

חוברת עבודה בתנ"ך

מלווה תהליך למידה

שכבת ט' – שמי :

מהדורה פנימית בלבד, שנה"ל תשפ"א, 2020-2021 ©

מהדורה ראשונה, פנימית, לא להפצה מחוץ לביה"ס, 06.2020

עריכה, כתיבה וסיכום : חיים אריה כהנא ©

יעוץ פדגוגי : ד"ר ענת שחר ברבי

תוכן העניינים :

3	דבר מנהלת חט"ב.....
5	מבוא.....
6	תכנית ודרישות הלימודים
8	תכנית ההערכה
9	הקדמה למקרא
17	עלייתו ונפילתו של שלמה המלך
35	סיפורי אליהו
44	אליהו ואלישע
53	הערכה חלופית (תהליך העבודה, הגשה)
60	מגילת אסתר
68	מגילת רות
94	מילון מושגים

תלמידים יקרים,

לפניכם חוברת תנ"ך שפותחה ע"י צוות התנ"ך בחט"ב, החוברת תלווה אתכם לאורך כל שנת הלימודים, כחלק מהלמידה.

אני מאמינה שלימודי התנ"ך מהווים את הבסיס התרבותי והערכי של עם ישראל בכלל ושל האנושות בכלל. לימודים אלה יעשירו אתכם בתחומים רבים בחיים.

חשוב לי לשתף אתכם בדבריו של פרופ' אליקים רובינשטיין במכתבו למורי התנ"ך בקריית החינוך (מיום 2.12.19) :

" מדוע ללמוד תנ"ך ?

התנ"ך הוא "שטר הקניין" של עמנו לארצנו; הוא יסוד ריבונותנו בה. בהכרזת העצמאות מתש"ח נכתב "בארץ ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי". ועוד נאמר בהכרזה, כי מדינת ישראל "תהא מושתתת על יסודות החרות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל". דוד בן-גוריון, ראש וראשון לאבות המייסדים של המדינה, עיגן את חשיבתו הרוחנית והרעיונית בתנ"ך.

בשובנו אל המעיינות החיים והמפכים של ספרי התנ"ך, אנו נחשפים לתכנים שהם ערש מורשתנו הלאומית, וגם הונחלו לדתות ותרבויות אחרות, שבין בניהן גם אזרחי ישראל.

לכן חשוב כל כך לימוד התנ"ך, והאתגר הוא כיצד להאהיב אותו על דור צעיר, כהמשך ישיר לרוח התנ"כית שפיעמה בדור התקומה. "

בכבוד רב,

אריאלה כהן, מנהלת חט"ב

מבוא

תלמידים יקרים,

חוברת זו שלפניכם, עובדה במיוחד עבורכם, בכדי ללוות את תהליך הלמידה, לא רק לאורך שיעורי התנ"ך אלא גם לקראת תהליכי ההערכה השונים, מבוחן, מבדק ועד מבחן והעבודה בהערכה חלופית.

עליכם לעקוב אחר הוראות המורה, ולבצע את המטלות בעיון רב, כדי להבין ולהשכיל בפרקי התנ"ך הנלמדים. שנה זו היא שנה חשובה ביותר שכן היא שנת מעבר בין חט"ב לתיכון ולימודי התנ"ך מעניקים לכם כלים להתמודדות בהמשך גם עם שאלות הבגרות ברמה הגבוהה ביותר.

פיתוח החשיבה העצמאית והביקורתית היא אבן יסוד בפדגוגיה החדשנית הקוראת לגמישות מחשבתית ויצירתיות בונה.

ביצוע המטלות באופן אישי יענה על הדרך בה אתם הולכים.

אנו צוות התנ"ך בחט"ב, עומדים לרשותכם בכל עזרה נדרשת בהבנה ובלמידה.

בהצלחה מאיתנו,

הילה יוסף

elie אלהאן

מלכה אוחיון

רחמה אמרי

ח"ט אריה כהנא

צוות התנ"ך – שכבת ט', שנה"ל תשפ"א

תכנית ודרישות הלימודים

תכנית הלימודים (חלוקה לשלישים)

מטרות/ נושא יחידת ההוראה	מושגים עיקריים	תכנון שלישים
מבוא ומיומנויות למידה	שמות התנ"ך, התמצאות בתנ"ך, הקאנון, תקופות במקרא, ספרים חיזונים, מחברי המקרא, חשיבות לימוד התנ"ך בימינו	שליש א'
מלכים א', פרק י'	ביקורה של מלכת שבא מלכת שבא במדרשים ובאגדות עם	
מלכים א', פרק י"א	חטאי שלמה וקריעת הממלכה מעליו הנבואה על פיצול הממלכה	
מלכים א', פרק י"ב	ההמלכה והדילמה של רחבעם מרד שבטי ישראל ופילוג הממלכה	
מלכים א', פרק י"ג	המהפכה הדתית של ירבעם	
מלכים א', פרק י"ד	מלכות עמרי ואחאב בישראל חטאי אחאב מלחמת אליהו באחאב ובעובדי האלילים ניסי אליהו	
מלכים א', פרק י"ה	הדמויות בסיפור : עובדיהו, איזבל, הנביאים, נביאי הבעל והאשרה המעמד בהר הכרמל	שליש ב'
מלכים א', פרק י"ז	סיפור כרם נבות, "הרצחת וגם ירשת"	
מלכים ב', פרק ב' מלכים ב', פרק ד'	הפרידה מאליהו והמעבר לאלישע אלישע ובני הנביאים	
הערכה חלופית מחורבן לגאולה, שיבת ציון	מלכים ב', פרק כ"ה ירמיהו ל"א, א' – י"א עזרא א', א' – ט'	שליש ג'
מגילות מגילת אסתר	מבוא למגילה, הקשר לפורים נפילת ושתי ועליית אסתר, מרדכי ואסתר, פרקים א' – ב'	
מגילת רות מבוא	הקדמה למגילת רות – הקשר לחג השבועות, ערכי המגילה, תקציר הפרקים הנלמדים	
מגילת רות, פרק א'	הטרגדיה במשפחת אלימלך תהליך הפרידה והחיבור בין נעמי לכלותיה החזרה לבית לחם (גיור וקבלת הזר)	

	א' – ז' ח' – י"ז י"ח – כ"ג	דמותם של בועז, הקוצרים ורות בועז ורות (חוק הלקט) יחסי רות ונעמי	מגילת רות, פרק ב'
	א' – ז' ח' – י"ג י"ד – י"ח	ההכנות למפגש עם בועז בלילה המפגש בחצי הלילה (תמר ויהודה) הציפייה לגואל	מגילת רות, פרק ג'
	א' – ח' ט' – י"ג י"ד – כ"ב	הגאולה (מצוות החליצה) חתונת בועז ורות מגילת היוחסין של דוד	מגילת רות, פרק ד'

דרישות הלימודים

- א. ספר תנ"ך מלא, ללא פירושים בהוצאת קורן – המעלות (בלבד), בגודל בינוני ומעלה.
- כל תלמיד.** מחויב שיהיה לו ספר תנ"ך בכל שיעור. ספר התנ"ך ילווה אתכם עד הבגרות בתיכון
- ← יש לרשום שם מלא וכיתה על התנ"ך !
- ב. מחברת או קלסר למקצוע התנ"ך
- ג. חוברת מלווה תהליך למידה (עם שם מלא)
- ד. שמרדפים לשמירת המבחנים והבחנים
- ה. נוכחות מלאה בשיעורים וביצוע המטלות בחוברת לפי הוראת המורה המלמד
- ו. חזרה על הנלמד לפני כל אירוע הערכה
- ז. הגשת הערכה החלופית בתיקייה נפרדת בזמן

בהצלחה !

תכנית הערכה

כללי

שנת הלימודים מחולקת לשלישים. לכל שליש קיימת תכנית הערכה משלו המחייבת. תלמיד שלא נכח בעת אירוע הערכה (מבחן) חובה עליו לגשת למועד ב'.
השלמה או תיקון הערכה/ בוחן ייעשה בתיאום עם המורה המלמד.
במידה וינתן יותר מבוחן אחד בשליש, יחס האחוזים לא ישתנה, אלא יחולק בשווה או לפי החלטת המורה הציונים יוקלדו במשוי"ב עד שלושה שבועות מיום ביצוע/ הגשת ההערכה.

טבלת הערכה

השליש	אירוע הערכה	משקל	הארות
א'	מבדק מיומנויות ומבוא	15%	
	מבחן	70%	הודעה מראש על החומר
	בוחן	10%	
	תלמידאות	5%	הבאת ציוד, יחס למקצוע
ב'	בוחן	25%	
	מבחן	70%	הודעה מראש על החומר
	תלמידאות	5%	הבאת ציוד, יחס למקצוע
	הערכה חלופית	30%	בחוברת המצ"ב
ג'	מבחן	65%	הודעה מראש על החומר
	תלמידאות	5%	הבאת ציוד, יחס למקצוע
	שקלול של כל השלישים	100%	
שנתי			

ערעור על ציון

אם מצא.ה התלמיד.ת לדעת.ו.ה טעות בציון על אירוע ההערכה או שיש לדעת.ו.ה. שיקול דעת נוסף, י.ת.פנה למורה המלמד.ת. הערעור צריך להיות מוגש בכתב בלבד (או במשוי"ב) עם פירוט הנימוקים לערעור, תוך שבוע בלבד ממועד קבלת הציון.

אם תשובת המורה המלמד.ת לא תניח את דעתו, יוכל לפנות לרכזת המקצוע, החלטת רכזת המקצוע תהיה סופית.

הקדמה למקרא

א. מהו התנ"ך ?

ראשי התיבות של השם "תנ"ך": תורה נביאים וכתובים.

התנ"ך הוא "ספר הספרים" המקודש של עם ישראל, הוא המקור לתולדותיו, דתו, מצוותיו ותרבותו. ספר זה הוא הבסיס לקיומו של העם היהודי והבסיס לזכותו על ארץ ישראל.

ב. כיצד מכונה התנ"ך ?

התנ"ך : שמותיו וכינויו

1. תנ"ך – השם מבוסס על צירופם של ראשי התיבות של חלקי הספר : תורה, נביאים, כתובים.
2. מקרא - על שום שקוראים בו בשבתות, חגים ומועדים שונים.
3. כתבי הקודש - שם זה בא להבדיל כתבים (ספרים) אלו מבין כתבי החול שבהם ניתן לקרוא בכל זמן ומקום.
4. תורה - על שמו של החלק הראשון, המפורסם והידוע מבין שלושת חלקיו של הספר (תורה, נביאים, כתובים).
5. ספר הספרים - השם מציין את ההערכה הרבה שרוכשים לספר. משום שהוא נחשב לספר החשוב והנעלה שבספרים.
6. כ"ד הספרים - השם מבליט את העובדה שהספר אינו ספר אחד אלא קבוצה של כ"ד ספרים נפרדים.

ג. מהם קבצי התנ"ך ?

התנ"ך כולל בתוכו קובץ של יצירות שנתחברו בידי אנשים רבים, בעיקר בתקופת בית ראשון. היצירות כונסו יחד וקודשו במאה הראשונה לספירה. פעולת כינוס הספרים וקידושם נקראת "קנוניזציה". לאחר תהליך קידוש הספרים לא ניתן להוסיף עליהם ואין לגרוע מהם. הסיפור המקראי הוא בעיקר סיפור היסטורי מנקודת מבט דתית מפני שההשגחה האלוהית מכוונת את האירועים. לא כל החיבורים שנכתבו באותה תקופה נמצאים בספר התנ"ך משיקולים שונים של העורכים. הספרים שלא נמצא להם מקום בתנ"ך נכללים בספרים הנקראים "ספרים חיצוניים", לדוגמא : משלי "בן סירא", ספר "חשמונאים – מקבים".

ד. שמם של 24 כתבי הקודש :

- חמשת חומשי התורה : בראשית, שמות, ויקרא, במדבר, דברים .
- ספרי הנביאים : ראשונים : יהושע, שופטים, שמואל, מלכים. אחרונים : ישעיהו וירמיהו, יחזקאל ותרי עשר (הכולל בתוכו שניים עשר ספרים קצרים).
- ספרי הכתובים : תהילים, משלי, איוב, דניאל עזרא ונחמיה, דברי הימים. מגילות רות, אסתר, איכה, קהלת ושיר השירים.

ה. כיצד מחולק התנ"ך ?

כל ספרי התנ"ך מחולקים לפרקים ולפסוקים. ספרי התורה מחולקים גם לפרשות. החלוקה של ספרי התורה לפסוקים ולפרשות היא חלוקה יהודית מקורית. לא כן החלוקה לפרקים. זוהי חלוקה נוצרית שנעשתה תחילה בידי המעתיקים הנוצרים של תרגום התורה ליוונית וללטינית. החלוקה הסופית לפרקים נעשתה בידי כומר קתולי מאנגליה. הוא קבע בשנת 1205 את החלוקה לפרקים המקובלת עד היום.

בשנת 1516 יצא לאור בוונציה שבאיטליה התנ"ך העברי הראשון עם החלוקה לפרקים, ממנו התפשטה השיטה לכל דפוס התנ"ך. לא תמיד מתאימה החלוקה לפרקים לתוכן, לפעמים היא אף מנוגדת לנוסח המסורה (הנוסח המקובל ביותר היום).

למרות זאת נאלצו היהודים לקבל את חלוקת הפרקים הנוצרית, וזאת מכיוון שבתקופות שונות כפו השלטונות על היהודים ויכוחים עם אנשי דת נוצרים, שציטטו מובאות מן התנ"ך על-פי אותה החלוקה לפרקים.

מדי שבת קוראים בבית הכנסת פרשה אחת מהתורה הנקראת "פרשת השבוע", ולאחריה קוראים פרק מנביאים הנקרא "הפטרה".

פעילות 1:

1. תנ"ך – אלו ראשי תיבות של : _____
2. התורה כוללת על פי הסדר את הספרים : _____ , _____ , _____ , _____
3. הקובץ נביאים נחלק לשני חלקים עיקריים : _____ ו _____
4. הקובץ תרי עשר נמצא בקובץ _____ והוא כולל את הספרים : _____
5. חלוקת התנ"ך לפרקים היא חלוקה _____
6. סכם מהי "פרשת השבוע" ומהי "הפטרה"! היעזר בספרי יעץ ובאינטרנט.

פעילות 2:

אנו סופרים כ"ד (24) ספרים בתנ"ך מכיוון שיש מספר ספרים בתוכו הנחשבים ספר אחד!

השלם - הספרים הנחשבים לספר אחד:

1. ספר _____ בקובץ נביאים ראשונים.
2. ספר _____ בקובץ נביאים ראשונים.
3. ספר _____ בקובץ נביאים אחרונים.
4. ספר _____ בקובץ כתובים.
5. ספר _____ בקובץ כתובים.

פעילות 3 :

מלא את רשימת הספרים עפ"י הסדר בתנ"ך :

קובץ נביאים (ראשונים ואחרונים) :

קובץ תורה :

- _____ .6
- _____ .7
- _____ .8
- _____ .9
- _____ .10
- _____ .11
- _____ .12
- _____ .13

- _____ .1
- _____ .2
- _____ .3
- _____ .4
- _____ .5

קובץ כתובים :

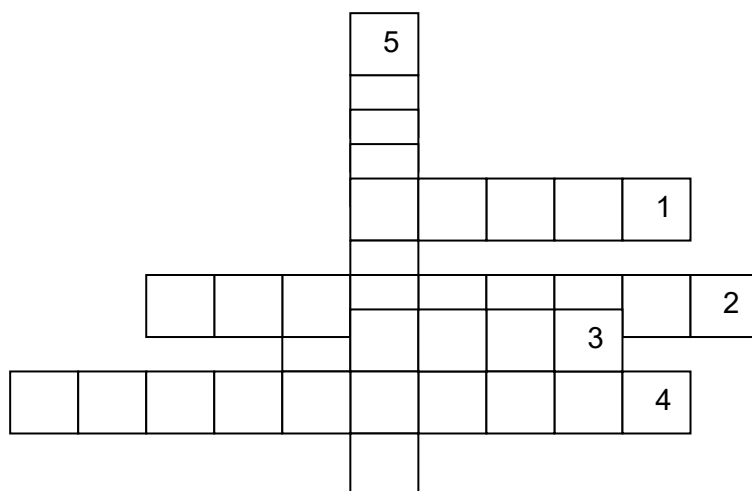
- _____ .20 מגילת
- _____ .21 מגילת
- _____ .22
- _____ .23
- _____ .24

- _____ .14
- _____ .15
- _____ .16
- _____ .17 מגילת
- _____ .18 מגילת
- _____ .19 מגילת

אמ"ת

פעילות 4 :

תשבץ שמותיו של התנ"ך

מאוזן : 1. כינוי שניתן לתנ"ך על שם הקובץ הראשון שבו.

2. שם המציין את מספר הספרים שבתנ"ך כולו.

3. שם המציין את השימוש בתנ"ך בשבתות, חגים ומועדים.

4. שם המבדיל את התנ"ך משאר ספרי החול.

מאונך : 5. כינוי המציין את חשיבותו הרבה של התנ"ך.

ו. קיצורי שמות לספרי התנ"ך

1. הקיצור של ספרים ששם בן מילה אחת - מורכב משתי אותיות ראשונות וגרש (').

לדוגמא : **בראשית** ← **בר'**

2. הקיצור של ספרים ששם בן יותר ממילה אחת – מורכב משלוש אותיות וגרשיים (").

לדוגמא : **שמואל א'** ← **שמ"א**

שיר השירים ← **שה"ש**

דברי הימים א' ← **דה"א**

ז. קבצי התנ"ך

בספר התנ"ך שלושה קבצים, כעת נבחן כל אחד מהם :

קובץ תורה

קובץ תורה מכיל בתוכו חמישה ספרים הנקראים גם "חמישה חומשי תורה". שמו של כל אחד מספרי התורה נקבע על פי המילה הראשונה או אחת המילים בפסוק הראשון של אותו חומש.

קובץ תורה כולל בתוכו סיפורים המתארים את:

בריאת העולם, תולדות אבותינו : אברהם יצחק ויעקב, שעבוד מצריים והנדידה במדבר.

בנוסף משובצים בחומשים גם קטעי שירה (לדוגמא : שירת הים) ואוספי חוקים (לדוגמא : חוקי פסח).

ספר ויקרא יוצא דופן בין שאר החומשים : כמעט כל הפרקים בו כוללים חוקים. קובץ תורה הוא קובץ הספרים הראשון שנחתם והתקדש ועבר קנוניזציה.

קובץ נביאים

בקובץ נביאים מופיעים דבריהם וקורותיהם של הנביאים שליחי ה' .

קובץ נביאים מחולק לשני חלקים : נביאים ראשונים ונביאים אחרונים.

נביאים ראשונים :

בחלק זה כלולים ארבעה ספרים המתארים את :

אירועי כיבוש הארץ.

ההתנחלות ותקופת השופטים.

מלכות שאול דוד ושלמה, ימי ממלכת ישראל המאוחדת.

פילוג הממלכה לממלכות יהודה וישראל.

חורבן ישראל ויהודה.

גלות אשור וגלות בבל.

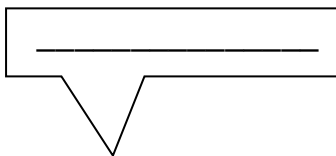
בסיפורים משולבות גם נבואות של נביאי התקופה (שמואל, נתן, אליהו ועוד), נבואות אלו לא קובצו בספר נפרד והן "מפוזרות" בין הספרים.

נביאים אחרונים :

בחלק זה כלולים ארבעה ספרים. כל ספר נקרא על שם הנביא המנבא בספר. ספרים אלו כוללים את דבריהם של הנביאים.

הספר האחרון בקובץ הוא ספר תרי עשר, ספר הבנוי משניים עשר ספרים קצרים. ספר זה הכולל בתוכו את דבריהם של שניים עשר נביאים.

הספר הקצר ביותר בתנ"ך מצוי בתרי עשר, הוא כולל בתוכו פרק אחד בלבד ושמו:

קובץ כתובים

קובץ כתובים הוא חלקו השלישי והאחרון של התנ"ך. שמו הוא קיצורו של השם "כתובים אחרים".

קובץ כתובים כולל בתוכו שלוש קבוצות ספרים:

ספרי אמ"ת: תהילים, משלי, איוב.

חמש מגילות: שיר השירים, רות, איכה, קהלת, אסתר. (המגילות מסודרות בתנ"ך עפ"י סדר קריאתן בחגים).

שם המגילה	חודש עברי	מועד:
שיר השירים	ניסן	החג בו קוראים את המגילה
רות	סיון	פסח
איכה	אב	שבועות
קהלת	תשרי	ט' באב
אסתר	אדר	סוכות
		פורים

חשבו:

מדוע פותחים בחג הפסח דווקא?

חג הפסח נחשב בתנ"ך לחג הראשון בשנה העברית. חודש ניסן, בו נחוג חג הפסח, הוא חודש היציאה ממצרים, נקרא גם "ראש החודשים".

ועוד שלושה ספרים שלא נחשבים כקבוצה מיוחדת: דניאל, עזרא ונחמיה, ודברי הימים.

קובץ כתובים כולל בתוכו סוגים ספרותיים שונים (ז'אנרים שונים) כמו סיפורים, מזמורים, דברי חכמה, קינה ועוד.

שם הספר	סוג ספרותי
תהילים	מזמורים
משלי	דברי חכמה
איוב	דברי חכמה
שה"ש	מחזה שירי
רות	סיפור
איכה	קינה (שיר אבל)
קהלת	דברי חכמה
אסתר	סיפור
דניאל	נבואה
עזרא ונחמיה	היסטוריה
דברי הימים	היסטוריה

ח. 'מראה מקום' בתנ"ך

ספר התנ"ך נחלק לשלוש חטיבות: **תורה, נביאים, כתובים**.
בכל חטיבה מספר ספרים.

לכל ספר יש שם משלו. **שם הספר** נקבע על פי המילה הראשונה (או אחת מן המילים הראשונות שבספר) שבו, או על שמה של דמות מרכזית המופיעה בספר. **שם הספר** נרשם בראש העמודים בחלק החיצוני של הספר (ימין בעמוד הימני, שמאל בעמוד השמאלי).

כל ספר בתנ"ך מתחלק ל**פרקים**. מספר הפרקים שונה מספר לספר. הספר הגדול ביותר הוא בן ק"נ פרקים (סי' "תהילים") והקטן ביותר הוא בן פרק אחד ("עובדיה").
הפרקים מסומנים על ידי אותיות גדולות ליד תחילת הפרק, בצד החיצוני של הדף, ובראש העמוד.
בראש העמוד הם מופיעים בצד הפנימי של הדף.

פעילות 5 :

- דפדף בספר התנ"ך ומצא את שמות חמשת הספרים הראשונים.
- בכל ספר כתוב את המילה הראשונה בפרק ג'.

1. ספר _____ . פרק ג' _____ .
2. ספר _____ . פרק ג' _____ .
3. ספר _____ . פרק ג' _____ .
4. ספר _____ . פרק ג' _____ .
5. ספר _____ . פרק ג' _____ .

הפרקים מתחלקים לפסוקים.

הפסוקים מסומנים לרוב באותיות קטנות בצד הדף.

בחלק מספרי התנ"ך הפסוקים מסומנים במספרים, אבל בד"כ הם מסומנים באותיות המקבילות למספרים (גימטריה).

סיומו של פסוק מסומן ב**נקודתיים** - :

מספר הפסוק מציין את הפסוק שהחל לאחר ה**נקודתיים** (:) בשורה בה מופיע המספר.

- פתח את 'בראשית' פרק א' וציין את המילה הראשונה והאחרונה בחמשת הפסוקים הראשונים:

1. פסוק א' – מילה ראשונה _____ מילה אחרונה _____
2. פסוק ב' – מילה ראשונה _____ מילה אחרונה _____
3. פסוק ג' – מילה ראשונה _____ מילה אחרונה _____
4. פסוק ד' – מילה ראשונה _____ מילה אחרונה _____
5. פסוק ה' – מילה ראשונה _____ מילה אחרונה _____

- מצא את המקומות הבאים:

1. 'בראשית' פרק י"א, פסוק כ"ו: _____
מילה ראשונה _____ מילה אחרונה _____
2. 'שמות' פרק ג', פסוק ח': _____
מילה ראשונה _____ מילה אחרונה _____
3. 'ויקרא' פרק כ"א, פסוק י"ג: _____
(שים לב: במקום זה יש שני פסוקים באותה שורה. פירוש הדבר שיש פסוק המתחיל ומסתיים באותה שורה. הפסוק השני מתחיל אחריו)
מילה ראשונה _____ מילה אחרונה _____
4. 'במדבר' פרק כ"ח, פסוק י"ז: _____
מילה ראשונה _____ מילה אחרונה _____
5. 'דברים' פרק ב', פסוק ל"ג: _____
מילה ראשונה _____ מילה אחרונה _____

פעילות 6:

התמצאות בתנ"ך

א. היעזר בספר התנ"ך וזהה את שמות הספרים:

1. אני הספר הראשון במקרא _____
2. אני הספר השלישי בנביאים ראשונים _____
3. אני הספר האחרון במקרא _____
4. אני הספר השלישי בתרי עשר _____
5. אני הספר השני בספרי אמ"ת _____
6. אני המגילה האחרונה _____
7. אני נמצא בין ישעיה ליחזקאל _____
8. אני ספר החוקים היחיד המצוי בקובץ תורה _____
9. אני החומש האחרון _____
10. אני הספר הראשון בנביאים אחרונים _____

ב. מצאו את הספרים הבאים – ורשמו את מספר הפרקים:

1. כמה פרקים בספר שופטים? _____
2. כמה פרקים בספר מלכים ב'? _____

3. כמה פרקים בספר ירמיה? _____
4. כמה פרקים בספר בראשית? _____
5. כמה פרקים במגילת אסתר? _____
6. כמה פרקים בספר תהילים? _____

ג. מצאו את הפרקים ורשמו את מספר הפסוקים :

- א. מספר הפסוקים בבראשית כ"ח - _____
- ב. מספר הפסוקים בירמיהו כ"ו - _____
- ג. מספר הפסוקים בשמואל א', ח' - _____
- ד. מספר הפסוקים בעמוס ג' - _____
- ה. מספר הפסוקים בספר תהילים ק"ו - _____

ג. מצאו את המילים הבאות בפסוקים הבאים :

הפרידו בין האות הראשונה שלכל מילה לשאר האותיות, השלימו את הטבלה ורשמו למטה את המילה שהתקבלה :

האות הראשונה של המילה	המילה בפסוק	הפסוק
		1. שמואל א', פרק א, פס' כ"ד מילה 21
		2. ישעיהו, פרק ז', פס' כ"ג, מילה 3
		3. יחזקאל, פרק ל"ג, פס' י"ב, מילה 8
		4. במדבר, פרק ט"ו, פס' ט"ו, מילה 4
		5. ירמיה, פרק מ"ט, פס' ג', מילה 2
		6. שופטים, פרק ט', פס' י"א, מילה 3

המילה שהתקבלה מצירוף האותיות :

--	--	--	--	--	--

עלייתו ונפילתו של שלמה המלך

מלכים א', פרק י'	ביקורה של מלכת שבא מלכת שבא במדרשים ובאגדות עם א' – י"ג
מלכים א', פרק י"א	חטאי שלמה וקריעת הממלכה מעליו הנבואה על פיצול הממלכה א' – י"ג כ"ו – מ"ג
מלכים א', פרק י"ב	ההמלכה והדילמה של רחבעם מרד שבטי ישראל ופילוג הממלכה המהפכה הדתית של ירבעם א' – י"ד ט"ו – כ"ד כ"ה – ל"ג

מלכים א' פרק י' – נושא: ביקור המלכה האקזוטית, מלכת שבא

ביקור מלכת שבא בירושלים - (פסוקים א' – י"ג)

מטרת הסיפור:

- ☒ להראות את חוכמת שלמה, עושרו וכבודו. מפרק זה אנו למדים שהבטחת ה' לשלמה בפרק ג', י"ב–י"ג התגשמה: שלמה חי חיי פאר ועושר, וכן חוכמתו התפרסמה בקרב בני העמים השונים.
- ☒ כמו כן להראות את הסחר הבינלאומי בתקופת שלמה.
- ☒ להראות את רצון העמים השונים לקשור עם שלמה קשרי ידידות וקשרי חוץ שיובילו לקשרי מסחר כלכליים מועילים.
- מלכת שבא, על פי המסורת האתיופית הגיעה משבא, ארץ שהיא בדרום מערב חצי האי ערב, איזור **תימן** של היום.

לביקורה של מלכת שבא שתי סיבות:

1. **הסיבה הראשונה, ברובד הגלוי, לבחון האם השמועות על חוכמת שלמה נכונות.** היא שמעה על שלמה חכמתו ופועלו, היא באה לבקר ו"לִנְסֹתוֹ בְּחִידוֹת" (פסוק א'). את החידות עובר שלמה בהצלחה כי "לא הָיָה דָבָר נֶעְלָם מִן הַמֶּלֶךְ" (פסוק ג').
- כל מה שראתה מלכת שבא, מבית המלך ועד ארוחת המלך – **עלו על הציפיות שלה**. כמו שהיא עצמה אמרה: "וְהִנֵּה לֹא הִגַּד לִי הַחֲצִי. הוֹסַפְתָּ חֻכְמָה וְטוֹב אֶל הַשְּׁמוּעָה אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי" (פסוק ז').
- נוסף על המילים החמות, הביאה עמה מלכת שבא לשלמה הרבה מתנות בעלות ערך גבוה. שלמה מצדו, לא נשאר חייב ומעניק לה "אֶת כָּל חֲפָצָה אֲשֶׁר שְׁאַלָה" (פסוק י"ג).

2. הסיבה השנייה לביקור מלכת שבא- השליחות הדיפלומטית של מלכת שבא

דיפלומטיה - אמנות ניהול משא ומתן בין נציגים מוסמכים של קבוצות או אומות שונות, לרוב בנושאי מסחר וביטחון לאומי.

הסיבה השנייה לביקור מלכת שבא, הרובד הסמוי לביקורה של מלכת שבא, שלמדים עליו מסיפור חירם מלך צור ותיאור מתנותיו לשלמה, שנכנס באמצע תיאור ביקור מלכת שבא, **שהיא התעניינה בקשרי חוץ מדיניים שיובילו לקשרי חוץ מסחריים בינלאומיים עם שלמה.** מלכת שבא, היא מלכה מהממלכה הדרומית, היא הגיעה והביאה לשלמה מתנות רבות ויקרות. **מתוך אינטרס.**

הסיבות להגעתה של מלכת שבא לירושלים (פס' א'-ח') :

א. **מלכת שבא הגיעה להתרשם מחוכמתו ולחוד לו חידות כדי לראות האם יש אמת בדבר השמועות על לחוכמתו הרבה. שלמה נודע בחוכמתו הרבה, והמקרא מייחס לו את כתיבת חלק מספר משלי, ואת כתיבת שיר השירים וקוהלת. מלכים מהמזרח ומהמערב הגיעו להתרשם ממלכותו.**

ב. **חיזוק קשרי חוץ בינלאומיים וכתוצאה מכך יצירת קשרי מסחר כלכליים- אינטרסים הכלכליים והמסחריים של מלכת שבא עם שלמה. מלכת שבא עסקה בסחר זהב ובעשבי בשמים. היא שכנה באזור עשיר בבשמים, בזהב ובאבנים יקרות- מאגרים חשובים למסחר.**

ממלכת שלמה האדירה פיקחה על דרכי המסחר הראשית דרך הים ודרך המלך (בעבר הירדן).

למלכת שבא יש אינטרס כלכלי- מסחרי. היא חפצה במעבר חופשי בדרכים המרכזיות. אינטרס זה עלה בקנה אחד עם צרכיו ורצונותיו של שלמה המלך שחשק בחפצי מותרות, ולכן היה בעד הידוק הקשרים בין הממלכות.

שלמה ומלך צור ניסו להקים קו אוניות לארצות המזרח הרחוק, ובזה פגעו בכלכלתם של שבטי ערב שהובילו סחורות בשיירות גמלים. מלכת שבא באה לקדם את פני הרעה ולשכנע את שלמה ולהפסיק את המסחר בדרך הים, כדי שלא לפגוע בפרנסת שבטי ערב. הענף הכלכלי היסודי של שבטי ערב היה הובלת סחר על- גבי גמלים, אולם פתיחת הדרך הימית להובלת הסחורות מהודו ומדרום ערב פגעה קשות בבני המדבר ועלולה הייתה ליטול מהם את פרנסתם העיקרית. זהו הטיעון המרכזי שהאיץ את מלכת שבא לבקר אצל שלמה, ולפעול כדי למנוע סכנה כלכלית שנשקפה לבני עמה.

על האינטרס השני של מלכת שבא למדים מהדמיון במתנות שנתנו לשלמה מלך צור ומלכת שבא:

מלכת שבא	חירם מלך צור
מֵאָה וְעֶשְׂרִים כֶּפֶר זָהָב (פרק ט' פסוק י"ד)	מֵאָה וְעֶשְׂרִים כֶּפֶר זָהָב (פרק י' פסוק י')
וּבִשְׁמִים הֲרִיבָה מְאֹד ...	עֲצֵי אֲלֻמִּים ... לֹא בָּא כֵּן עֲצֵי אֲלֻמִּים
לֹא בָּא כְּבֶשֶׂם הַהוּא עוֹד לָרֶב (פרק י' פסוק י')	וְלֹא נִרְאָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה (פרק י' פסוקים י"א-י"ב)
אֶבֶן יָקָרָה (פרק י' פסוק י"א)	אֶבֶן יָקָרָה (פרק י' פסוק י')

שימו לב לקווי הדמיון הרבים והמשותפים בביטויי תיאורי המתנות שהביאו המלכים לשלמה.

המתנות שנתנה המלכה לשלמה:

א. **מאה ועשרים ככר זהב- על-פי שיטת המידות והמשקלות שהייתה רווחת במצרים ובערי סוריה ערך הכיכר הוא 32.82 ק"ג. 120 ככרות הזהב שקבל המלך היה 3938,4 ק"ג זהב.**

ב. **"ובשמים הרבה מאד; לא בא כבושם ההוא עוד לרוב" - אין הכתוב מציין את כמות הבשמים, נאמר רק "גמלים נשאים במים..." בימי קדם שמשו הבשמים גם כתרופות וכתבלינים ובמסחר הבינלאומי נחשבו כסחורה יקרה מאד, כדי להדגיש את חשיבותה של מתנה זו מוסיף הכתוב: "ולא בא כבושם הזה לרוב".**

ג. **"אבן יקרה" - אין כל פרטים שלפיהם ניתן להעריך את ערכה של מתנה זו. יש להניח שאף היא הייתה בסדר גודל כמו של השתיים הקודמות לה.**

התחרות הסמויה בין שני המלכים על שיתוף הפעולה הכלכלי עם שלמה (פס' י"א, כ"ב)

מי יזכה בליבו וכתוצאה מכך בעושרו?

מסופר כאן על דוגמה של מלך ומלכה האחד מהצפון והשנייה מהדרום, הבאים לראות את חוכמת

שלמה. אולי כדי ללמד שהשכנים בצפון (צור) והשכנים מדרום (מצרים ושבא) מתחרים ביניהם על הקרבה לשלמה המלך, משום שכל המלכויות מסביב העריכו את מלכותו של שלמה. "והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה... לארצה"... מלכת שבא הצליחה להגיע לכלל הסכם עם שלמה המלך, ומרגע שנחתם ההסכם הזה אין שומעים דבר על מסעות לאופיר, הקו הימי נפסק והסחר בשיירות גמלים דרך מדבריות ערב חזר לפעול. מלכת שבא, מצליחה במאבק שלה בחירם. היא זכתה משלמה שנתן לה "את כל חפצה" (פסוק י"ג).

הסיבות להכרעת שלמה המלך לטובת מלכת שבא

נימוק מדיני - הרצון שלו שלא להרגיז את שישק מלך מצרים - בעל האימפריה הגדולה.
נימוק אישי - יחסו האישי כלפי מלכת שבא, שכנאה מצאה חן בעיניו, ולפי הפרק הבא יתברר כי אהב נשים...
 =====

שאלות למלכים א' – פרק י'

- (1) מה היו מטרות ביקורה של מלכת שבא אל המלך שלמה ? ציין **שתי** סיבות (גלויה וסמויה)
- (2) מלכת שבא התרשמה לטובה מכמה דברים בביקורה אצל שלמה המלך.
 - א. הבא מהקטע שלפניך **שלוש** דוגמאות והסבר.
 - ב. ציין עובדה **אחת** חדשה שהתגלתה למלכת שבא בביקורה אצל המלך שלמה ועובדה **אחת** שאוששה (שהייתה ידועה לה כבר)
- (3) א. מהו תפקידו העיקרי של המלך, על פי דבריה של מלכת שבא ?
 ב. חווה דעתך, האם מלכת שבא צודקת ? נמק.
- (4) קרא פסוקים ד' – ה', ח' – ט' בקטע שלפניך (פרק י'), וגם **מלכים א'**, פרק ה', ט' – י"ד.
 - א. על פי פסוקים אלה, ציין **שלושה** דברים שבהם חכמת שלמה באה לידי ביטוי.
 - ב. לדעתך, מה מן הדברים שצינת בתת סעיף (1) חשוב יותר לניהול תקין של הממלכה ?, נמק.
- (5) יש הטוענים כי פסוק י"א מפסיק את הרצף הסיפורי על מלכת שבא. הסבר טענה זו.
- (6) קרא פסוק י"ג. למילה "חפצה" יכולות להיות שתי משמעויות בפסוק זה.
 - א. הסבר את **שתי** המשמעויות האפשריות של המילה בפסוק.
 - ב. באיזו משתי המשמעויות עשוי לתמוך הכתוב במלכים א', י"א, א' ? הסבר את תשובתך.
- (7) קרא פסוק י"א בפרק י' וגם **מלכים א'**, ט', כ"ו – כ"ח
 - א. על פי פסוקים אלה, הסבר על מה התבססה הכלכלה של ממלכת צור (הממלכה של חירם), ומה הייתה תרומתה לכלכלה של ממלכת שלמה.
- (8) יש הטוענים כי ביקורה של מלכת שבא בממלכת שלמה היה ממניעים כלכליים. הסבר טענה זו.
- (9) כיצד דמותו של המלך שלמה מתוארת בפרק זה ?

סוף מלכות שלמה – החטא ועונשו

נושאי הפרק :

- תיאור חטאי שלמה (פסוקים א'-ח')
- העונש האלוהי על חטאי שלמה (פסוקים ט'-י"ג)
- מרד ירבעם בן נבט הישראלי בשלמה המלך (פס' כ"ו-כ"ח)
- אחיה השילוני מנבא לירבעם (פס' כ"ט-ל"ט)
- מות שלמה המלך (פסוקים מ'-מ"ג)

הקדמה לפרק

הפרק מהווה הקדמה והסבר לפילוג הממלכה המאוחדת לשתי ממלכות: ממלכת יהודה וישראל, כפי שהוא יבוא לידי ביטוי בפרק י"ב. לדעת עורך ספר מלכים, ההידרדרות הדתית שחלה בימי שלמה המלך האחרונים גרמה להידרדרות מדינית אשר הביאה להתפוררות הממלכה, כעונש אלוהי על חטאי שלמה. פרק יא', מספר ששלמה חטא בנישואי תערובת, ריבוי נשים וסיוע לעידוד עבודה זרה בשטח ממלכתו. ריבוי נשים אסור על מלך ישראל מן התורה כפי שכתוב בדברים י"ז, י"ז, בחוק המלך וכן האיסור בספר דברים פרק ז', א'-ד'.

תיאור חטאי שלמה (פס' א'-ח')

אהבתו של שלמה לנשים נוכריות רבות הביאה אותו להתרחק מה' אלוהיו ולהתקרב קרבה מסוכנת לעבודה זרה, עבודה לאלילים זרים. שתי גישות לגבי חטאי שלמה:

- 1- שלמה עצמו לא חטא ממש, כי הוא בעצמו לא עבד עבודה זרה, אך משום שלא גינה את נשותיו נחשב כאילו הוא עצמו עבד.
- 2- משום שהוא סייע בידי נשותיו הנוכריות לבנות עבורן מזבחות ובמות לאלוהיהן בהר הזיתים שממזרח לירושלים – הרי שחטא.

האלילים להם בנה שלמה במות:

"עשתורת אלוהי הצידונים" – עשתורת אלת הפריזון והאלה הראשית בצידון.
"מלכם שיקוף עמונים" – מלכם הראשי של עמון, כאשר "שיקוף" הוא כינוי גנאי.
"כמוש" – כמוש האל הראשי של מואב שהיה אל הנשים המואביות.

כיצד העצים המספר המקראי את חטאי שלמה (פס' א' - י')?

1. המספר המקראי מפרק את מוצאן הנוכרי של נשות שלמה בפירוט רב:
"וְהַמֶּלֶךְ שָׁלֹמֹה אָהָב נָשִׁים נְכָרִיּוֹת רַבּוֹת וְאֵת בֵּת פְּרָעָה מוֹאָבִיּוֹת עַמֻּנִיּוֹת אֲדָמִיּוֹת צִדְוֹנִיּוֹת חִתִּיּוֹת" (פס' א').
2. המספר המקראי מדגיש כי שלמה עבר על הצו האלוהי כפי שמופיע בפסוק ב': הנישואים הפוליטיים והקשרים עם כל ממלכות האזור אומנם כלכלית היו טובים לבניין וחזוק הממלכה אך היו אסורים עפ"י התורה (איסור נישואי נשים נוכריות).
3. המספר המקראי משתמש בציון מספרים טיפולוגיים מוגזמים לתיאור כמות הנשים של שלמה:
"ויהי לו נשים שרות שבע מאות ופילגשים שלוש מאות" (פס' ג')

4. **המספר המקראי משתמש בשורש המנחה א.ה.ב. וכן בביטוי המנחה להטות לב, כדי להעביר המסר שאהבתו הרבה של שלמה לנשותיו הובילה לתוצאה המצערת של הסטת-הטיית ליבו מאלוהיו לאלוהים אחרים, פס' א'-ד' - "והמלך לשמה אהב נשים, בהם דבק שלמה לאהבה.... יטו את לבבכם אחרי אלוהיהם, ויטו נשיו את ליבו... ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים" (פסוק ד').**

"נישואים דיפלומטיים"

לדעת חוקרי המקרא נשותיו הנוכריות הרבות של שלמה הן תוצאה של נישואין דיפלומטיים הנובעים ממדיניות החוץ שלו, המתנהלת באמצעותם. נישואין אלה עזרו לו לקיים ממלכה גדולה בממדיה ששלטה בכל האזור.

הנישואים לנסיכות הזרות האלו תרמו לכינון היחסים הדיפלומטיים, הצבאיים והכלכליים בין ישראל החזקה והממלכות השכנות הכפופות לה. נשים אלו גם שימשו כבנות ערובה בידי שלמה כדי למנוע התקוממויות נגדו מצד אבותיהן. העונש האלוהי על חטאים אלה מתואר בצורה **הולכת ויורדת**. (מלכים א', י"א, י"א-י"ג).

סביר להניח כי כבר מהתחלה עבדו הנשים הנוכריות את אליליהם אבל רק לעת זקנת שלמה הצליחו להסיתו לעבודה זרה. יש כאן נימה חיובית כלפי שלמה שכל עוד היה צעיר וחזק לא הצליחו נשותיו להסיתו.

החטא ועונשו - הענישה האלוהית על חטאי שלמה (פסוקים ט' - י"ג)

ה' כעס על שלמה משום שלא שמר על מצוות ה' וחטא בעבודה זרה, בניגוד לדוד אביו, שגם לעת זקנתו שמר על נאמנות לאלוהיו, ושלמה מושווה לאביו דוד פעמיים, ולא בהקשר חיובי.

העונש:

ה' יפלג את ממלכת בית דוד אך לא יעשה זאת בימי שלמה, אלא בימי בנו משום שה' הבטיח לדוד כי בנו ימלוך על 12 השבטים. לפנינו שיטת הענישה בהתאם לגמול קיבוצי ולגמול לדורות.

גמול קיבוצי- המלך חוטא וכל העם נענש. במקרה זה שלמה חטא וכל העם יסבול מן הפילוג.

א. גמול לדורות שלילי: האב חטא והצאצאים יענשו. מלכים א', "קרע אֶקְרַע אֶת הַמִּמְלָכָה מֵעַלְיָד" (פסוק י"א) ובהמשך: "י"א פס' י"ב **שלמה חטא וילדיו יענשו**. ה' קרע משלמה את כל ממלכתו, והעביר אותה לשושלת אחרת. אבל העונש יתממש בימי בנו.

ב. גמול לדורות חיובי: בזכות צדיקות האב ומעשיו הטובים זוכים הבנים לשכר טוב. במקרה שלנו, בשל אמונת דוד באלוהיו, לא נלקחה משלמה כל הממלכה, אלא ה' ישאיר לשלמה שבט אחד. במלכים א', י"א פס' י"ג "אֶת כָּל הַמִּמְלָכָה לֹא אֶקְרַע. **שֶׁבֶט אֶחָד אֶתֵּן לְבִנְךָ**" - קריעת הממלכה ל-2 ממלכות.

ה' לא ידיח את בית דוד מהמלכות, אלא יקרע את הממלכה לשתי ממלכות שאינן שוות בגודלן.

קריעת הממלכה (פילוג הממלכה) אירעה בשנת 928 לפני הספירה.

ה' קרע מבנו של שלמה את כל הממלכה למעט **שבט אחד**, הוא ימלוך על שבט יהודה כי הוא השבט הדומיננטי מבין שבטי יהודה. הכוונה לשבט אחד הוא לשבטי יהודה ובנימין שהתאחדו והתמזגו ביניהם.

המרידות כנגד ממלכת שלמה:

במלכים א', י"א פס' י"ד-כ"ט מספרים לנו שלושה סיפורי מרד כנגד ממלכת שלמה.

שלוש המרידות הללו התרחשו בפרקי זמן שונים אבל עורך הספר מעמיד אותן אחת אחרי השנייה על מנת ליצור רושם כאילו כולן מתרחשות בסוף ימי שלמה כעונש על חטאיו בעת זקנתו. החשוב מבין שלושת סיפורי

המרד האלה הוא סיפור המרד של ירבעם בן נבט משבט אפרים. זה המרד המסוכן ביותר עבור שלמה כי הוא מתרחש בתוך **ממלכתו פנימה**, ובא מקרב איש ישראלי, וזה אומר שכוונתו אינה לשחרר את ארצו מעול ישראל אלא להפיל את שלמה ולהחליפו כמלך ישראל.

מרד מבית: ירבעם בן נבט מורד במלכות שלמה (פסוקים כ"ו - נ"ג)

הכירו את יִרְבְּעָם בֶּן-נְבָט, אפרתי=בן שבט אפרים וגִבּוֹר חֵיל=אמיץ. כבר כשהיה נער, שלמה זיהה את כישוריו "כִּי עָשָׂה מְלָאכָה הוּא, וַיִּפְקֹד אֹתוֹ לְכָל סָבֵל בֵּית יוֹסֵף" (פסוק כ"ו). במהלך בניית המילוא, ירבעם "הָרִים יָד בְּמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה", כלומר מרד בשלמה אך לא מסופר לנו אופי המרד. הוא הופקד ע"י שלמה כמנהל עבודות הבנייה במילוא על מנת לסגור את הפרצה שבין עיר דוד והר הבית בירושלים. פועלי הבנייה היו אנשי השבטים אפרים ומנשה ("סבל בית יוסף") המשלמים כך את מס העובד לממלכה.

מדוע דווקא ירבעם בן-נבט מרד בשלמה?

- 1- הוא היה **בן אשה אלמנה, כלומר ממעמד חברתי נמוך**, הוא עצמו היה **יתום**. ובכל זאת שלמה גבה מהמעמד הנמוך מיסים, דבר שעורר תרעומת אצל ירבעם שהיה מודע למצוקת חלשי החברה, ולכן המריד והתסיס את בני המעמד החברתי הנמוך ממנו הגיע ועליהם מינה אותו שלמה לפקח. המיסים שנגבו מהם שימשו את שלמה למפעלי הבנייה האדירים שלו ומימון נשותיו וגחמותיהן.
- 2- לאמו קראו "צרועה" **כנראה שהייתה מצורעת**. צרעת הינה מחלה חשוכת מרפא, ובכל זאת היא נאלצה לשלם מיסים - "עבד לשלמה".
- 3- **הוא היה משבט אפרים**, שבט שתמיד קינא בעליונות שבט יהודה, גם בספר במדבר מ"ט, כ"ו, וגם בשופטים י"ב, א'. עד לימי דוד הייתה שילה מרכז דתי לעם ישראל והיווה מקור יוקרה לשבט אפרים. עם המלכת דוד, שקבע שהמרכז הדתי- הרוחני של העם יהיה בירושלים, עיר הבירה, וציווה שהמשכן על כל כלי הקודש שבו יעברו לעיר ירושלים, עיר הבירה שקבע, ולכן יוקרה זו נלקחה משבט אפרים.
- 4- העול הכבד שהטיל שלמה על "סבל בית יוסף" כלומר על שבטי אפרים ומנשה פגע בעצמאותם ובמצבם הכלכלי. ירבעם ניצל את הכוח שהעניק לו שלמה כדי להמריד שבטים אלו כנגד שלמה. שלמה שיעבד באמצעות מס העובד את שבטי ישראל חוץ משבט יהודה על מנת לבצע את עבודות הבנייה המפוארות שלו בירושלים. מצב זה גרם להתמרמרות בקרב שבטי ישראל הצפוניים, בעיקר שבט אפרים שבעבר היה שבט מרכזי ודומיננטי שכן מקרבו יצאו מנהיגים חשובים כגון יהושע ושמואל. ירבעם החליט למרוד בשלמה על רקע המצוקה הכלכלית – חברתית זו.

נבואת אחיה השילוני (פסוקים כ"ט-ל"ט)

המרד קיבל חיזוק בנבואה של אחיה השילוני (מן העיר שילה שבאפרים) שפגש את ירבעם בשדה, הנביא שנשלח אל ירבעם, קורע באופן סמלי את שמלתו החדשה לשניים עשר חלקים המסמלים את 12 שבטי ישראל. עשרה מהם הוא מבקש מירבעם לקחת לעצמו. והמסר: "הִנְנִי קֹרֵעַ אֶת הַמְּמָלְכָה מִיַּד שְׁלֹמֹה וְנִתַּנִּי לְךָ אֶת עֶשְׂרֵה הַשְּׁבָטִים. וְהַשְּׁבֵט הָאֶחָד יְהִי לִּי" (פסוקים ל"א-ל"ב). פס' ל"ב, ל"ו: ה' ישאיר בידי בנו של שלמה שבט אחד למלוך עליו, שהוא יהודה כי הוא שבטו של בית דוד, וכן את שבט בנימין שהתמזג עימו, לכן נחשבו במקרא לשבט אחד.

"נר לדוד" – נר מאיר המסמל את המשכיות השלטון של שושלת בית דוד, בשל שתי סיבות: א- לזכר דוד שהיה מלך נאמן לה' והבטיח לו שמלכותו תתקיים לעד.
 ב- משום שה' בחר לשים את שמו בירושלים, העיר בה קבע דוד כעיר הבירה לממלכתו.
 פס' ל"ב, ל"ו: ה' ישאיר לבנו של שמה רק באמצעות נבואה זו ה' הבטיח לירבעם בית נאמן - שושלת יציבה וחזקה, כפי שהבטיח בזמנו לדוד בתנאי שישמור על חוקי ה' (פס' ל"ח).

העינוי שיתענה בו זרע בית דוד (פסוק ל"ט)

בית דוד לא ימלוך על כל שבטי ישראל, אלא רק על יהודה ובנימין שנחשבו שבט אחד במקרא. אך העינוי לא יהיה לתמיד, כי באחרית הימים ימלוך מלך מבית דוד על כל שבטי ישראל בהתאם לנבואת יחזקאל, פרק ל"ז, כ"ד.

נוסחה מסכמת, מות שלמה (פסוקים מ'-מ"ג)

פס' מ': עקב כשלון המרד, ירבעם נאלץ לברוח למצרים ולשהות שם עד מות שלמה כי הוא ביקש להורגו. יש לציין כי פרעה שנתן לירבעם מקלט מדיני אינו אותו הפרעה שנתן לשלמה את בתו בתחילת הפרק.
 פס' מ"א: "ספר דברי שלמה" – ספר חיצוני שאינו נכנס לתנ"ך בתהליך הקאנוניזציה ושימש למקור עיקרי לתיאור ימי שלמה, ונראה כי אבד בימי קדם, כמו עוד ספרים חיצוניים רבים.
 בסוף מלכים א' פרק י"א באה הנוסחה המוכרת של סיום תקופת מלוכה המסכמת את ימי שלמה.
 במסגרתה מסופר לנו על מות שלמה ועל כך שבמקומו אמור למלוך בנו רחבעם:
 "וַיִּשְׁכַּב שְׁלֹמֹה עִם אֲבֹתָיו וַיִּקְבֹּר בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ רְחִבְעָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו" (פסוק מ"ג).
 במרוצת ימי מלכותו, וחלקם כבר בראשית תקופת שלטונו.

עיון והעמקה: הבנת הפרק ותפקידו בספר מלכים א'

המחבר ריכז את כל האירועים השלייליים, לרבות החטא הדתי, בפרק האחרון. וכך נוצר הרושם שבעקבות חטאי שלמה בסוף ימיו התחילו הקשיים. אך הם תמיד היו שם. פרק י"א, המסיים את דברי ימי מלכות שלמה, עומד בניגוד קוטבי לפרקים הקודמים, שתיארו את ימי שלמה. פרקים א'-י' מתאפיינים בגישתו החיובית של המחבר, המשבח את שלמה המלך, שעשה הישר בעיני ה', והוא מתואר כמלך חכם, שממלכתו משגשגת מבחינה כלכלית ומדינית. לעומת זאת, פרק י"א מדבר בגנותו של שלמה, ותולה בו את סיבת פילוגה של הממלכה המאוחדת.
 לחטא הדתי-פולחני של שלמה שעיקרו נשים נוכריות ועבודה זרה, מצמיד המחבר את הקשיים המדיניים שנתקל בהם שלמה - מרידות מבחוץ (אדום וארם דמשק) ומבפנים (ירבעם בן נבט). בעל ספר דברי הימים, שנמנע מדברי ביקורת על דוד ושלמה, וכל מגמתו לספר בשבחם, איננו מביא שמץ מן המסופר בפרקנו בפסוקים א'-מ', אלא מסתפק בדברי החתימה למלכות שלמה המקבילים לפסוקים מ"א-מ"ב בפרקנו.
 בניגוד לרושם המתקבל מן הפרקים ב'-י', כאילו שררו שלום ושלווה "כל ימי שלמה" ו"אין שָׁטָן, וְאֵין פָּגַע רָע" (פרק ה', פס' י"ח) - הרי בפרק י"א, מיד לאחר המסופר על חרון אף ה' בשלמה, מובא מידע על מאורעות,

שהפרו את שלום הממלכה: ה' הקים "שטן לשלמה" את **הדד האדמי**, את **רזון בן אלידע הארמי**, ועליהם נוסף **ירבעם בן נבט**, "אשר הרים יד במלך" – כלומר מרד.

המחבר ריכז את כל האירועים השלייליים, לרבות החטא הדתי, בפרק האחרון, וכך נוצר הרושם, שבעקבות חטאי שלמה בסוף ימיו, "לעת זקנת שלמה", פקדו את הממלכה קשיים מבית ומבחוץ כעונש על מעשיו. אולם מתוך פסוקים כ"א, כ"ה, כ"ז – ברור שאירועים אלה, לרבות נישואיו, התרחשו ושלמה ביקש להמית את ירבעם. ירבעם ברח מפני שלמה לשישק מלך מצרים. בינתיים.

הדגשים בפרק י"א:

1. **זהב. סוסים. נשים** – לכמות הזהב הבלתי נתפסת, וצי הרכב העצום מהפרק הקודם, מצטרף המספר האגדי והמושלם של הנשים – 1000 (פסוק ד'). הביקורת בעניין הנשים גלויה, והיא מזכירה לנו שזו אחת משלש המגבלות שחוק המלך מבקש להטיל על המלך הישראלי "רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס... ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו ויכסף וזהב לא ירבה לו מאד" (דברים פרק י"ז, פסוקים י"ז-י"ח).
2. **דרישת שלום מספר שמואל** – מלוכה שנקרעת ובגד שנקרע באופן סמלי, מעלים זיכרונות מספר שמואל (שמואל א' ט"ו, למשל, בו שמואל אמר לשאול שכפי שנקרע כנף מעילו תיקרע מלכותו); רק שהפעם הקריעה היא לא סופית, והמעשה הסמלי מתוכנן מראש.
3. **מצרים** – למצרים תפקיד פוליטי משתנה לאורך הפרק. בסוף ימי דוד – ניתן בה מקלט מדיני להדד האדומי. בשיא ימי שלמה – ברית איתנה שבאה לידי ביטוי בנישואי שלמה עם בת פרעה. בסוף ימי שלמה, ולאחר שעלה במצרים מלך חדש – שישק, ניתן בה מקלט מדיני לירבעם בן נבט – המורד בשלמה.

שאלות למלכים א' – פרק י"א

1. קרא פסוקים א' – ג'
 - א. בתיאור חטאי שלמה המספר נוקט במספר דרכים שונות כדי העצים את חטאיו. ציין שתי דרכים כאלה והסבר כיצד כל אחת מהן מעצימה את החטאים. בסס דבריך על הכתוב.
 - ב. חטאי שלמה גרמו לפילוג הממלכה. בעקבות זאת נוצרו שתי ממלכות: אחת בצפון הארץ ואחת בדרומה.
מה שם הממלכה בצפון הארץ ושם עיר בירתה, ומהי שם הממלכה בדרומה ושם בירתה?
2. קרא פסוקים ד'-ה', י"ב
 - א. בדברי מספר על שלמה בפסוקים אלה מסתמנת מגמה להפחית מחומרת החטא של שלמה. הבא מפסוק ד' שני תיאורים שמסבירים מגמה זאת והסבר אותן.
 - ב. בפסוק י"ב בא לידי ביטוי פעמיים הרעיון של גמול לדורות.
(1) הסבר מהו 'גמול דורות' ?
(2) ציין את שתי הפעמים בהם מופיע גמול הדורות, והסבר אותן.

3. בפסוקים א' עד י' מודגש כי שלמה עבר על איסורים מפורשים של ה'.
- א. הבא מהקטע שלפניך שני איסורים מפורשים, וכתוב במה הפר שלמה כל אחד מאיסורים אלה.
- ב. מה בהתנהגות של שלמה (בקטע שלפניך) מנוגד לכתוב בחוק המלך שבספר דברים, פרק י"ז, פסוקים ט"ו – י"ז, בסס.
4. בפירושו לפסוק ח', כותב רד"ק:
- "ולא שעבד (שלמה) עבודת גלולים (=אלילים), אלא שהניח נשיו לעבוד...אף שהניח אותן לבנות במות בירושלים לעובדי גלולים...ולא מיחה בהן (=לא נזף בהן)"
- א. לפי דברי רד"ק, במה חטא שלמה, ובמה הוא לא חטא ?
- ב. האם הנאמר בפסוק ה' מחזק את פירוש רד"ק? הסבר.
5. קרא פסוקים א' - ב', ז - ח'.
- חוה דעתך, איזו מטרה ניסה שלמה להשיג על ידי מעשיו בפסוקים אלה ? והאם הצליח בכך ?
6. בפסוקים י"א – י"ג, מתבשר שלמה על עונש.
- א. מדוע לא העניש ה' את שלמה עצמו לאחר שביצע חטאים מאוד חמורים ? הסבר.
- ב. בפסוקים כ"ט – ל"א מנבא אחיה השילוני לירבעם. מהי הנבואה ? ומהו המעשה הסמלי שלה ?
7. הבא שני נימוקים למרידת ירבעם במלך שלמה ?
8. א. מדוע ברח ירבעם מירושלים ? ומדוע דווקא למצרים ?
- ב. הסבר כיצד הבריחה למצרים מעידה על התערערות אזורית במעמדו של המלך שלמה ?
9. א. מהו המעשה הסמלי בנבואת אחיה השילוני לירבעם ?
- ב. מהי הסיבה שהנביא אחיה מבצע מעשה סמלי לעיני ירבעם ?
10. ציין את הקושי הענייני במספר קרעי השמלה ? והבא הסבר אחד לענות על קושי זה.
11. א. ציין שלושה עניינים שונים בתוכן נבואתו של אחיה השילוני לירבעם.
- ב. הבא נקודת דמיון אחת ונקודת שוני אחת בין אופי מלכות ירבעם העתידית לבין מלכות שלמה.
12. בפסוק מ"א, המחבר מפנה אותנו למקור אחר.
- א. מהו המקור ?
- ב. מדוע הוא איננו נמצא בתוך ספר מלכים ?
13. בין פרק י' לפרק י"א ישנה מגמה באפיון מלכות שלמה.
- א. מהי המגמה ?
- ב. כיצד מגמה זו משתלבת ביחס של סופר מלכים למלכות שלמה ? נמק.

מלכים א' – פרק י"ב

מבוא

פרק י"ב בספר מלכים א' עומד כולו בסימן הפילוג וכינונה של ממלכת ישראל – נפרדת ועצמאית מממלכת יהודה. לאורך הפרק נשאל כיצד המספר תופס את האירועים, כיצד הוא מסביר ושופט אותם, וכיצד עוד אפשר להתבונן באירועים המסופרים מנקודת מבט שאיננה נקודת המבט היהודאית. נראה כי מן הפסוקים ומן ההשוואה למקומות אחרים בתנ"ך אפשר לצייר תמונה שונה לחלוטין מזו הנפרסת לפנינו לכאורה בפרק זה.

הבחירה הנצחית בבית דוד

ולפני שניגש לפרק זה, ראוי להזכיר את הברית הנצחית שנכרתה בין ה' לבית דוד. ה' הבטיח לדוד את נצחיות שושלתו, והרעיון חוזר בתנ"ך פעמים רבות, לדוגמה: "וְנִחְסְדִי לֹא יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר הִסְרֹתִי מֵעַם שְׂאוֹל אֲשֶׁר הִסְרֹתִי מִלְפָּנָיִךְ. וְנֶאֱמַן בֵּיתְךָ וּמִמְלַכְתְּךָ עַד עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסֵּאָךָ יִהְיֶה נָכוֹן עַד עוֹלָם" (שם"ב, ז', ט"ו–ט"ז).

לאור הברית הנצחית הזאת, כיצד ייתכן שהממלכה "נקרעת" מבית דוד?

ההסבר הראשון מופיע בפרק הקודם. במל"א י"א, י"א–י"ג מוסבר פילוג הממלכה וקריעת עשרה שבטים מבית דוד כעונש על חטאי שלמה:

"וַיֹּאמֶר ה' לְשִׁלְמָה יֶעָן אֲשֶׁר הָיְתָה זֹאת עִמָּךְ וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עֲלֶיךָ קָרַע אֶקְרַע אֶת הַמִּמְלָכָה מֵעֲלֶיךָ וְנִתְּתִיהָ לְעַבְדְּךָ. אַךְ בְּיָמֶיךָ לֹא אֶעֱשֶׂנָה לְמַעַן דָּוִד אֲבִיךָ מִיַּד בְּנֶךָ אֶקְרַעְנָה. רַק אֶת כָּל הַמִּמְלָכָה לֹא אֶקְרַע שְׁבֶט אֶחָד אֵתוֹ לְבֶנְךָ לְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי וְלְמַעַן יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּחֻרְתִּי."

ובאותו הפרק, לצד הסבר זה, מופיעים עוד הסברים לכרוסום בעוצמתה של ממלכת שלמה. הסברים אלו קשורים באובדים מבחוץ ובמדיניות הפנים שעוררה את מרד ירבעם.

בפרק י"ב, שלפנינו, מופיעים זה בצד זה שני הסברים לפילוג הממלכה (סיבתיות כפולה):

האחד – טיפשותו של רחבעם באספה בשכם (שגרמה לשבטי הצפון להתפלג מממלכתו), השני – הגשמת נבואת אחיה השילוני, ולפיה הפילוג הוא עונש על חטאי שלמה.

האספה בשכם – מדוע ההמלכה לא נערכת בירושלים הבירה?

לפי מל"א י"א, א', נראה שכדי להיות מומלך על שבטי הצפון ועבר הירדן רחבעם נאלץ לבוא לאספה בשכם, ושם הציגו השבטים תנאים לחידוש בריתם עם בית דוד ולהמלכת רחבעם.

לאור השוואות עם ההמלכות של דוד ושל שלמה, שתומכיהם באו אליהם – ולא הם היו צריכים ללכת אל העם – אפשר להסיק שבואו של רחבעם לשכם מעיד על מעמדו המעורער. מלכותו על שבטי הצפון לא הייתה מובנת מאליה, ונראה שכדי למלוך עליהם היה עליו לחדש עמם את הברית. ברית כזאת נכרתה בזמנו באופן אישי עם דוד:

וַיָּבֹאוּ כָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל דָּוִד חֲבֵרוֹנָה [...] וַיָּבֹאוּ כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הַמֶּלֶךְ חֲבֵרוֹנָה וַיִּכָּרְתוּ לָהֶם הַמֶּלֶךְ דָּוִד בְּרִית בְּחֲבֵרוֹן לְפָנֵי ה'. וַיִּמְשְׁחוּ אֶת דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל (שם"ב ה', א'–ג').

שלמה יושב על כיסא אביו ובהוראתו (מל"א א', ל'; ב', י"ב) ולא נדרש לחידוש הברית: וַיִּסַּח צִדּוֹק הַכֹּהֵן אֶת קֶרֶן הַשֶּׁמֶן מִן הָאֵהָל וַיִּמְשַׁח אֶת שְׁלֹמֹה וַיִּתְּקֵעוּ בְּשׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה. וַיַּעֲלוּ כָּל הָעָם אֲחֵרָיו [...] (מל"א א', ל"ט–מ').

אולי בשל העול הכבד שהטיל שלמה בימיו על העם, העם רוצה כעת לקבוע תנאים חדשים לברית. בכל אופן, הדברים מעידים על חולשה מסוימת של רחבעם, והתמיכה בו אינה מלאה. חולשתו מודגשת גם לאור ההשוואה לירבעם: בעוד שרחבעם צריך ללכת אל העם, העם שולח לקרוא לירבעם לשוב ממצרים (מל"א י"ב, ג').

האם האספה בשכם נועדה במקורה להמליך את רחבעם, או שמא כבר היה מנוי וגמור עם שבטי הצפון להתנתק מבית דוד?

לטענת ש' אברמסקי, "מטרתו של ירבעם הייתה ברורה: מלכות ישראל וקרע תכליתי ומכוון מראש. לא במקרה נבחרה שכם למקום האספה". כלומר, לא היה רצון אמיתי להגיע להסכמה עם רחבעם.

ואולם העם לא מרד ברחבעם מיד – אלא ביטא בפירוש אופציה של המשך שלטונו (וְנַעֲבֹדָךְ), לפי התנאים שהציג לו: הקלות במסים ובעבודות, כתנאי לנאמנותו:

אָבִיךָ הִקְשָׁה אֶת עַלְמֵנוּ וְאַתָּה עָתָה הִקְלַ מַעֲבָדְתָּ אָבִיךָ הִקְשָׁה וַיַּמְעֵלוּ הַכֹּהֵן אֲשֶׁר נָתַן עָלֵינוּ וְנַעֲבֹדָךְ (מל"א י"ב ד').

עם זאת אפשר לראות בעצם הצבת "אולטימטום" מעין זה משום הכרזת מרד.

לפי דעה אחרת, באספה בשכם באה לידי ביטוי השאיפה להחזיר את הנוהג הקדום של אספת העדה ולהדגיש את כוחם של השבטים ואת העובדה שהמלכות תלויה בהם וצריכה להתחשב בהם.

אחרים רואים באספה שיקוף של הנוהג שהיה קיים במזרח הקדום, שהמלך, בעלותו לשלטון, נהג להעניק הקלות בעול המוטל על האזרחים, ולפיכך הייתה ציפייה של העם מרחבעם להעניק הקלות בעלותו לשלטון לפי דעה זו, לפנינו אם כן מנהג מקובל ללא רמז למרידה.

עצת הזקנים ועצת הילדים (מל"א י', ה' – ט"ו)

רחבעם אינו עונה מיד לדרישת העם אלא ממתין שלושה ימים ובהם הוא נועץ בשני גופים – בזקנים ובילדים. שתי העצות שקיבל נועדו לחזק את שלטונו של רחבעם, והן נבדלות זו מזו בטקטיקה המוצעת ובהשקפת העולם שממנה הן נובעות: האם הסמכות מושגת מתוך התחשבות בצורכי הנתינים או מתוך "הפגנת שרירים"? האם לצורך כיוון שלטונו על רחבעם לרכוש את לב העם או להכניעו?

הזקנים מאמינים כי ההיענות לעם בעת הזאת תביא אהדה ונאמנות לרחבעם לאורך ימים:

אִם הַיּוֹם תִּהְיֶה עֲבָד לָעַם הַזֶּה וְעַבְדְּתָם וְעִנִּיתָם וְדַבַּרְתָּ אֵלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים וְהָיוּ לָךְ עֲבָדִים כָּל הַיָּמִים (מל"א י"ב, ז'). הילדים, לעומתם, מאמינים בהפגנת כוח ובהכבדת העול.

השימוש בכינוי "ילדים" מגלה לקורא את העדפת המספר. "ילדים" אלו הם בני גילו של רחבעם, שהיה בן 41 במולכו (מל"א י"ד, כ"א)! והמספר, בבחירת המונח "ילדים", רומז לחוסר ניסיונם ולהיעדר תבונתם המדינית של בני הגיל הזה.

מדוע רחבעם מקבל את עצת הילדים דווקא? האם מדובר בטיפשות בלבד?

רחבעם בחר בעצת הילדים, ולשונו הציורית מבליטה את האכזריות, האטימות והלגלוג שלו כלפי העם:

"אָבִי הַכֹּהֵן אֶת עַלְמֵנוּ וְאַנִּי אֶסִּיף עַל עַלְמֵנוּ אָבִי יִסֶּר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים וְאַנִּי אֶיִּסֶּר אֶתְכֶם בְּעֶקְרָבִים" (מל"א י"ב, ד').

מדוע נהג כך?

אפשר רק לשער: ייתכן שרחבעם קיבל את עצת הילדים כי הרגיש קרוב אליהם ולאופן חשיבתם. ילדים אלו היו בני גילו, שגדלו אתו בארמון בשפע בל יתואר ולא יכלו להבין לסבלו של העם שנאנק תחת העול. ייתכן גם שהגישה הכוחנית הולמת את בני גילם יותר משהיא הולמת את הזקנים. נוסף על כך רחבעם והילדים הכירו רק סוג אחד של מלכות – הדגם של אביו, ולכן בחר רחבעם להמשיך בדרכו, בקו הכוחני.

ייתכן גם שרחבעם חשש מהכניסה ל"נעלי אביו הגדולות" והרגיש שהיענות לבקשת העם משמעה שאין הוא מסוגל להגיע לרף שהציב אביו. לכאורה, אטימותו של רחבעם לבקשת העם היא שיצרה את הקרע והביאה לפילוג.

אך האם רחבעם אכן היה אטום, אכזר או טיפש? האם הוא עצמו בחר בעצת הילדים?

האם הייתה לרחבעם בחירה חופשית?

לכאורה – הייתה. אך פס' ט"ו הופך את הקערה על פיה. רחבעם איננו בוחר בעצמו, ה' הוא שמסובב את פני הדברים. לפנינו סיבתיות כפולה: "וְלֹא שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל הָעָם כִּי הֵייתָה סִבָּה מֵעַם ה'". מתברר שרחבעם, כאבשלום לפניו, בוחר בעצה הטובה פחות כי זהו רצון ה'. אין כאן טיפשות של רחבעם אלא החלטה של האל לקרוע את הממלכה בשל חטאי שלמה, והפסוק קושר אותנו מחדש אל נבואת אחיה השילוני (מל"א י', כ"ט-ל"ט). האם ההבנה שבחירתו של רחבעם היא כלי בשירות תכנית כללית ונעלה, מפחיתה מהיותה "בחירה"? אולי כן – ואולי לא.

שאלת הבחירה החופשית מתעוררת כאן במלוא עוזו. האם התפיסה שה' מסובב את ההיסטוריה סותרת את רעיון הבחירה החופשית? האם היא סותרת את רעיון האחריות האישית של כל אחד למעשיו? או שמא תכניתו של היושב במרומים מתגשמת באמצעות צורכיהם, תכונותיהם, כישוריהם והתנהלותם של בני האדם? הכול צפוי והרשות נתונה לנו בידינו לדון בכך בכיתה.

"מה לנו חלק בדוד..." – למה באמת התפלגה הממלכה?

העם מגיב לדברי רחבעם בקריאה – מַה לָּנו חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נִחְלָה בְּבֶן יִשְׂרָאֵל (מל"א י', ט"ז). בקריאה זו העם מעודד את עצמו לשוב למסגרת המשפחה (אוהל=משפחה) או למסגרת השבט שלפני המסגרת הלאומית-מלוכנית של בית דוד (אוהל=שבט). משפט זה הוא מעין "סיסמת הפילוג". המשפט חוזר כמעט במדויק על דבריו של שבע בן בכרי שמרד בדוד. גם אז מורדים אנשי ישראל בבית דוד, ושבט יהודה הוא היחיד שנותר נאמן:

"וְשֵׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיעֵל וְשֵׁמוֹ שָׁבַע בֶּן בְּכָרִי אִישׁ מִיָּנִי וַיִּתְּקֵעַ בְּשֹׁפָר וַיֹּאמֶר אֵין לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נִחְלָה לָנוּ בְּבֶן יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְאֹהֲלֵיוֹ יִשְׂרָאֵל. וַיַּעַל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי דָוִד אַחֲרֵי שָׁבַע בֶּן בְּכָרִי וְאִישׁ יְהוּדָה דָּבְקוּ בַּמֶּלֶךְ מִן הַיָּרְדֵּן וְעַד יְרוּשָׁלַם" (שמ"ב כ', א'-ב').

הדבר מלמדנו שהברית בין שבטי ישראל ובית דוד מעולם לא הייתה מובנת מאליה. אילו רצה רחבעם לשמר אותה, היה עליו לנהוג אחרת. לפיכך, האם הייתה זו טיפשותו של רחבעם שהביאה לפילוג הממלכה? האם הייתה זו יד ה' שסובבה כך את פני הדברים? האם היה זה רק עניין של זמן עד ששבט אפרים יתבע לעצמו מחדש את השליטה בשבטי ישראל? ואולי היה זה הפולחן החדש במקדש בירושלים, והקושי לקבל את הרפורמה הדתית והחברתית שביצע שלמה?...

ועוד אנו תוהים ותועים בין הסיבות לפילוג, לפנינו שאלה נוספת: כיצד נתפס האירוע ההיסטורי הזה – כחטא או כעונש?

עונש או חטא – כיצד נתפס הפילוג?

תלוי היכן קוראים... נראה שיש תפיסות סותרות בעניין זה במקרא:

לפי סופר מלכים א' י"א, י"א-י"ג ולפי מל"א י"י, ט"ו – הפילוג הוא עונש על ששלמה הפר את הברית עם ה'. כך מתגשמת נבואת אחיה, והתכנית האלוהית באה לידי ביטוי במציאות.

לפי מל"א י"י, י"ט – המרד הוא חטא של ישראל, פשיעה בבית דוד! "וַיִּפְשְׁעוּ יִשְׂרָאֵל בְּבֵית דָּוִד עַד הַיּוֹם הַזֶּה". לפי מל"ב י"י, כ"א – הפילוג הוא חטא של ישראל. זהו חטאה הראשון של ממלכת ישראל וסיבת היסוד לחורבנה: "כִּי קָרַע יִשְׂרָאֵל מַעַל בְּיַד דָּוִד וַיִּמְלִיכוּ אֶת יִרְבֶּעֶם בֶּן נֹבֵט וַיִּדְחֻ (וַיִּדְחֻ) יִרְבֶּעֶם אֶת יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי ה' וְהַחֲטִיִּאִם חֲטָאָה גְדוֹלָה".

לפי סופר דברי הימים ב' י"ג, ו'-ז' – הפילוג הוא חטא של ישראל. תפיסת הפילוג כחטא מורחבת בנאומו של אביה בן רחבעם בספר דברי הימים. לדבריו, ממלכת ישראל נוסדה עקב מרד של אנשים ריקים, ובראשם ירבעם. זהו מרד במלך החוקי מבית דוד וניצול חולשתו וחוסר ניסיונו של רחבעם: "וַיִּקֶּם יִרְבֶּעֶם בֶּן נֹבֵט עֶבֶד שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד וַיִּמְרֹד עַל אֲדָנָיו. וַיִּקְבְּצוּ עָלָיו אֲנָשִׁים רַקִּים בְּנֵי בְלִיעַל וַיִּתְּאֲמְצוּ עַל רַחֲבֶעֶם בֶּן שְׁלֹמֹה וַיִּרְחֲבֶעֶם הָיָה נֶעַר וְרָדָּ לָבָב וְלֹא הִתְחַזַּק לִפְנֵיהֶם".

לפי ראייה חילונית של הכתוב – הפילוג איננו לא חטא ולא עונש. אי חידוש הברית עם בית דוד הוא מעשה מובן ולגיטימי משום סירובו של רחבעם להקל בעול. תפיסה זו אמנם אינה מופיעה בתנ"ך, אך תוכן הפרק יכול לשמש בסיס ראוי להבנה כזאת.

כמעט מלחמת אחים

פס' י"ח-כ"ד עוסקים באירועים שיכלו להיגרר לכדי מלחמת אחים, והתערבות ה' הביאה למניעתה. רחבעם רוצה להשיב לעצמו את המלוכה, אך נבואת שמעיה איש האלוהים מונעת מן העם להילחם ומביאה להשלמה עם הפילוג כרצון ה'. שמעיה מדגיש בנבואתו (מל"א י"י, כ"ד) את קרבת יהודה לישראל ("אֲחִיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל") ואת מעורבות האל ("מֵאֵתִי נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה").

ירבעם – "חוטא ומחטיא" או מחזיר עטרה ליושנה?

פעולותיו הראשונות של ירבעם כמלך הן בניית שכם ופנואל (פס' כ"ה). מדוע בחר ירבעם דווקא במקומות אלו? מה הנחה את בחירתו? האומנם מדובר בבנייה יש מאין של הערים הללו?

שכם: שכם נזכרת בראשית הפרק כמקום האספה, ומשום כך קשה להניח שמדובר בבנייה של עיר חדשה. כפי הנראה חיזק ירבעם עיר קיימת. הבחירה בשכם אינה מקרית. העיר נודעה בקדושתה ונקשרו בה מסורות רבות מימים עברו: במקום זה נגלה ה' לראשונה לאברם, ואברם בנה שם מזבח לה' (בראשית י"ב ו'-ז'); יעקב קנה שם חלקת שדה ובנה שם מזבח לה' (בראשית ל', י"ח-כ'); יעקב נתן את שכם ליוסף (בראשית מ", כ"ב), ולאחר מות יוסף נקברו בה עצמותיו (יהושע כ", ל"ב). בשכם גם כרת יהושע ברית לעם (יהושע כ"ד, כ"ד-כ"ה).

פנואל: גם לפנואל היסטוריה מתקופת האבות: שם נאבק יעקב במלאך, ושם שונה שמו לישראל (בראשית ל"ב, כ"ה-ל"א).

ירבעם בנה שני עגלי זהב והציב אותם בדן ובבית אל. גם מקומות אלו אינם חדשים.

בית אל: בבית אל בנה אברהם מזבח לה' (בראשית י"ב, ח'); בה זכה יעקב להתגלות ה' בצאתו לגלות (חלום סולם יעקב, בראשית כ"ח, י"א-י"ט) ובשובו ממנה (ה' אישר את שינוי שמו של יעקב לישראל ובירך אותו, בראשית ל"ה, ט'-ט"ו). בימי השופטים נמצא ארון הברית זמן מה בבית אל (שופטים כ, י"ח). בית אל שימשה כמרכז הפולחן החשוב בהר המרכזי. מיקומה היה בדרום ממלכת ישראל, על הגבול שבין שתי הממלכות, והיא תחמה בין בנימין לאפרים.

דן: את העיר בנו בני שבט דן (יהושע י"ז, מ"ז), ובה קיימה משפחת כוהנים שהתייחסה על משה פולחן רצף לפסל מיכה (שופטים י"ז, ל"ל-T). דן נמצאת בקצה הצפוני של ממלכת ישראל.

ירבעם מחזק אפוא ארבעה מקומות מקודשים וחשובים ביותר במסורת של עם ישראל ומעמידם כאלטרנטיבה מדינית ודתית לירושלים. ירושלים נכבשה מידי היבוסים בימי דוד, והוא שקבע אותה כבירתו. היא אינה נזכרת בתורה, ואין עליה עדות מתקופת האבות. אפשר שבית דוד הם שחידשו כאשר קידשו את ירושלים וקבעו בה את המקדש, ודווקא ירבעם חוזר למקומות המקודשים מימים ימימה!

עובדה מול הערכה – כמה הארות חשובות לקורא

הבה נבחן כיצד המספר מציג את מעשיו של ירבעם, ונבחין בין ה"עובדות" ל"דעות":

מעשי ירבעם	הדעה המובעת עליהם
חיזוק שכס ופנואל	המעשה מוצג כ"בנייה", כלומר – כיצירה חדשה.
עשיית העגלים והצבתם בבית אל ובדן	"וַיֹּאמֶר יִרְבֵּעַם בְּלִבּוֹ עֲתָה תָשׁוּב הַמִּמְלָכָה לְבֵית דָּוִד. אִם יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זִבְחִים בְּבֵית ה' בִּירוּשָׁלַם וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל אֲדֹנֵיהֶם אֶל רְחִבְעָם מֶלֶךְ הַיְּהוּדָה וְהַרְגִנִּי וְשָׁבוּ אֶל רְחִבְעָם מֶלֶךְ הַיְּהוּדָה" (פס' כ"ו-כ"ז) הפסוקים רומזים שהמעשה הוא מעשה אינטרסנטי, פוליטי-אישי, שנעשה משום שירבעם חשש לגורלו האישי.
וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה לְחֹטָאת (פס' 30).	"הִנֵּה אֶלְהִיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֹךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (פס' כ"ח). הפסוק מנוסח ככפי שנוסח מעשה חטא העגל בשמות ל"ב. ייתכן שניסוח זה בא להדגיש את כובד החטא.
עשיית בית במות	אין.
מינוי כוהנים שאינם משבט לוי	"מִקְצוֹת הָעָם [...] אֲשֶׁר לֹא הָיוּ מִבְּנֵי לֵוִי" (פס' ל"א). ביטויים אלו באים להדגיש שהכוהנים אינם משתייכים לשבט "הנכון".
עשיית חג בבית אל בחמישה עשר בחודש השמיני	"אֲשֶׁר בָּדָא מַלְבֹּד (מֶלֶכּוֹ)" (פס' ל"ג). החג הוא חג "מומצא", שלא כחג שנחגג ביהודה, שנבע מצו האל.

דעתו השלילית של המספר על מעשי ירבעם מובעת גם בדרכים האלה:

מודגש שירבעם עולה בעצמו לזבוח ולהקטיר (פס' ל"ג), כלומר – לוקח לעצמו תפקיד דתי לא לו. יש שימוש במילה מנחה – "עשה", המטילה את מלוא האחריות על ירבעם. יש הקבלה בין תיאור מעשי ירבעם לתיאור מעשי ה"שומרונים" במל"ב י"ז, כ"ח, ל"ב. גם השוואה זו מאירה את מעשי ירבעם כבלתי לגיטימיים.

איך ייתכן שירבעם חוזר על חטא העגל ובונה עגלי זהב?

גם אנחנו, ולא רק המספר, רואים כמובן מאליהם שהעגלים הם חטא לה', מפני שהדבר מזכיר את סיפור חטא העגל. אם כך, כיצד ייתכן שירבעם חוזר על חטא חמור שכזה? כדי שנוכל לענות על שאלה זו, עלינו לבדוק את הקשר בין סיפור חטא העגל בשמות ל"ב ובין הסיפור על עגלי הזהב של ירבעם.

הנה כמה קווי דמיון בין הסיפורים:

- א. בניית עגל מזהב, בניית עגלים מזהב.
- ב. העגל/העגלים כתחליף: העגל כתחליף למשה, העגלים כתחליף למקדש.
- ג. קביעת חג, על מנת לחגוג את הפולחן החדש ("וַיִּקְרָא אֶהְרֹן וַיֹּאמֶר חַג לַה' מִקְרָא, שְׁמוֹת ל"ב, ה').
- ד. דמות מנהיגה היא שעושה את העגל/העגלים: אהרון, ירבעם.
- ה. המשפטים אֱלֹהִים / הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֹף מֵאֲרָץ מִצְרָיִם (שמות ל"ב ד'; ח'; מל"א י"ב, כ"ח) – זהים כמעט לחלוטין.
- ו. שמות בניו של ירבעם דומים מאוד לשמות בניו של אהרן: נדב ואביה (בני ירבעם – על פי מל"א ט"ו, כ"ה, י"ד, א'), נדב ואביהוא (בני אהרן – על פי ויקרא י', א').

מה היחס בין סיפור חטא העגל בשמות ל"ב לסיפור עגלי ירבעם במל"א י"ב?

בשאלה זו נחלק המחקר לשתי גישות מרכזיות:

על פי גישה אחת – ירבעם נסמך על מסורת קדומה של אהרן, שכנראה נמשכה בצפון הארץ על ידי צאצאיו של אהרן עד ימי ירבעם. הייתה זו מסורת לגיטימית ולא עבודה זרה. רק בעריכה הוסיף המספר המקראי פרטים היוצרים דמיון לסיפור חטא העגל (שמות ל"ב), על מנת להדגיש את חטאו של ירבעם.

על פי גישה אחרת – סיפור חטא העגל (שמות ל"ב) נכתב לאחר חטאי ירבעם, כפולמוס עם ירבעם. זהו ניסיון להציג את ירבעם כחוטא החוזר על החטא הנורא של עגל הזהב במדבר, שהביא לסכנת כליה על העם, לשבירת הלוחות ולנדודים הארוכים במדבר.

עיון בשתי גישות אלה מגלה בהן קשיים. הקושי בגישה הראשונה הוא שעלינו להניח שהסיפור בשמות מסופר באופן מסולף, וכנראה שהעגל שעשה אהרן לא נתפס בשעתו כחטא כפי שהדבר מוצג על ידי המספר במל"א י"ב. הקושי בגישה השנייה הוא ההנחה שהסיפור המכונן על חטא העגל הומצא כולו ונשתל בספר שמות רק לצורך השמצתו של ירבעם.

מילא ירבעם, אבל איך ייתכן שהעם הולך אחרי העגלים?

לשאלת נהירתו של העם אחר עגלי ירבעם מביא רלב"ג שתי תשובות:

האחת – באותה עת העם לא עסק בתורה,

והאחרת – באותה עת הייתה ירושלים מלאה בעבודת אלילים שהכניס אליה שלמה, ובמצב זה היו העגלים אלטרנטיבה המעוגנת במסורת:

"וידמה כי לא עסקו ישראל בתורה אך היו "אוכלים ושותים ושמים", כמו שקרם

בתחילת מלכות שלמה (מל"א ד' 20). וזה היה סיבת נפלים באלו החטאים, עם שכבר ראו בימי

שלמה שנעשו תועבות בירושלים מתועבות הגויים, אשר נתחתן בהם שלמה, ומה המקום פרצו החטאים האלו בכל ישראל. וידמה שאמר להם: מה לכם לעלות לירושלים, ובה האלוהים אשר עובדים הגויים? טוב שנעבוד האלוהים

אשר עבדו אבותינו, שהיה נעשה על ידי אהרן, שהיה נביא להיות לישראל תמורה למשה ואמר בו: "אֵלֶּה אֲלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הֶעֱלִיךָ מִצְרָיִם" (שמות ל"ב, ד').

רד"ק מסביר שירבעם תפס את העגלים כחזרה למסורת של אהרן, וכך הציג אותם לעם. ומכיוון שהעם עומד במצב דומה למצב ששרר אז – היעדר משה מול היעדר המקדש – יעשו אף הם עגלים: כי מתחילה לא אמר ירבעם כי לשם עבודת גילולים היה עושה אותם, אלא לשם האל [...]. ולמה עגל? אמר להם: הלא אהרן עשה לישראל עגל להשרות השכינה בו במקום משה שלא היה להם; גם אתם, עתה שאין לכם מקום השכינה, שהיה בירושלים, נעשה עגל במקומו [...]. "וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה, לְחֻטְאֹת" (מל"א י"ב, ל') – ואמר כך שב הדבר ההוא והיה לחטאת, שקיבלוהו כאלוה, וממנו יצאו לאלוהים אחרים ככל הגויים.

האם העבודה לעגלים היא עבודה זרה?

בנאום משה (דברים ט', ח'–כ"א), בתיאור חורבן ממלכת ישראל (מל"ב י"ז, ט"ז), בנאום אביה בן רחבעם (דבה"י ב' י"ג, ח'–י'), בתהלים ק"ו, י"ט–כ"ג ובנחמיה ט', י"ז–י"ט – בכל אלה העגלים מוצגים כעבודה זרה ממש. הם נתפסו כאלוהות ונעבדו כאלוהות. למשל:

יַעֲשׂוּ עֵגֶל בְּחָרֵב ;

וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמַּסֻּכָּה.

וַיִּמְרִי אֶת קְבוּדָם ;

בְּתִבְנִית שׁוֹר אֲכָל עֵשֶׂב.

שָׁקְחוּ אֶל מוֹשִׁיעֵם ;

עֲשֶׂה גְדֻלּוֹת בְּמִצְרַיִם (תהלים ק"ו, י"ט–כ"א).

ואולם, ראייה הפוכה אפשר להביא דווקא ממי שבמפתיע אינו מזכיר כלל את פולחן העגלים. כל נביאי ישראל, למעט הושע, לא יוצאים כנגד עבודת העגלים !!! אפילו לא אליהו שנלחם בנביאי הבעל, וגם לא יהוא שהשמיד כל עבודה זרה בישראל.

גם לפי דברי פרשני ימי הביניים שלעיל ואחרים, ירבעם לא התכוון לחטוא. העגלים (וכן העגל במדבר) נעשו לשם האל, כסמל, כייצוג של האל ולא כאל עצמו. העגלים נחשבו כחזרה למסורת אבות, ולא הייתה כוונה שישמשו לעבודה זרה. פרשני ימי הביניים מסבירים שפולחן העגלים הפך לחטא במרוצת הזמן, כאשר העם לא הבחין עוד בין המסמל למסומל והחל לעבוד את העגלים עצמם.

הצעה אחרת, המחזקת אף היא את ההנחה שירבעם לא התכוון לחטוא, היא שהעגלים היו מקבילה לכרובים – מרכבה או מושב לאל ולא האל עצמו. במזרח הקדום ידועים תיאורים רבים של אלוהות העומדת על גב אריה או שור וכדומה. קסוטו, בפירושו לספר שמות, טוען שהעגל והעגלים נחשבו כמושב האלוהות הסמויה מן העין. עם זאת יש לזכור כי העם שבא לבית המקדש לא ראה את הכרובים שנמצאו בקודש הקודשים; לעומת זאת, העם שבא למקדשים ראה את העגלים, שהיו גלויים לעיני כול.

י"מ גרינץ טוען שהעגל היה בעיני העם נושא כוח אלוהי, כפי שתפסו גם את משה! העגל זכה להשראה אלוהית והיה אמור להנהיגם כמשה. הכרובים באו להחליף את העגל, וירבעם חזר לעגל. לפי ח' רביב, העגלים של ירבעם כעגל הזהב, היו כנים שעליהם ירדה שכינת האל הלא נראה, כפי שירדה על הכרובים שעל ארון הברית בירושלים.

פירוש אחר לעגלים מציע אברבנאל. הוא רואה בעגלים סמל לשבת, לבית יוסף (כמו עמודי שלמה במקדש או האריות על כיסאו, המסמלים את שבת יהודה). לפיכך העגלים אינם עבודה זרה כלל:

לפי שראה ירבעם, ששלמה עשה שני עמודים וישם אותם פתח אולם בית ה' לזכר דוד ושלמה שבנו את הבית, לכן חשב גם הוא לעשות זכר וסימן למלכותו. ולפי שהוא היה משבט יוסף מבני אפרים, ומשה עליו השלום בברכותיו אמר עליו

"בְּכֹר שׁוֹרֵה הָדָר לֹ" (דברים ל"ג, י"ז), בחר ירבעם לעשות עגל אחד לזיכרון משפחתו שהיה משבט יוסף [...] "וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה, לְחֹטְאֵת" (מל"א י"ב, ל'), שהוא סיפור מה שנעשה אחרי כן, בהמשך הזמן, לא בכוונת עשייתם.

כוהנים מ"קצות העם" – רפורמציה או רסטורציה?

לכאורה חטא ירבעם בהעמידו כוהנים מקצות העם, משום שהכהונה שמורה לשבט לוי, והמספר המקראי מדגיש פסול זה במעשיו. ואולם ראוי להדגיש שני עניינים השופכים אור אחר על המעשה:

א. לטענת י"מ גרינץ, ירבעם חוזר בכך לימים שלפני ייסוד המשכן, שבהם שימשו בני אהרן בכהונה יחד עם נְעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות כ"ד, ה'). הכהונה היא תפקידם של הבכורות מכל השבטים, ועדיין אין ללוויים מעמד של קדושה.

ב. על הכהונה מקצות העם נאמר ששימשו בבית במות, ויש הבחנה מהותית בין מקדש ובין במה או מזבח. לטענת מ' הרן, העמדת כוהנים שלא משבט לוי במזבחות שמחוץ למקדשים אינו מעשה בלתי חוקי! קיימות ראיות רבות במקרא לאישים (כאלהיה ואחרים) הזובחים בבמות. הדבר נאסר רק לפי תפיסה אחת מסוימת במקרא והיא התפיסה של ספר דברים האוסרת לחלוטין על קיום במות. כלומר, החטא אינו מינוי הכהנים אלא עצם קיום במות מחוץ למקדש.

האם ירבעם בדא חג או חודש?

עצם השימוש במילה "בדא" מבהיר את מהות חטאו של ירבעם, לדעת המספר. ירבעם "המציא" חג זה על דעת עצמו ולא לפי צו האל. הייתכן? היעלה על הדעת שהעם ישתף עמו פעולה?

המצווה הראשונה שנצטוו בה בני ישראל הייתה המצווה על לוח השנה: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לַחֹדֶשׁ הַשָּׁנָה (שמות י"ב, ב'). בחודש זה נצטוו לחוג את הפסח, ועם זאת נצטוו גם: שְׁמֹר אֶת הַחֹדֶשׁ הָאֲבִיב וְעֲשִׂיתָ פֶּסַח (דברים ט"ז, א'). הצורך לשלב את שתי המצוות הוביל לגיבוש לוח השנה כפי שאנו מכירים אותו, שבו יש לאדם ולראייתו את מולד הירח מרכיב מכריע בקביעת הלוח. שינויי האקלים בין צפון הארץ למרכזו יצרו בעיה סביב מועד אותם חגים בעלי ההיבט החקלאי (פסח-אביב, ובמקרה שלנו סוכות-אסיף), וזאת כפי הנראה הסיבה שחלק מהחגים צוינו באיחור ביחס למועד שנהג בירושלים. כלומר – אסיף בדרום החם בחודש השביעי, ואסיף בצפון – בחודש השמיני. נראה אם כן שירבעם פעל לפי מסורות שהיו נהוגות בקרב שבטי הצפון דווקא מתוך הרצון לשמר את מצוות ה'.

תיאור החג של ירבעם סביב חנוכת העגלים דומה הן לתיאור חג הסוכות של שלמה, שנחוג לשם חנוכת המקדש, והן לתיאור חגיגות הפסח של יאשיהו, שהיו גולת הכותרת לרפורמה שלו במקדש בירושלים. תיאור החג של ירבעם דומה גם לחגיגות הסוכות שחגגו שבי ציון כשחנכו את ההיכל, ולחגיגות הפסח כשנשלמה התקנת המשכן.

לסיכום

הניתוח המובא לעיל מציג את ירבעם באור חדש. ניכר ההיגיון הרב במעשיו: הוא חידש מרכזי פולחן קדומים; יצר אלטרנטיבה לבית המקדש; הפך את עבודת ה' במקדשים לנוחה יותר, בכך שהקים מקדש מרכזי בדרום הצפונית ומקדש דרומי בבית אל שבדרום הממלכה; התאים את מועד החג לתושבי הצפון והרחיב את מעגל העוסקים בקודש. ואולם עיקר הניתוח המובא כאן הוא הערכת מעשיו מן הבחינה הדתית ולא הפרגמטית.

המספר המקראי שולל את מעשיו של ירבעם ומציג את כולם כחטא נורא, ואילו לפי ניתוחנו מתברר שכל מעשיו של ירבעם באים דווקא מתוך שיבה למסורת האבות: הערים המקודשות, שותפות כל ישראל בפולחן, העגלים בדמות העגל שעשה אהרן וחגיגת חג האסיף בעת האסיף. במעשים אלו ירבעם, כמחזיר עטרה ליושנה ומחדש מסורת האבות, ניצב נגד חידושי הפולחן המהפכניים הנהוגים בירושלים.

שאלות למלכים א' – פרק י"ב

1. מה יכולה להיות הסיבה לירידתו של המלך רחבעם לשכם ?
2. ציין קשר בין תחילת פרק י"ב לבין סופו של פרק י"א.
3. קרא פסוקים א' – ד'. יש הטוענים כי מנהיגי שבטי הצפון התכוונו מראש למרוד במלך רחבעם ויש הטוענים שלא. הביאו הוכחה לכל טענה והסבירו.
4. קרא פסוקים א' – ט"ז.
 - א. הבא שתי הוכחות ששבטי ישראל חשבו שהם יכולים לכפות את רצונם על רחבעם והסבר אותן.
 - ב. על פי פסוק ט"ו – מהי הסיבה לפילוג הממלכה ? הסבר.
5. קרא פסוקים ז' – י"א.

ציין שלושה הבדלים בין עצת הזקנים לעצת הילדים ? הסבר סיבת כל הבדל בהקשרו.
6. הסבר את הביטוי והקשרו בפסוק י"ד : "אָבִי, יִסֹּר אֶתְכֶם בְּשׁוּטִים, וְאֲנִי, אֲיִסֹּר אֶתְכֶם בְּעֶקְרָבִים" ?
7. א. איזה קושי תיאולוגי (דתי) עולה מתוך פסוק ט"ו : "וְלֹא-שָׁמַע הַמֶּלֶךְ, אֶל-הָעָם : כִּי הִתְנַה סִבָּה, מִעַם ה', לְמַעַן הָקִים אֶת-דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד אֶחָיָה הַשִּׁילֹנִי, אֶל-יָרָבֶעַם בֶּן-נִבְטִי" ?
 - ב. קרא שמות ט', י"ב. כיצד הקושי שצינת בסעיף א' מתאים גם למקרה זה ? הסבר.
 - ג. הבא פיתרון אחד לקשיים התיאולוגיים שעו בשאלה זו.
8. מהי סיבת פילוג הממלכה על פי פרק י"ב, ט"ו ומהי סיבת פילוג הממלכה על פי פרק י"א, א' – י"א ?
9. ירבעם מעוניין ליצור הפרדה מדינית – דתית בין ממלכתו ובין ממלכת יהודה.
 - א. בסס קביעה זו על שתי פעולות של ירבעם – פעולה אחת הקשורה לתחום הדת ופעולה אחת הקשורה לתחום המדיני.
 - ב. הסבר כיצד כל אחת מן הפעולות מסייעת לירבעם להשיג את מטרותיו.
10. יש הטוענים שהמחבר של מלכים א', פרק י"ב, כ"ה-ל"ג, מייחס לעגלים שבנה ירבעם משמעות שונה מן המשמעות שייחס להם ירבעם. הסבר טענה זו.
11. בפסוקים ל"א – ל"ג יש שורש המופיע שמונה פעמים.

מהו השורש, ומה השימוש החוזר בו מלמד על היחס של המחבר כלפי ירבעם ?
12. האם מעשי ירבעם תואמים לנבואת אחיה השילוני (בפרק הקודם) ? נמק והסבר.
13. א. ציין שלוש הערות של המחבר בפסוקים י"ח – ל"ג. והסבר אותם בהקשרם.
 - ב. הערות המחבר מרמזים על השקפתו בנוגע לפילוג הממלכות. הסבר מדוע.

סיפורי אליהו

מלכות עמרי ואחאב בישראל מלחמת אליהו באחאב ובעובדי האלילים ניסי אליהו	אחאב ואליהו מלכים א', פרקים: ט"ז(כ"ג-ל"ד), י"ז
הדמויות בסיפור: עובדיהו, איזבל, הנביאים, נביאי הבעל והאשרה המעמד בהר הכרמל	מלכים א', פרק י"ח
סיפור כרם נבות, "הרצחת וגם ירשת"	מלכים א', פרק כ"א

מלכים א' – פרק ט"ז (כ"ג-ל"ד) – הרקע לסיפור הבצורת

כדי להבין את הרקע למסופר בפרקים י"ז – י"ח (סיפור הבצורת), יש לקרוא את סיומו של פרק ט"ז. מסופר שם כי המלך אחאב נשא את איזבל, בתו של מלך צידון. כשלמה בשעתו, ובכלל, בתקופה הקדומה ובעצם עד המאה העשרים באירופה, היו נהוגים **נישואים דיפלומטיים** בין שושלות של מלכים, וזאת מכמה סיבות:

- המלכים סברו כנראה שבעורקיהם זורם "דם כחול", והם שאפו לא להתערבב עם פשוטי העם.
 - על-ידי נישואין הייתה נכרתת מעין ברית בלתי כתובה של אי-התקפה. הרי לא עולה על הדעת לפגוע בחתנה של הבת, או במשפחת הכלה של הבן.
 - מלך חזק שהיה נושא את בתו של מלך חלש יותר, היה משיג בכך השפעה פוליטית וכלכלית. בשיטה זו הרחיב המלך שלמה את ממלכתו ואת השפעתו הפוליטית על המזרח הקדום.
- איזבל הסיתה את אחאב, ובעקבותיו את העם כולו, לעבוד את הבעל, אל הגשם, במיתולוגיה הכנענית. מכאן מובן מדוע מכריז אליהו כי העונש על חטאי אחאב הוא בצורת: זאת כדי להוכיח לו, ולעם כולו, את אפסותו של הבעל ולהראות כי הכוח היחיד השולט בעולם הוא אלוהי ישראל, ורק הוא ביכולתו להביא את הגשם.

שאלות למלכים א' – פרק ט"ז

- קרא פסוק כ"ד: הבא **שלוש** הוכחות מהפסוק לכך שעמרי קנה את שומרון.
- חז"ל אמרו: "מפני מה זכה עמרי למלכות? מפני שהוסיף כרך (= עיר) אחד בארץ ישראל".
(תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף ק"ב, עמוד ב')
- מהי עמדת חז"ל כלפי המעשה של עמרי המתואר בפסוק כ"ד? נמק.
- קרא פסוק כ"ז**: מדוע מעלים סופר מלכים את המעשים החיוביים של עמרי במילה אחת "וגבורתו", וכן **הוכח** מן הפסוק טענה זו.
- קרא פסוק כ"ז.
- א. באיזו מילה בפסוק מאפיין המחבר את עומרי כמלך חיובי?
- ב. מדוע מפנה אותנו המחבר ל"ספר דברי הימים--למלכי ישראל"?
- קרא פסוקים כ"ט – ל"ג: הסבר מדוע אחאב היה מלך רע יותר מכל אשר לפניו? (3 הוכחות)

פרק י"ז – שלושה סיפורים על אליהו

בפרק י"ז שלושה סיפורים שיש ביניהם קשר ספרותי, מילולי ורעיוני. הביטוי המנחה בפרק כולו הוא דבר ת' ומידת ההישמענות לו מהווה מוטיב מרכזי, המאחד את הסצנות השונות.

פס' א' - הרקע לסיפור הבצורת: שני הגיבורים הם המלך אחאב ואליהו הנביא, מן העיר תשבה שבגלעד. זהו גם המקור לכינוי "אליהו התשבי". חשוב לציין שזוהי הפעם הראשונה בה מופיע אליהו במקרא. יש חוקרים הסבורים כי היה ספר שסיפר את סיפורי אליהו, שנעלם במהלך השנים, ועליו התבסס מחבר ספר מלכים. בספר היו אולי פרטים ביוגרפים של הנביא, שחסרים כאן, זאת מכיוון שדמותו של אליהו הייתה מוכרת לבני דורו, ולא היה צורך להביאם.

פס' ב' – ז': אליהו בנחל כרית - ה' מצווה על אליהו לברוח ולהסתתר בנחל כרית, כנראה אחד מיובלי הירדן (או היבוק, בעבר הירדן). כנראה ששמו של הנחל רומז על כך שמימיו מתייבשים - נכרתים. אליהו שותה ממימי הנחל, והעורבים מביאים לו מזון. עובדה זו גרמה "כאבי ראש" לפרשנים, היות והעורב הוא עוף טמא, והקושי הוא כיצד אכל אליהו אוכל טמא? (הטומאה מועברת במגע). כל הניסיונות להסביר זאת - מגוחכים. כמובן שהאכלתו של אליהו על ידי העורבים היא מוטיב של נס, מוטיב החוזר בכל אחד משלושת הסיפורים בפרק. בסופו של דבר, הנחל מתייבש. אליהו, הנמצא בעולם אלוהי, חייב לציית לחוקי הקיום האנושי, והוא נאלץ לעזוב את הנחל. כך מקשר הסופר בין הסיפורים השונים. בנוסף, עד עתה היה אליהו לבדו, עם עצמו. כדי להכשירו טוב יותר לתפקידו כמתקן דתי וחברתי עליו לפגוש בני אדם, המושפעים מתוצאות הבצורת שעליה הכריז, לחיות את חייהם וללמוד על מנת סבלם היום-יומית.

פס' ח' – ט"ז: אליהו בצרפת - נס כד הקמח וצפחת השמן - אליהו מצטווה ללכת לצרפת, אשר בצידון. זוהי מולדתו של הבעל, והמטרה היא להראות את אפסותו של הבעל, אפילו במולדתו שלו, מכיוון שגם כאן שוררת הבצורת. ה' אומר לאליהו "צויתי שם אישה אלמנה לכלכלך" בדיוק כמו שהוא אומר לו בסיפור הראשון: "ואת העורבים צויתי לכלכלך שם" (פס' ד').

אליהו מעמיד את האישה האלמנה בשלושה מבחנים: א' - מבחן המים. זהו מבחן של אמונה. אליהו רוצה לראות אם האישה תפסיק ממלאכתה כדי להשקות אדם זר, וזאת בתקופה של בצורת. ב' - אליהו דורש מן האלמנה להאכיל אותו. חשוב לציין כי על פי מנהגי הכנסת האורחים במזרח הקדום, במקרה שזוהי פת לחמה האחרונה, אין האישה חייבת להאכיל את אליהו. ג' - אליהו דורש מהאישה להאכילו, לפני שהיא מאכילה את בנה, או אוכלת בעצמה, זאת בניגוד לכל אינסטינקט אימהי. גם כאן יש מוטיב של נס (פס' ט"ז). הביטוי "ימים" מסיים את הסיפור, כמו גם בסיפור הראשון (פס' ז').

פס' י"ז – כ"ד: החייאת בנה של האלמנה - בנה של האישה מת, והיא באה בטענות אל אליהו כי עצם בואו אליה עורר כנראה את האל להיזכר בחטאיה, והיא נענשת במות בנה. אליהו לוקח את הילד לחדרו, ומחיה אותו, לא לפני שהוא בא בטענה אל האל: "הגם על האלמנה....הריעות להמית את בנה" כלומר, לא רק שהענשת את העם בבצורת, אתה גם רוצה להרע לאלמנה זו, שגרמה לי רק טוב? אליהו מוסיף ומתפלל לה' שיחיה את הילד, וגם כאן מתחולל נס, והילד שב לחיים.

פס' כ"ד: "עתה זה ידעתי כי איש אלוהים אתה, ודבר ה' בפיך אמת" - כבר בפס' י"ח ידעה האלמנה כי אליהו הוא "איש אלוהים", אך אם קודם חשבה אולי שכוחו רק להרע, או שבגלל נוכחותו בביתה נזכר ה' בחטאיה, הרי עכשיו היא יודעת את כוחו האמיתי.

אמונתה של האישה הנוכריה בדבר ה' היא שיא הישגיו של אליהו כנביא. עתה נותר לראות אם גם אחאב ועם ישראל יכירו בה', ובאליהו נביאו. (המילה "ימים" לסיום הסיפור נמצאת בפס' א' בפרק הבא).

שאלות למלכים א' – פרק י"ז

1. קרא פסוק א'.
 - א. כתוב תעודת זהות לאלהיו הנביא (ציין פרטים : שמו, שם אביו, מקומו, כינויו)
 - ב. איזה מאפיין חשוב על אלהיו אנו למדים מפסוק זה ?
2. א. מצא על מפת ישראל הקדומה את המקומות הבאים : שומרון, גלעד, גלגל, בית אל, יריחו, הכרמל
ב. צייר מפה משלך וציין על גבה את המקומות שמצאת בסעיף א' (תוכל להדפיס מהמרשתת ולהדביק במחברתך)
3. "חִי-ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עֲמַדְתִּי לְפָנָיו, אִם-יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר--**כִּי, אִם-לִפִּי דְבָרִי**"
א. המילים "כי אם לפי דברי" (פסוק א') בנבואתו של אלהיו עשויות לגרום לקושי תאולוגי (דתי). מהו קושי זה ?
ב. קרא גם מלכים א', י"ח, א'. האם לדעתך הנאמר בפסוק זה מסייע לפתור את הקושי? נמק.
4. מהי הנבואה שאלהיו מוסר לאחאב בפסוק א', ומדוע נמסרה לו נבואה זו ?
בתשובתך חובה להתבסס על **מלכים א' ט"ז, כ"ט – ל"ג**; **ודברים י"א, ט"ז – י"ז**.
5. לדעתך, האם דיבור אלהיו לאחאב מעיד על יהירות או על ענוותנותו של אלהיו ? הוכח.
6. בפסוק ג' : אלהיו בורח לנחל כרית. הבא **שתי** סיבות לבריחתו.
7. כתוב הגדרה ל"נס". (בתשובתך הסתמך על מילון או ספר עזר אחר לבחירתך)
8. מהו הנס שנעשה לאלהיו בנחל כרית ? (לפי ההגדרה שכתבת בשאלה 7)
9. קרא פסוקים ב' – ט'.
לדעת פרשנים אחדים, "הערבים" הם אנשי הערבה.
א. האם לדעתך לפי פירוש זה נעשה לאלהיו נס? בסס את דבריך על פסוקים ב' – ו' בקטע שלפניך.
ב. האם פסוקים ז' – ט' תומכים בדעתך או אינם תומכים בה? הסבר.
10. כיצד ידע אלהיו שהאלמנה שפגש בכניסה לעיר צידון, היא האישה שה' אמר לה לפרנס אותו?
11. מדוע הציווי של אלהיו לאלמנה בפסוק י"ג, מנוגד לכללי ההיגיון המוסרי ?
12. בין סיפור ישיבתו של אלהיו בנחל כרית לסיפור ישיבתו אצל האלמנה יש קרבה לשונית. קרבה זו מלמדת על קשר בין שני הסיפורים.
הבא **שני** קשרים לשוניים בין הסיפורים.
13. קרא פסוקים י"ז – כ"ד. בפסוקים אלה מופיעים ארבע כינויים שונים לאישה.
א. ציין את הכינויים.
ב. הסבר כל כינוי בהקשרו.
14. לאחר שאלהיו החיה את בן האלמנה, אמרה האלמנה שהיא עכשיו יודעת שאלהיו נביא - "עֲתָה זֶה יָדַעְתִּי, כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אָתָּה". מדוע ?

פרק י"ח – הסיפור על אליהו ונביאי הבעל בהר הכרמל

לאחר שהות ממושכת חוזר אליהו לישראל, כדי להחריף את המאבק נגד אחאב ואיזבל ופולחן הבעל. בפסוקים הראשונים הולכים אחאב ועובדיהו (זהו **שם תיאופורי** - שם הכולל בתוכו מרכיב של שם ה', כמו גם אליהו, שם המכיל שניים ממרכיבי שמו של האל: אל+יהו) לחפש מזון עבור הבקר והסוסים. (זוהי תמונה מעט נלעגת: המלך עצמו הולך לחפש אוכל לסוסים...).

עובדיהו מתואר כ"ירא ה' מאד" והוא מחביא מפני חמתה של איזבל 100 נביאים, חמישים בכל מערה (למקרה שיתגלו על-ידי איזבל), ודואג להם לאוכל ומים.

עובדיהו ואחאב פונים לכיוונים מנוגדים, וכך פוגש עובדיהו באליהו. הוא מתרגש ונסער הן מעצם הפגישה עם הנביא המפורסם, והן בגלל דרישתו של אליהו שילך ויקרא את אחאב לפגוש אותו. עובדיהו, המכיר את נטייתו של אליהו להיעלם, מפחד כי עד שיחזור, אליהו כבר לא יישאר במקום, ואחאב יהרגנו. אליהו מרגיע את עובדיהו, ונפגש עם אחאב. הוא דורש מאחאב להתמודד עם נביאי הבעל, כדי להוכיח את צדקת דרכו ואמונתו. אליהו זקוק להתמודדות הן כדי להראות את אפסותו של הבעל, והן כדי לפקוח את עיני העם, ולהשיבם לדרך הנכונה.

ההתמודדות בין אליהו ונביאי הבעל נערכת על הר הכרמל, מקום בו היה כבר בעבר מזבח לה' (פס' ל'). כדי להוכיח את כוחו של ה' מעניק אליהו לנביאי הבעל את כל היתרונות האפשריים. הם רבים, והוא יחיד. הם יבחרו את הפר, כדי שלא יתעורר שום ספק של רמאות, והם יתחילו את ההתמודדות, כך שאם חפצם יעלה בידם, אליהו כבר לא יוכל להוכיח את עליונותו של ה'.

אליהו פונה אל העם בשאלה: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים?" אליהו דורש מהעם להחליט אחת ולתמיד אם הם מאמינים בה', או בבעל, אך צירוף של אמונה בשני הכוחות אינו אפשרי. (צרוף כזה של אמונות נקרא **סינקרטיזם**)

נביאי הבעל פותחים בהתמודדות, אך הבעל כמובן אינו עונה למאמציהם. אליהו לועג להם ולבעל. באירוניה הוא מציע להם לצעוק, כדי להעיר את הבעל שישן אולי את שנת הצהרים שלו... לאחר כשלון נביאי הבעל, מנסה אליהו את כוחו. כדי להעצים את הנס, הוא שופך 12 דליי מים, על העצים הקורבן והמזבח. הוא מתפלל ל-ה', כדי שיוכיח לעם ישראל את כוחו, ו-ה' נענה לו ואש אווזת בפר, במזבח ואפילו במים. העם מתרשם מאד ומכריז בהכנעה פעמיים: **"ה' הוא האלוהים"**.

אליהו, נלהב מניצחונו על נביאי הבעל, מוריד אותם אל נחל קישון, ושוחט אותם שם. אליהו חוזר להר הכרמל, ובעזרת טקס מאגי מחולל נס, והגשם מתקרב, ובכך בא סיפור הבצורת אל סופו, לא לפני שאליהו מבצע נס נוסף, ורץ לפני מרכבתו של אחאב עד העיר יזרעאל, מרחק לא קטן לאיש שכבר איננו צעיר.

ולבסוף משהו אישי - הייתי שלם יותר עם הסיפור המופלא הזה, אלמלא פסוק מ', המתאר את שחיטת ארבע-מאות נביאי הבעל. אמנם המסורת תרצה את הרצח בכך שזהו מעשה של "מידה כנגד מידה" ועונש למעשי איזבל שרצחה את נביאי ה', אבל הצרה היא שמאז ומעולם נהרגו בגלל קנאות דתית יותר אנשים מאשר מכל סיבה אחרת, ואין סתירה גדולה יותר מאשר זו. לעניות דעתי, הדת נועדה להשיג שלום והרמוניה בעולם, אך בכל דור ודור, ובכל הדתות, ישנם אנשים הממנים את עצמם לשליחיו של האל, ותוצאות פעולתם רק דם ואש ותמרות עשן. חבל!

שאלות למלכים א' – פרק י"ח

1. מדוע נאמר על עובדיהו שהוא "ירא את ה' מאוד" ?
2. בפסוק ז' נאמר "והנה אליהו לקראתו – ויכרהו" – כיצד הכיר עובדיהו את אליהו ?
3. קרא פסוקים ז' עד י"ד : בפסוקים אלה מופיע המילה המנחה "אדני".
- א. מהי מילה מנחה ? ב. כיצד המילה הזו השפיעה על מהלך העלילה בקטע ?
4. קרא פסוקים ז' – י"ד בקטע שלפניך.
- א. כתוב בלשונך מה מבקש אליהו מעובדיה. ב. הסבר מדוע עובדיה נרתע מלבצע בקשה זו ?
5. המילה "אדון" חוזרת בפסוקים ז' – י"א, בהטיות שונות.
- א. הסבר כיצד החזרה על המילה "אדון" מעידה על המצב שבו נתון עובדיה.
- ב. קרא גם את פסוק כ"א. במה דומה מצבו של עובדיה למצב העם, על פי תפיסת אליהו באמרו אליהם : "עד מתי אתם פסחים על שתי הסעיפים" (פסוק כ"א) ?
6. במעמד בהר הכרמל הגיעו רק נביאי הבעל (450). מדוע לא הגיעו למעמד גם נביאי האשרה ? (שהוזמנו על ידי אחאב למפגש עם אליהו)
7. יחסי אחאב ואליהו השתנו במהלך הפרק. הוכח טענה זו !
8. קרא פסוקים י"ז – י"ח בקטע שלפניך.
- א. הסבר מי גרם לבצורת על פי אחאב ? ומי גרם לבצורת על פי אליהו, ומהי הסיבה לבצורת, לדעתו ?
- ב. הסבר כיצד התנהגות אחאב על פי פסוק י' מבטאת את תפיסתו לגבי הגורם לבצורת.
9. בפסוק כ"א נאמר : "ולא-ענו הָעָם אֹתוֹ, דָּבָר". הבא שתי סיבות לדעתך, מדוע לא ענה העם לאליהו על שאלתו ?
10. "ולא ענו הָעָם אֹתוֹ דָּבָר" (פסוק כ"א).
- רד"ק מפרש : לא רצו לומר לו 'הן' ולא 'לאו', לפי שהיו מסופקים (מטילים ספק) בדבר ; אבל כששמעו הבחינה, ענו ואמרו 'טוב הדבר'.
- על פי פירוש רד"ק, מדוע תחילה לא ענו העם לאליהו, אך מאוחר יותר הסכים להצעתו ?
11. בדברי אליהו בפסוק כ"א יש ביטוי, שמשתמשים בו גם בעברית של ימינו.
- א. ציין את הביטוי, והסבר אותו.
- ב. הסבר במה אליהו מאשים את העם באמצעות הביטוי.
12. קרא פסוקים כ"ה-כ"ח בקטע שלפניך, ואת הקטע הבא הלקוח מ"עלילות בעל וענת" :
[האל בעל מתארח אצל אל אחר:] "... הוא משרת לזבול בעל ארץ ייתן כוס בידו, קם ועורך (שולחן) לפניו ויאכילהו, קם ונתן קולו ושר... עומד (עליו) ירווה וישקהו על בעל מירכתי צפון".
- א. לפי הפסוקים, במה השקפת נביאי הבעל, המקובלת על העם, דומה להשקפה הבאה לידי ביטוי בקטע מהמזרח הקדום ?
- ב. הסבר את האירוניה בדברי אליהו לנביאי הבעל.

13. קרא פסוק ל"ז.

- א. הסבר את הבעיה התאולוגית (אמונית) שמעורר הכתוב בפסוק זה.
- ב. הרמב"ם פירש: "...ישראל בימי אליהו, לפי שהרבו לפשוט מנע מאותם המרבים לפשוט תשובה, שנאמר: 'ואתה הסבות את לבם אחורנית', כלומר מנעת מהם התשובה".
- הסבר כיצד פירוש הרמב"ם פותר את הבעיה שצינת בסעיף (א).

14. קרא פסוקים מ"א- מ"ד.

- א. יש הטוענים כי לעליית אחאב, המתוארת בפסוקים מ"א-מ"ב, יש משמעות סמלית. הסבר טענה זו, ובסס אותה על הכתוב.
- ב. אפשר לראות משמעות סמלית גם במתואר בפסוקים מ"ג- מ"ד. הסבר קביעה זו, ובסס אותה על הכתוב.
- 15. קרא פסוק מ' וגם ספר שמות, ל"ב, כ"ו-כ"ח. שני הנביאים, אליהו ומשה, פעלו להסיר את עבודת האלילים, אך יש הבדל בפעולותיהם.
- א. על פי הפסוקים שקראת, ציין הבדל אחד בין פעולותיו של משה ובין פעולותיו של אליהו.
- ב. מהי הסיבה להבדל זה, לדעתך ? הסבר.

פרק כ"א - הסיפור על כרם נבות

פסוק א': היסוד החשוב ביותר בסיפור הוא הכרם, ולכן זוהי המילה הראשונה בסיפור.

פסוקים ב'-ג': אחאב ונבות בכרם נבות. אחאב מציע לנבות הצעה הוגנת ביותר: כרם אחר, טוב יותר מכרמו של נבות, או לחילופין מחיר מלא עבור הכרם. [הערה: במזרח הקדום למלך הייתה רשות להפקיע את הכרם מידי בעליו, אפילו בכוח! הפתיחה באה להראות כי בישראל אפילו המלך כפוף לחוקי התורה]

נבות מסרב להצעה בנימוק כי הכרם הוא נחלת אבותיו [יש הטוענים כי השם נבות נגזר מ: נחלת אבות] ועל פי חוקי התורה, הוא אינו רשאי להוציא את הכרם מידי משפחתו.

פסוקים ד' – ו': אחאב ואיזבל בארמון המלך. אחאב מגיע לביתו עצבני. הוא נזכר בסירובו של נבות, ונשכב על מיטתו, ופניו אל הקיר. איזבל, החשה במצב רוחו העגום, שואלת את אחאב לסיבת התנהגותו, והוא מספר לה על פגישתו עם נבות בכרם.

הקריטריון	השיחה בין אחאב לנבות	הדיווח של אחאב לאיזבל על שיחתו עם נבות
בקשה	תנה לי את כרמך	תנה לי את כרמך
נימוק	כי הוא קרוב אצל ביתי	-----
הצעה 1	ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו	בכסף
הצעה 2	אם טוב בעיניך, אתנה לך כסף מחיר זה	או אם חפץ אתה, אתנה לך כרם תחתיו
תשובה	חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבותי לך	לא אתן לך את כרמי

ההבדלים: 1) בספרו לאיזבל על השיחה עם נבות, משמיט אחאב את הנימוק שנתן לנבות. הרי מלך מזרחי אינו צריך לנמק מאומה לנתיניו. המלך הוא החוק, והוא עומד מעל לחוק. **2)** אחאב מסתיר את העובדה כי הציע לנבות כרם טוב יותר. **3)** אחאב מחליף את **סדר ההצעות**. איזבל מבטיחה אולי מה זה כסף, אבל אינה יכולה להבין את חשיבותו של הכרם. **4)** מתשובתו של נבות משמיט אחאב שני עניינים: הוא לא מזכיר כי נבות מסרב לעסקה בגלל חוקי התורה, והוא משמיט גם את עניין "נחלת האבות" - שני עניינים שאין למלכה הנוכרייה כל נגיעה אליהם. הוא מציג את סירובו של נבות כהתעקשות מטופשת.

פסוק ז': איזבל לועגת בחריפות לבעלה, שלטענתה אינו מבין את מהות תפקידו, והיא מבטיחה לו את הכרם. **ההסכמה שבשתיקה:** אחאב אינו מגיב להודעתה של איזבל. הוא אינו שואל כיצד היא תצליח, במקום שהוא נכשל, ואינו מנסה למנוע ממנה לפעול. בנוסף, הוא מאפשר לה להשתמש בחותם המלך. כל העובדות הללו הופכות את אחאב לשותף מלא באחריות לפשע שאיזבל עומדת לבצע, גם אם לא עמד אישית מאחורי העניין. אחד מן הלקחים המוסריים שאפשר, אם כן, ללמוד מן הסיפור הוא שהשליט אחראי לכל הנעשה בשמו. **המזימה של איזבל:** איזבל מביימת משפט. היא מזמינה שני עדים (שעל מהימנותם אנו לומדים מעצם הכינוי "בני בליעל") שיעידו כנגד נבות, כי קילל את ה' (בסיפורי המקרא, שלא כמו בחוק, נמנעים מן הצירוף אלוהים + קללה, ולכן העניין נכתב בלשון הפוכה "ברך נבות אלוהים ומלך"). היא גם קובעת מראש את העונש: מוות בסקילה. כדי שנבות לא יחוש במזימה, הוא נקרא לשבת בראש חבר השופטים. סעיף האישום של נבות נלקח משמות כ"ב, כ"ז. איזבל גם מכירה את חוק התורה הדורש לפחות שני עדים. המלכה כופפת את עצמה לחוק. הכל צריך להראות כהלכה. העוקץ במזימתה של איזבל נעוץ בחוק שהיה מקובל במזרח הקדום: אדם שהורשע בפשע נגד המלך, נחלתו ורכושו עברו ישירות לארמון, ולא ליורשיו!

פסוקים י"א – י"ג: משפט נבות, וגזר דינו. השופטים מבצעים בדיקנות את מזימתה של איזבל. נבות מוצא להורג. יש לשים לב כי השופטים יודעים בעצם מי עומד מאחורי העניין: "וישלחו אל איזבל לאמור: סוקל נבות ומת"

איזבל כתבה אגרות, חתמה אותן בחותמת המלך, ושלחה אותן למכובדי עירו של נבות: "וַתִּכְתֹּב סָפְרִים בְּשֵׁם אַחָאָב, וַתַּחֲתֶם בְּחַתְמֹ. וַתִּשְׁלַח סָפְרִים אֶל הַזִּקְנִים וְאֶל הַחֲרִים אֲשֶׁר בְּעִירוֹ הַיֹּשְׁבִּים אֶת נְבוֹת" (פסוק ח').

ההוראות הכלולות באגרות של איזבל:

- **להכריז על יום צום, יום של אבל:** קראו צום" (פסוק י').
הכרזת יום המשפט כיום אבל מראה על חומרת המעשה ועל הצורך ברחמי האל.
- **להביא את נבות למשפט ולהושיבו לפני העם:** וְהוֹשִׁיבו אֶת נְבוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם" (פסוק י'). נבות יושב כנאשם לפני העם.
- **להביא שני עדים בני בליעל שיאשימו את נבות בביזוי ובקללה של המלך והאל:** וְהוֹשִׁיבו שְׁנַיִם אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיעֵל נֶגְדוֹ וַיַּעֲדוּהוּ לֵאמֹר: "בִּרְכַּת אֱלֹהִים וּמֶלֶךְ" (פסוק י'). הפועל ברך, משמעו בהקשר שלפנינו 'קלל', ומשום כבוד האל הוא שונה ל'ברך', והיפוך זה מכונה לשון נקייה. כתב האישום מסתמך על הפסוק: "אֱלֹהִים לֹא תִקְלַל וְנָשִׂיא בְעֵמֶךָ לֹא תֵאָר (לא תקלל) (שמות כ"ב, כ"ד). איזבל אינה מאשימה את נבות באופן שרירותי, אלא היא נוהגת, לכאורה, בהתאם לחוק התורה התובע להביא שני עדים או שלושה במשפטים שדינם מוות: "עַל פִּי שְׁנַיִם עֲדִים, אוֹ שְׁלֹשָׁה עֲדִים יוּמָת הַמֵּת" (דברים י"ז, ו').
- **לגזור את דינו של נבות למוות בסקילה:** וְהוֹצִיָּאֻהוּ וְסִקְלֻהוּ, וְיָמָת" (פסוק י'). סקילה הוא מוות שנגרם ברגימת הנאשם באבנים עד המתתו.

אנשי העיר, הזקנים וכל המכובדים צייתו לאיזבל. אף לא אחד מהם העז להמרות את פיה ולדרוש צדק. הביצוע התקיים בהלימה מוחלטת להוראות של איזבל. לא הייתה סטייה קלה מהן: "וַיַּעֲשׂוּ אֲנָשֵׁי עִירוֹ הַזִּקְנִים וְהַחֲרִים אֲשֶׁר הַיֹּשְׁבִּים בְּעִירוֹ כַּאֲשֶׁר שְׁלָחָה אֵלֵיהֶם אִיזָבֵל כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בַּסָּפְרִים אֲשֶׁר שְׁלָחָה אֵלֵיהֶם" (פסוק י"א).

ההוראות של איזבל (פסוקים ט'-י').	הביצוע בידי הזקנים, המכובדים ואנשי העיר (פסוקים י"ב-י"ג).
1. קראו צום.	1. קראו צום.
2. והושיבו את נבות בראש העם.	2. והושיבו את נבות בראש העם.
3. והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעדוהו אנשי הבליעל ויעדוהו לאמר: "ברכת אלהים ומלך".	3. ויבאו שני האנשים בני בליעל וישבו נגדו ויעדוהו אנשי הבליעל את נבות נגד העם לאמר: ברך נבות אלהים ומלך.
4. והוציאו וסקלוהו, וימת.	4. ויצאו מחוץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימת.

הביצוע המדויק של ההוראות מרימה אצבע מאשימה כלפי אנשי המקום מהמנהיגים ועד אחרון האזרחים שלא הרימו קול זעקה על מה שעולל משפט הדיבה לנבות.

פסוקים י"ד – ט"ז: איזבל שולחת את אחאב לרשת את הכרם.

פסוקים י"ז – י"ט: כניסתו של אליהו. הנביא נשלח על ידי ה' ל"כרם נבות" (אות לכך שה' אינו מכיר בבעלותו של אחאב על הכרם), לומר את משפט המחץ "**הרצחת וגם ירשת**"? הנביא מנבא לאחאב ואיזבל עונש של מידה כנגד מידה: במקום שליקקו הכלבים את דם נבות הם יעשו זאת גם לאחאב. אליהו גם מנבא לאחאב כי מלוכתו תילקח ממנו, ומצאצאיו אחריו. לאיזבל מנבא אליהו מוות משפיל: הכלבים יאכלו את בשרה על חומות העיר יזרעאל.

פסוקים כ"ז – כ"ט: לשמע הנבואה, אחאב חוזר בתשובה. הוא מתאבל, לובש שק וצם. ה' מקבל את תשובתו של אחאב, וקובע כי העונש על אחאב וביתו יגיע רק בימי אחזיה, בנו של אחאב.

תורת הגמול המקראית: הפסוקים האחרונים מלמדים כי בימי אחאב, כמו בימי שלמה, תורת הגמול שהייתה שלטת היא **"גמול קיבוצי לדורות"**. נהוג לבטאה בפתגם **"אבות אכלו בוסר, ושיני הבנים תקחינה"**. הסופר אינו רואה כל פגם מוסרי בעובדה כי את העונש הכבד על חטאי אחאב ואיזבל ישא בנו של אחאב. ברבות השנים שונתה שיטת הגמול, והפכה להיות **"גמול מיידי וישיר"**. [על כך נלמד בהרחבה בעתיד.]

=====

שאלות למלכים א' – פרק כ"א

1. הסבר מה ביקש אחאב מנבות ?
2. על פי הקטע, ציין שתיים מן הדמויות שסייעו לאחאב להשיג את מבוקשו.
3. קרא פסוקים ד'- ז' בקטע שלפניך.
 - א. מהו ההבדל בין התגובה של אחאב על הסירוב של נבות ובין התגובה של איזבל על הסירוב ?
 - ב. קרא גם **מלכים א'**, ט"ז, ל"א ואת הקטע מחוק המלך **בדברים י"ז י"ח - כ'**. מוצאה של איזבל וחוק המלך עשויים להסביר את ההבדל שצינת בסעיף א'. הסבר קביעה זו.
4. קרא פסוקים ד'- י"ד בקטע שלפניך.
 - א. בפסוקים אלה המספר מביע בעקיפין ביקורת על הזקנים והחורים בעירו של נבות. בסס קביעה זו על שתי ראיות מפסוקים אלה והסבר כל ראייה
 - ב. האם, לדעתך הביקורת על הזקנים והחורים מוצדקת? נמק
5. קרא גם בראשית ג', י"א-י"ב. הסבר כיצד האדם הראשון מסיר מעליו את האחריות למעשיו.
6. קרא פסוק י"ט בקטע שלפניך.
 - מהו, לדעתך, הצידוק שהיה אחאב יכול להביא לפני ה' ואלהיו למעשיו, והאם יש בסיס לצידוק זה? נמק, ובסס את דבריך על הכתוב
7. קרא פסוקים ז'- י'. איזבל אומרת לאחאב (פסוק ז'): "אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל. אני אתן לך את כרם נבות היזרעאלי"
- ציין שלוש פעולות (משלושה פסוקים שונים) שאיזבל עושה, שבסופו של דבר מאפשרות לאחאב לקבל את הכרם.
8. קרא פסוקים ט'- י"ג. במשפט של נבות מסתמכת איזבל על חוקי התורה.
 - א. בסס והסבר טענה זו על פי פסוקים ט'- י"ג, ועל פי שלושת החוקים: **דברים י"ז, ו'; שמות כ"ב, כ"ז; ויקרא כ"ד, י"ג - ט"ז**.
 - ב. מדוע הקפידה איזבל לפעול על פי החוקים האלה?
9. "הרצחת וגם ירשת" (פסוק י"ט).
 - א. הסבר את האשמה שבה אחאב מואשם, וכתוב מדוע מאשימים אותו ולא את איזבל.
 - ב. איזו משמעות קיבל הביטוי הזה בימינו ?
10. מהי תורת הגמול הבאה לידי ביטוי בפסוקים כ"ח - כ"ט ? נמק.

אליהו ואלישע

מלכים ב', פרק ב'	הפרידה מאליהו והמעבר לאלישע
מלכים ב', פרק ד'	אלישע ובני הנביאים

פרק ב' – הפרידה מאליהו והעברת התפקיד לאלישע

הפרק עוסק בעליית אליהו לשמיים והעברת תפקיד הנביא לאלישע. פרק זה הוא המשך ישיר להתרחשות ממלכים א' פרק י"ט, בו מצטרף אלישע לאליהו ומתלווה אליו.

פסוקים א' – ז' המסע לירדן : בפסוק א' – מקדים המחבר את המאוחר ומתאר את עלייתו של אליהו לשמיים. גם בסיפור זה מופיעים המוטיבים המרכזיים המאפיינים את דמותו של אליהו, הרוח והאש. אליהו ברגעיו האחרונים מבקש להתבודד ודורש מאלישע להשאירו לבד. אלישע מבין שסופו של אליהו קרב ומתוך דאגה מסרב להשאירו לבד. **שלוש** פעמים מנסה אליהו להיפטר מאלישע ושלוש פעמים נשבע אלישע לאליהו כי לא יעזוב אותו.

פסוקים ח' – י' נס חציית הירדן : אליהו מקפל את האדרת שלו, מכה על המים, הם נחצים לשניים והוא ואלישע עוברים ביבשה ביניהם. לפני עלייתו לשמיים אומר אליהו לאלישע כי ימלא את משאלת לבו ושיבקש מה שרוצה.

אלישע מבקש מאליהו "פי שנים ברוחך אלי" – ניתן לפרש את בקשתו בשתי דרכים :

א. בקשת אלישע היא שרוח הנבואה שתשרה עליו תהיה כפולה מזו ששורה על אליהו.

ב. שרוח הנבואה שתשרה עליו תהיה כפולה מהרוח שתשרה על שאר תלמידיו של אליהו. ("בני הנביאים")

על פי חוק הירושה רואה עצמו אלישע "כבכור". אליהו מבין את בקשתו של אלישע על פי הפירוש השני והוא אומר לו שבקשתו היא בלתי אפשרית משום שאינו יכול להעניק לו יותר ממה שיש וכי הדבר תלוי בה'. אליהו קובע לאלישע אות – אם אלישע יזכה לראות את אליהו נלקח השמיימה סימן שה' נענה לבקשתו. **פסוקים י"א – ט"ו מרכבת האש :** אליהו עולה לשמיים בסערה על מרכבה הרתומה לסוסי אש ונאמר כי אלישע רואה אותו. כלומר, הוא אכן יזכה לממש את בקשתו. לאחר עליית אליהו לשמיים לוקח אלישע את האדרת שנפלה ממנו ובאמצעותה, בדומה לאליהו חוצה את הירדן – הוא מכה על המים וקורא לאלוהים "אלוהי אליהו" לעזור לו לעבור. בני הנביאים ראו את הנס שעשה אלישע והבינו כי הוא הנביא הבא והשתחוּ לו.

מטרת החזרה על הנס בפסוקים ח' ו- י"ד היא להדגיש כי הרוח הנבואית ששרתה על אליהו היא עכשיו על אלישע. המעשה גורם לאלישע להתקבל כמנהיג וכולם מקבלים את מרותו.

פסוקים ט"ז – י"ח בני הנביאים מחפשים את אליהו : בני הנביאים מחפשים את אליהו, אלישע לא מספר להם את אשר ארע. הם שולחים משלחת לחפש אותו ובמשך שלושה ימים הם לא מוצאים אותו.

העובדה שבפס' ט"ז בני הנביאים מחפשים את אליהו סותרת את הנאמר בפסוק ג' בו הם אומרים לאלישע: "הֲיִדְעָתָּ כִּי הַיּוֹם ה' לָקַח אֶת-אֶלְיָהוּ". **כיצד מיישבים סתירה זאת?**

- א. בפסוק ג' בני הנביאים לא התכוונו כי אליהו עומד למות אלא שהוא הולך להתבודד כמו בזמן המשברים הקודמים
- ב. בני הנביאים הבינו שרוח אליהו נלקחה על ידי ה' אך הם מחפשים את הגופה כדי לקבור אותו.

פסוקים י"ט – כ"ב אלישע מרפא את המים ביריחו: אנשי יריחו מתלוננים לאלישע כי מי השתייה של העיר אינם טובים, והם גורמים למוות, למרות שתושבי העיר טובים - הם מקווים לישועה מאלישע. אלישע לקח צלוחית עם מלח (ייחסו למלח סגולות טיהור), הלך לבאר והשליך את המלח פנימה ואמר (בשם ה') שהוא תיקן ("ריפא") את מי הבאר והם לא יגרמו עוד למוות.

פסוקים כ"ג – כ"ה מות הנערים שזלזלו באלישע: נערים שזלזלו בכבודו, וקראו לעברו "עלה קרח עלה קרח" הומתו בקללתו, כששני דובים הרגו מהם ארבעים ושניים נערים.

תיאור האירוע הזה הוא חלק מתיאור רחב יותר של מאבקו של אלישע להכרה בו כנביא היורש את תפקידו של אליהו. זהו הנושא של כל ארבע הפסקאות שמהן מורכבת המחצית השנייה של פרקנו. ההכרה באלישע, לעיתים ניתנה בחפץ לב, ללא צורך במאמץ מצדו, כמו הכרתם של בני הנביאים - זו שניתנה לו מייד לאחר נס חציית הירדן, וכמו הכרתם של אנשי יריחו לפני נס ריפוי המים ואחריו. אולם במקרים אחרים הכרה זו נמנעה מאלישע, והיה עליו להתגבר על מכשולים שונים בדרך אליה. כך היה בעת שבני הנביאים שביריחו 'התעשתו' מהכרתם הקודמת באלישע, ובקשו ממנו רשות לחפש את אליהו ולהשיבו, וכך גם בסיפור הקצר שאנו עומדים בו: מתברר ממנו כי לא הכול תמימי דעים ביריחו ביחס לקבלתו של אלישע כנביא הדור החדש הבא תחת אליהו. אנשי העיר הבוגרים, שפנו אליו בבקשתם, אמנם הכירו בו ככזה. אולם באוכלוסיית העיר היו קיימים גם מרכיבים אחרים: נערים קטנים שהיו 'מבזים את הנבואה והנביאים'. הללו מצאו בתפר הזה, שבין הסתלקות אליהו, הנביא הגדול והמוכר, לעליית תלמידו אלישע, מקום ללעוג לנביא החדש. לשם כך הם מנצלים את הופעתו החיצונית (ואולי אף את אישיותו) השונה מזו של רבו. במסווה של הערכת דמותו של אליהו בהשוואה לזו של אלישע, הם באים ללעוג לנביא הצועד את צעדי הראשונים בשובו על עקבות רבו, ואלישע מבין זאת - "ויפן אחריו ויראם".

אמצעים אמנותיים בפרק :

- א. **המילה המנחה ה.ל.ך :** הפועל "הלך" מלווה את תהליך הסתלקותו של אליהו ואת כניסתו של אלישע לתפקיד תחתיו. תחילה הולכים שניהם יחדיו, לאחר מכן אליהו נלקח, אלישע מורה לאנשים שלא ללכת בעקבות אליהו, ובסופו של דבר נזכרת הליכתו של אלישע, לבד, בלי אליהו.
- ב. **הפועל ל.ק.ח :** הפועל "לקח" מתאר את הסתלקותו של אליהו וכניסתו לתפקיד של אלישע. אליהו נלקח, ואלישע לוקח את אדרתו ומקבל עליו את תפקיד הנביא.
- ג. **המילה המנחה 'שניים' :** המילה "שניים" חוזרת בתיאור הסתלקותו של אליהו ומתארת היטב את הפרידה הקשה של אלישע ממורו אליהו. תחילה השניים הולכים יחדיו, ולבסוף אלישע קורע את בגדו "לְשָׁנִים קָרְעִים"
- ד. **המילה המנחה 'מים' :** שני סיפורי מים מופיעים בפרק: האחד במסגרת תיאור הסתלקותו של אליהו, והשני במסגרת תיאור מעשיו של אלישע לאחר ההסתלקות. בכך חוזר הפרק ומדגיש את מעבר הנבואה מאליהו לאלישע.

ביטויים בפרק- "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו" (פס' י"ב)

צעקת בכי על מות אדם שהדריך והגן על הציבור, כינוי הערצה למנהיג גדול בישראל. פעמיים נאמרים הדברים בתנ"ך: פעם אחת כזעקת שבר של אלישע לאחר עליית אליהו השמימה, ופעם נוספת במלכים ב' (י"ג, י"ד) כשיואש מלך ישראל מבכה את מות אלישע.

שאלות למלכים ב' – פרק ב'

1. פסוק א'. מדוע המספר המקראי חושף את השיא הדרמטי כבר בפתיחת הסיפור?
2. פסוקים ב' – ו'. א. מדוע אליהו חוזר על דבריו לאלישע כל פעם מחדש? ב. במה שונה ההליכה לירדן מאשר ההליכה למקומות האחרים?
3. "בני הנביאים". א. מי הם?; ב. מה הם אומרים לאלישע?; ג. מה תפקידם הספרותי של בני הנביאים כדמויות משנה בפרק?
4. קרא דברים, כ"א, י"ז.
 - א. הכתוב בדברים יכול להסביר את הבקשה של אלישע (בפסוק ט') למעמד מיוחד בקרב "בני הנביאים". מהי הבקשה של אלישע, ואיזה מעמד הוא מבקש?
 - ב. הסבר כיצד תשובתו של אליהו לאלישע מדגישה את מקור הסמכות להקדשת נביא.
5. קרא את פסוק י"ב.
 - א. הסבר כיצד אלישע תופס את אליהו לפי הביטוי "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו" (בתשובתך התייחס לביטוי כולו).
 - ב. הסבר כיצד אלישע תופס את אליהו לפי המעשה המתואר בסוף פסוק זה.
6. קרא פסוקים: ח', י"ג-י"ד במלכים ב', ב', וכן **מלכים א'**, י"ט, י"ט- כ"א.
 - א. הסבר כיצד "אדרת אליהו" מסמלת את הקדשת אלישע לנביא.
 - ב. בסס את תשובתך על כל הכתובים האלה.
7. מדוע אלישע מסכים לשלוח משלחת חיפושים? הרי יודע שאליהו עלה בסערה השמימה?
8. קרא פסוקים י"ט-כ"ב.
 - א. באיזו עיר מדובר? ציין יתרון אחד וחיסרון אחד של העיר?
 - ב. הוכח ממלכים א', ט"ז, ל"ד - שהעיר במעמד נמוך.
9. א. קרא **מלכים א'**, ט"ז, ל"ד. כיצד אלישע מסיר את הקללה של יהושע? כיצד הדבר מעיד על כוחו וגדלותו? ב. קרא **שמות** ט"ו, כ"ב-כ"ה. במה דומה פעולה זו לפעולה שעשה משה במרה? הסבר את מטרת ההשוואות ליהושע ולמשה.
10. אלישע מקלל את הנערים והם נהרגים על ידי דובים. (פסוק כ"ד). הבא טיעון להצדקת מעשה זה וטיעון המגנה מעשה זה.

פרק ד' – אלישע ובני הנביאים

חלוקת הפרק

א. נס השמן	א' – ז'
ב. אלישע בבית האשה השונמית	ח – י'
ג. חסד אלישע עם האשה השונמית	י"א – י"ז
ד. מות הילד	י"ח – כ"א
ה. תגובת האשה אחר מות בנה	כ"ב – כ"ח
ו. החייאת הילד	כ"ט – ל"ז
ז. נס תבשיל המוות	ל"ח – מ"א
ח. נס כלכלת מאה איש במעט מזון	מ"ב – מ"ד

פרק אחד ובו ארבעה סיפורים על חמישה מעשי נסים שונים, כולם כסיוע לאנשים במצוקות קיומיות. לפנינו סיפור על איש א-לוהים שחשב שכל הכוחות בידו, אולם אז לימדו א-לוהים בדרך הקשה את מחיר הגאווה. ומתי יחיה הילד? הכתוב אומר "וַיָּבֵא וַיִּסְגֹּר הַדָּלֶת בְּעֵד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ה' (ד', ל"ג). הנביא מתפלל, הכוחות אינם בידו, רק ה' ממית ומחיה.

נס השמן פסוקים א' – ז'

אלישע, הוסיף והציל אשה, שהייתה במצוקה כלכלית מהנושה (בעל חוב) "והנִשֶּׂה בָּא לְקַחַת אֶת שְׁנֵי יֻלְדֵי לוֹ לַעֲבָדִים" (פסוק א') הוא יהורם בן אחאב, אשר ביקש לקחת את שני ילדיה, בעבור החוב בריבית שהיה חייב בעלה עובדיה שמת, ולא הספיק להחזיר לו. האשה אשר הייתה חסרת כל, מלבד אסוך (כלי קטן) שמן, אלישע עשה שיתרבה שמן עוד ועוד עד שנתמלאו כל הכלים שבביתה, ואחר מכרה את השמן ושלמה לנושה את החוב, והצילה את שני בניה מידי.

חכמים מציינים כי האשה הייתה אשת עובדיה, ששרת את אחאב המלך ונזקק לממון רב, כדי להציל ולכלכל את נביאי האמת, בשעה שהחביאם במערות מפני אחאב ואיזבל, שחיפשו אחר נביאי האמת להרגם, ויאמר (עובדיה) מה חטאתי... ואחביא מנביאי ה' מאה... ואכלכלם לחם ומים (מלכים א', י"ח, ז' – י"ד)

האישה לא עשתה דבר על דעת עצמה. כשהסתיים מילוי השמן בכלים ששאלה משכניה הורה לה הנביא למכור את השמן, בכסף שתקבל בתמורה היא תשלם לנושיה וביתר הכסף תחיה היא ובניה: "וַתָּבֵא וַתִּגְדֹּל לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר: לְכִי מְכָרִי אֶת הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְמִי אֶת נִשְׁיָךְ וְאֶת וּבְנֶיךָ תַחֲיִי בְנוֹתֶיךָ" (פסוק ז').

שימו לב לכך שאלישע אינו עושה פעולות מאגיות (כישוף), הוא אינו משתמש בכלים, רק נותן לאישה הוראות, והעובדה שהאישה מאמינה ומצייתת לו מאפשרת את קיום הנס. אלישע אינו מבקש שכר על טרחתו.

דגם התרחשותו של הנס:

פנייה לנביא	אלמנת אחד מבני הנביאים פנתה לאלישע ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר... (פסוק א')
המצוקה	הנושה בא לקחת את ילדיה לעבדים תמורת החובות. ילדי לו לעבדים" (פסוק א')
הפעולה	האישה תשאיל כלים, ותמלא אותם ממעט השמן שבביתה.
הנס	מעט השמן הספיק למלא כלים רבים. כשאזלו הכלים, נעצר השמן.
הישועה	האישה מכרה את השמן, שילמה את חובותיה, ועוד נותר לה למחייה לה ולבניה.

כדי שנס יתממש יש צורך בתנאים מסוימים:

- **מצוקה קיומית** : בניה של האישה עומדים להימכר לעבדים בגלל חובותיה.
 - **יראת ה'** : כך מעידה האישה שבעלה היה: "ואתה ידעת כי עבדך היה גרא את ה'."
 - **שימוש באמצעים נגישים וזמינים** : כד השמן הקטן וכלי השכנים.
 - **אמונה בנביא וציות מוחלט** : האישה מבצעת במדויק אחר הוראות הנביא.
- הסצינה מתארת מצוקה של עניים שנאלצו למכור את ילדיהם בעקבות בעיות כלכליות, למרות האיסור שבתורה לעשות כן.
- נס השמן של אלישע דומה במידה רבה לנס שעשה אליהו (מלכים א', י"ז, ח'-ט"ו). אפשר מאד ששניהם עשו את אותו הנס, ואפשר שמדובר במסורות שונות שרווחו בעם, על אותו נס; מסורת אחת שייכה את הנס לאליהו והשנייה שייכה אותו לאלישע.

השוואת נס השמן שחולל אליהו לנס השמן שעשה אלישע:

פריט ההשוואה	נס השמן שעשה אלישע (מלכים ב', ד', ג'-ז')	נס השמן שעשה אליהו (מלכים א', י"ז, ח'-ט"ו)
הדמויות שבמצוקה	אלמנת אחד מבני הנביאים	האלמנה מצרפת
מצוקת עוני ורעב	הנושה בא למכור את ילדי האלמנה לעבדים בגלל חוב של האישה	האלמנה מצרפת כמעט שלא נשאר אוכל לכלכל את בנה ואת עצמה
נס השמן	מעט השמן שבכד הקטן הספיק למלא כלים רבים	הקמח והשמן לא ייאזלו: "כִּד הַקֶּמַח לֹא תִכָּלָה וְצִפְחַת הַשֶּׁמֶן לֹא תִחָסֵר"
הישועה	הכסף שתקבל האלמנה בעבור השמן יספיק להחזיר את חובה לנושה ולמחייה	לאישה יש אמצעי מחייה עד לסיום הבצורת: "עַד יוֹם תֵּת ה' גֶּשֶׁם עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה"

אלישע בבית האשה השונמית פסוקים ח' – י'

כשהגיע אלישע לשונם, זכה להתארח בבית אשה, אשר בעצה אחת עם בעלה קבעו עברו מקום ללון בביתם, וזאת מתוך שהכירו בו "כי איש אלוקים קדוש הוא."

חסד אלישע עם האשה השונמית פסוקים י"א – י"ז

אלישע ביקש לגמול חסד על טוב לב האשה השונמית, ואחר שגילה שאין לה בן, הבטיח לה שתפקד ויוולד לה בן, ויאמר למועד חזה כעת חיה את חובקת בן, "וכעבור שנה ילדה בן."

מות הילד פסוקים י"ח – כ"א

כעבור שנים, כשהילד יוצא לשדה עם אביו ליד הקוצרים הוא חש בראשו, מסיבה כלשהיא (אולי התייבשות) ומת. האישה משכיבה אותו במיטת איש האלוהים וממהרת לקרוא לאלישע

תגובת האשה אחר מות בנה פסוקים כ"ב – כ"ח

משמת בנה, מהרה אל אלישע, ומרוב צערה הטיחה באלישע דברים קשים, ותאמר השאלתי בן מאת אדוניי? "הלא אמרתי לא תשלה אותי"

החיאת הילד פסוקים כ"ט – ל"ז

מששמע אליהו את דברי האשה השונמית, מיהר את ביתה ושם נשא תפילה... "ויתפלל אל ה' ובדרך ניסית, פקח הילד את עיניו וחי, והאשה מרוב התרגשות נפלה לרגליו, ויצאה עם בנה. הפתרון הניסי: אלישע שולח תחילה את גיחזי נערו לנסות להחיות את הילד, אך כשזה לא מצליח הוא מגיע בעצמו "וַיִּתְּפֹלֵל אֶל ה'". וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל הַיֶּלֶד וַיִּשָּׂם פִּי עַל פִּי וְעֵינָיו עַל עֵינָיו וְכַפָּיו עַל כַּפָּיו וַיִּגָּהַר עָלָיו... וַיִּזְוֹר הַנֶּזֶר עַד שִׁבְעַת פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנֶּזֶר אֶת עֵינָיו" (פסוקים ל"ג-ל"ה). סיפור זה מתרחש במקום הנקרא שונם, שם יושבת "אישה גדולה" - חשובה ועשירה - המתקינה לאלישע, העובר במקום לעיתים תכופות, עליית גג עם כל צרכיו. אלישע מכיר תודה לאישה, ולאחר שמתברר לו שהיא עקרה הוא מבטיח לה בן. ואכן, לאחר שנה נולד לה בן, אך לאחר זמן מה הוא נפטר. האישה כועסת על אלישע, נוסעת אליו במהירות ומספרת לו את שארע. אלישע חוזר לביתה, ולאחר כישלון אחד הוא מצליח להחיותו.

מהי משמעות הסיפור? ובעיקר - מה משמעותו של הכישלון הכפול שנחל אלישע, הן בעצם מותו של הילד והן בניסיון הראשון להחיותו?

בראשית סיפור זה, בשעה שביקש אלישע לגמול חסד לאישה, הוא פנה אל גיחזי נערו שיקרא לה אל מקומו. כאשר היא מגיעה, אין הוא פונה אליה ישירות, למרות שהיא עומדת לידו, והוא מבקש מגיחזי שישאל אותה מה חסר לה. כבר כאן ניתן לשים לב לכך שאלישע מתנהג בגינוני מלכות, ומדבר עם האישה רק דרך משרתו.

לאחר שגיחזי מבשר לו שאין לה בן, קורא לה אלישע שוב ואומר: "למועד חזה כעת חיה את חובקת בן". דבריו של אלישע מזכירים לנו מייד את דברי המלאכים לשרה אמנו. אלישע, ללא צו או הבטחה מה', מבטיח לאישה בן ובכך ממלא תפקיד השמור לקב"ה. אמנם ניסי הנביאים אינם תמיד מאושרים מראש ע"י ה', ויש

להם יד חופשית לפעולה, אולם ישנם נושאים העומדים בתשתית העולם, שכאשר הנביא מתערב בהם, עלול להיווצר ערבוב בין הנביא לבין מחולל הניסים האמיתי - הקב"ה. גם האשה שמה לב להבטחה יוצאת הדופן, ולכן במקום להודות לאלישע היא אומרת: "אל אדוני איש האלוהים, אל תכזב בשפחתך".

אכן, לבסוף הבן מת, שהרי הוא נולד כתוצאה מאי-הבנתו של הנביא את מקומו. כשאלישע שומע על כך, הוא שולח את גיחזי עם מקלו, אולם הדבר אינו מועיל. רק לאחר מכן אלישע מגיע בעצמו אל הנער, מתפלל אל ה', ורק אז מצליח להחיותו.

רק לאחר שאלישע חוזר להכיר בכך שהניסים שלו באים כולם מכוחו של ה', הוא אכן מצליח לחולל אותם. אכן, בסופו של הסיפור אמנם שוב גיחזי הוא שקורא לאישה לבוא, אך הפעם אלישע מדבר עמה פנים אל פנים, ומוכיח בכך שהוא שוב בתשובה וחזר להכיר את מקומו הנכון.

נס תבשיל המוות פסוקים ל"ח- מ"א

מלבד מעשי הניסים של אלישע עם שתי הנשים, הוסיף לרפא את התבשיל שנתבשל בו בטעות ירק גפן שדה רעיל, ואלישע הורה להשליך בסיר קמח, והאוכל המורעל שבסיר תוקן. הסיפור מתאר את בואו של אלישע לגלגל מקום מושבם של בני הנביאים. החבורה יושבה לפניו, ואלישע נתן הוראה לנערו להעמיד סיר על האש ולהכין מרק ירקות לחבורת בני הנביאים: "וַיֹּאֲלִישֶׁעַ שֶׁב הַגִּלְגָּלָה, וְהָרָעַב בָּאֲרֶץ, וַיְבִי הַנְּבִיאִים יֹשְׁבִים לִפְנָיו. וַיֹּאמֶר לְנַעְרוֹ: שֵׁפֶת הַסִּיר הַגְּדוֹלָה וּבִשֵּׁל נֶזֶד לְבְנֵי הַנְּבִיאִים. אֹרֶחַ הַחַיִּים שֶׁל אֱלִישֶׁע הָיָה כֹּזֶה שֶׁהָיָה עוֹבֵר מִמָּקוֹם לִמָּקוֹם בָּאֶרֶץ. הַפְתִּיחָה מְצִינָתָה אֶת הָעוֹבְדָה שֶׁהָיָה רֹעֵב בָּאֶרֶץ, וְהָיָה שֶׁמִּבְהִירָה מְדוּעַ הֵלֵךְ אֶחָד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים לִשְׂדֵה לֶאֱסוֹף צִמְחֵי בֵּר. בֶּן הַנְּבִיאִים שִׁיצָא לִשְׂדֵה לִלְקֹט אֹרוֹת (צִמְחַת הַמְּזוּהָה עִם בֶּן חֲרָדֵל מִצּוֹ). מִצָּא בִשְׂדֵה שִׁיחַ שֶׁל גֶּפֶן הַשְּׂדֵה שִׁפִּירוֹתָיו דּוֹמִים לַתְּפוּזִים קִטְנִים (פְּקוּעוֹת), וְאִסַּף אוֹתָם לַתּוֹךְ בִּיגְדוֹ: "וַיֵּצֵא אֶחָד אֶל הַשְּׂדֵה לִלְקֹט אֹרֶת וַיִּמָּצֵא גֶפֶן שְׂדֵה וַיִּלְקֹט מִמֶּנּוּ פִקְעוֹת שְׂדֵה מְלֵא בְּגָדוֹ" (פסוק ל"ט), הוּא לֹא יָדַע שֶׁהַפְּקוּעוֹת רַעִילוֹת וְהוֹסִיף אוֹתָן לַתּוֹךְ הַנֶּזֶד: "וַיָּבֵא וַיַּפְלֹחַ אֶל סִיר הַנֶּזֶד כִּי לֹא יָדָעוּ" (פסוק ל"ט). הַאֲנָשִׁים לֹא יָכְלוּ לֵאכּוֹל וְהֵם צָעְקוּ אֶל הַנְּבִיא: "מוֹת בִּסִּיר: "וַיִּצְקוּ לְאַנְשֵׁים לֵאכּוֹל. וַיְהִי כְּאֶכְלָם מִהַנֶּזֶד וְהִמָּה צָעְקוּ וַיֹּאמְרוּ: מָוֶת בִּסִּיר אִישׁ הָאֱלֹהִים! וְלֹא יָכְלוּ לֵאכּוֹל" (פסוק מ'). אֱלִישֶׁע פָּקַד לְהַשְׁלִיךְ קִמַּח אֶל הַסִּיר, וְאִזּוּ צִוּוּהוּ לִצְקָתָהּ לָהֶם מִן הַמֶּרֶק, שֶׁרַעִילוֹתָיו וּמְרִירוֹתָיו נִעְלְמוּ: "וַיֹּאמֶר: וְקָחוּ קִמַּח וַיִּשְׁלֹךְ אֶל הַסִּיר וַיֹּאמֶר: צֶק לָעַם וַיֹּאכְלוּ וְלֹא הָיָה דָּבָר רָע בִּסִּיר" (פסוק מ"א).

דגם התרחשותו של הנס

פנייה לנביא	בני הנביאים צעקו לנביא שהנזיד מורעל.	וַיְהִי כְּאֶכְלָם מִהַנֶּזֶד וְהִמָּה צָעְקוּ וַיֹּאמְרוּ: מָוֶת בִּסִּיר אִישׁ הָאֱלֹהִים! (פסוק מ').
המצוקה	היה רעב בארץ, והמרק שהכינו מצמחי הבר היה רעיל.	וְהָרָעַב בָּאֶרֶץ (פסוק לח) וְלֹא יָכְלוּ לֵאכּוֹל" (פסוק מ').
הפעולה	אלישע הורה להשליך קמח לתוך הסיר.	"וַיֹּאמֶר: וְקָחוּ קִמַּח וַיִּשְׁלֹךְ אֶל הַסִּיר" (פסוק מ"א).
הנס והישועה	אלישע ציווה ליצוק מהמרק ולהגישו לאנשים, בני הנביאים אכלו ממנו והוא לא גרם נזק.	"וַיֹּאמֶר: וְקָחוּ קִמַּח וַיִּשְׁלֹךְ אֶל הַסִּיר" (פסוק מ"א).

נס כלכלת מאה איש במעט מזון פסוקים מ"ב- מ"ד

עם החרפת הרעב בארץ, לא היה די מאכל לכולם וגם כאן עשה אלישע, שהאוכל המועט שהיה בפני מאה איש, יספיק לכולם ואף נשאר, בניגוד למשרתו שפקפק "ויאמר מה אתן זה לפני מאה איש - ויאמר תן לעם... אכול והותר."

הבעיה: איש מביא לחם ביכורים לאיש האלוהים; אבל יש מאה פיות להאכיל. יותר מידי. הפתרון הנסי: אלישע מורה למשרתו "תן לעם ויאכלו כי כה אָמַר ה' אֶלְכָּל וְהוֹתֵר" (פסוק מג); וכך היה. הסיפור מתאר הבאת לחם ביכורים לאיש האלהים בידי איש שגר ב"בַּעַל שְׁלֶשֶׁה" שבשומרון. לחם הביכורים הוא לחם שנאפה מהתבואה הראשונה (הבכורה): "וְאִישׁ בָּא וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בִּכּוּרִים" (פסוק מ"ב). מתנת הביכורים כללה עשרים כיכרות לחם אפוי משעורים: "עֶשְׂרִים לֶחֶם שְׁעוּרִים" (פסוק מב), ומיני דגן; תבואה חדשה ושיבולים: "וְכֶרֶם לְבָצֵק לָנוֹ" (פסוק מ"ב). אלישע ציווה את הנער לחלק את הביכורים לאנשים שאיתו: "וַיֹּאמֶר: תֵּן לָעָם וַיֹּאכְלוּ" (פסוק מ"ב). כשהמשרת טען שהאוכל אינו מספיק למאה האנשים שנכחו במקום: "וַיֹּאמֶר מִשְׁרְתּוֹ: מָה אֶתֶּן זֶה לִפְנֵי מֶאֱהָ אִישׁ" (פסוק מ"ג). חזר הנביא על הוראתו: "וַיֹּאמֶר: תֵּן לָעָם וַיֹּאכְלוּ, כִּי כֹה אָמַר ה': אֶלְכָּל וְהוֹתֵר" (פסוק מ"ד), וכך היה; העם אכלו ועוד נותר אוכל אחרי שסיימו: "וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיִּתְּרוּ כְּדָבָר ה' " (פסוק מד).

פנייה לנביא	איש הביא לחם ביכורים לנביא.	וְאִישׁ בָּא וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בִּכּוּרִים" (פסוק מ"ב).
המצוקה	לחם הביכורים לא הספיק לכל האנשים שהיו במקום.	וַיֹּאמֶר מִשְׁרְתּוֹ: מָה אֶתֶּן זֶה לִפְנֵי מֶאֱהָ אִישׁ" (פסוק מג).
הפעולה	אלישע ציווה להאכיל את כל הנוכחים.	תֵּן לָעָם וַיֹּאכְלוּ, כִּי כֹה אָמַר ה': אֶלְכָּל וְהוֹתֵר" (פסוק מ"ד).
הנס והישועה	לחם הביכורים הספיק לכל מאה הנוכחים ועוד נשאר ממנו.	"וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיִּתְּרוּ כְּדָבָר ה' " (פסוק מ"ד).

המצוקה שמתגלית בסיפור זה מלמדת על הווי החיים של מאמיני הנביא, שהיו דלים ועניים. הנביא קיבל מתנה, שלא הספיקה לקהל שהיה עימו, והנס פתר את בעיית הכיבוד.

לסיכום, למה כדאי לשים לב?

- א. **שגרת חיים.** על הדרך מאפשר לנו הפרק הצצה לחיי היומיום בישראל, המאה התשיעית לפנה"ס. מה קרה שם כשמישהו התקשה להחזיר את חובו. איך נראה חדר אירות. למה צריך קשרים לשלטונות. מתי הולכים לנביא ומה מביאים. איך ומה מבשלים ועוד... נפלא! והנה הפירוט:
 - בני הנביאים חיו יחד בחבורות, במקומות קבועים כמו יריחו, הגלגל, בית אל, והם נהגו לאכול ביחד.
 - בני הנביאים היו עניים. כך מעידים הסיפורים על כד הקמח ועל הנזיד שבישלו בעת הרעב.
 - אנשים עשירים ומכובדים נהגו לכלכל את אנשי האלהים החשובים, ואפילו להלין אותם בבתיהם.
 - בימי שבת וראש חודש נהגו ללכת אל 'איש האלהים'.

- לאיש האלהים היה משרת אישי.
 - בין איש האלהים להמון לא נוצר מגע ישיר; הנער המשרת היה המתווך.
 - התחבורה התנהלה על גבי חמורים ואתונות.
 - אנשים עשירים יכלו לבנות עליית קיר, ולהציב שם מנורה, שולחן וכיסא לאורחיהם.
- ב. **גיחזי**, נעים מאד. גיחזי נערו של אלישע הוא אמנם דמות משנית בפרק, אבל יש לו אישיות. הוא מעורב יותר מהנביא במתרחש בבית האישה משונם, ויודע לספר שאין לה בן. עם זאת, הוא נוהג בה בחוסר רגישות כאשר באה במצוקתה לאיש האלוהים (פסוק כ"ז).
- ג. **בתוך עמי אנוכי יושבת**. זו תשובת האישה משונם להצעת אלישע לסייע לה בקשריו עם המלך או עם שר הצבא. אני מסודרת, היא אומרת בנימוס (פסוק י"ג).
- ד. **בני הנביאים ועוד מקורבים**. מעשי הנס בפרק נעשים לאנשים שבקרבת אלישע ושגם קרובים אליו בדרכם. אלמנת בן נביאים שהיה ירא את ה', המארכת משונם, וחבורת בני הנביאים - תלמידי אלישע.
- ה. **איש האלוהים**. תשע פעמים בפרק מכונה כך אלישע, אבל כדאי לשים לב מתי אלוהים מעורב יותר ומתי פחות במעשי אלישע, מתי מוזכר שמו בפי אלישע, על מה ומתי מתפלל אלישע, ועוד.

שאלות למלכים ב' – פרק ד'

1. קרא פסוקים א'-ז'. הסיפור שלפנינו מתאר איך אלישע מסייע לאלמנת אחד מבני הנביאים, שנמצאת במצוקה כלכלית קשה.
 1. תארו את המצוקה של האישה האלמנה.
 2. באלו אמצעים השתמש אלישע? מה נתבקשה האישה לעשות ואיך התרחש הנס?
 3. ציין שתי סיבות לזכיית האישה בנס.
2. קרא פסוקים ח' – ל"ב.
 - א. כיצד היטיבה האישה השונמית עם אלישע?
 - ב. איך דיברה והתנהגה האישה עם אלישע, ומה הדבר מלמד על מעמדו בעיניה?
 - ג. טובה תחת טובה. הסבירו את המשפט הזה בהקשר לפסוקים ח' – י"ז.
 - ד. איזה קו אופי נוסף כאן לדמותו של אלישע?
3. קרא פסוקים י"ח – כ"ד.
 - א. תארו את מעשיה של השונמית לפני מות הילד ואחריו.
 - ב. רשמו את הפעלים הקשורים לפעילותה.
 - ג. ציין שתי תכונות של השונמית.
4. הסבר את שמונת המושגים הבאים ואת הקשרם בפרק:
 - א. בְּנֵי הַנְּבִיאִים; ב. בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנֹכִי יֹשֶׁבֶת; ג. וַיִּזְרַר הַנָּעַר; ד. שָׁפַת; ה. פָּקַעַת שָׁדָה; ו. וַיִּפְלַח; ז. לָחֶם בְּכֹרִים; ח. בָּצֵק לָנוּ.
5. מהי מטרת כתיבת הפרק ביחס לאלישע?
6. האם ניסי אלישע בפרק עונים לבקשתו לאלוהיו בפרק ב', ט': וַיְהִי נָא פִּי-שָׁנִים בְּרוּחָךְ אֱלֹהִי? נמק.

הערכה חלופית (תהליך העבודה, הגשה)

פרקי ההערכה

מחורבן לגאולה, שיבת ציון	מלכים ב', פרק כ"ה ירמיהו ל"א, א' – י"א עזרא א', א' – ט'	(החורבן והגלות) (נבואת הנחמה) (הצהרת כורש - בית לאומי)
-----------------------------	--	--

סיכומי הפרקים

מלכים ב', פרק כ"ה - חורבן ממלכת יהודה, בית המקדש בירושלים וגלות בבל

הפרק האחרון של ספר מלכים ב', פרק כ"ה, מספר על האירועים שהתרחשו בשנתיים האחרונות של ממלכת יהודה (586-588), על חורבנה (בשנת 586) ובארבעת הפסוקים האחרונים על שחרורו של יהויכין (מלך יהודה החוקי האחרון שיצא לגלות בשנת 597 לפנה"ס) מן הכלא הבבלי (בשנת 560). יש בפרק ששה חלקים:

- (1) פסוקים א' – ז' : כיבוש ירושלים והענשת צדקיהו
- (2) פסוקים ח' – י"ב : חורבן יהודה והגליית התושבים לבבל
- (3) פסוקים י"ג – י"ז : ביזת כלי המקדש
- (4) פסוקים י"ח – כ"א : הגליית נכבדי ירושלים לרבלה (בחמת = סוריה) והריגתם
- (5) פסוקים כ"ב – כ"ו : מינוי גדליהו בן אחיקם למושל על יהודה ורציחתו
- (6) פסוקים כ"ז – ל' : בשנת 560 מלך בבל אוויל מרודך משחרר את יהויכין מן הכלא

ב'י בטבת הוטל מצור על ירושלים ע"י הבבלים. בט' בתמוז נגמר הלחם בעיר וחומותיה נבקעו על ידי האויב הבבלי. המלך צדקיהו ברח דרך הערבה אבל נתפס על ידי חיילי בבל (= הכשדים) אשר הביאו אותו אל מלך בבל שישב באותו הזמן בעיר רבלה (אשר בחמת = סוריה). שם נשפט על כך שהפר את שבועתו הוסאלית ונענש בחומרה (בניו נרצחו לנגד עיניו, עיוורו את עיניו והובא בשלשלאות נחושת לבבל).

בז' באב (ע"פ ירמיה נ"ב, י"ב - ב' באב) כחודש אחרי כיבוש העיר מלך בבל שלח את עבדו נבוצרדן רב הטבחים (= השר הממונה על הוצאות להורג) לשדוד את כלי המקדש, לשרוף אותו כליל ולהרוס את העיר עד היסוד, תוך כדי הגליית תושביה הנותרים למעט העניים שבהם (= דלת הארץ) על מנת שיעבדו את הכרמים ואת שדות התבואה (= כרמים ויוגבים) החיוניים לפרנסת צבא בבל הנשאר בארץ. מלך בבל מינה את גדליהו בן אחיקם למושל עליהם בארץ. הוא שלט מן העיר מצפה שבבנימין. הוא נשבע לכל הפליטים הנאספים אליו שלא יקרה להם כל רע אם יעבדו את בבל ויישבו בשקט.

אולם כעבור זמן קצר (קצת יותר משנה) גדליהו נרצח ע"י ישמעאל בן נתניה מבית דוד. הסיבות לכך: ישמעאל רצה למרוד שוב בבבל או אולי הוא שאף להיות השליט במקומו בגלל היותו מזרע המלוכה.

לזכר הרצח הזה נקבע יום צום גדליהו בג' בתשרי (יום אחרי ראש השנה). תוצאת הרצח הזה הייתה ירידת פליטי יהודה האחרונים למצרים, כי חששו מנקמת הבבלים. רצח זה שם קץ לכל שלטון יהודי בארץ במשך כחמישים שנה.

מחבר ספר מלכים רצה לסיים את ספרו בתקווה לעתיד ולכן בארבעת פסוקיו האחרונים הוא מדגל עד לשנת 560 לפנה"ס ומספר שיורשו של נבוכדנאצר, מלך בבל אויל מרודך שחרר מכלאו את יהויכין (מלך יהודה שהוגלה בשנת 597) והעלה אותו לגדולה כאשר הושיבו בכסא רם ונישא ליד שולחנו, הלבישו בגדים מפוארים במקום בגדי אסיר והקציב לו ולבני משפחתו קצבת מזון קבועה במשך כל ימי חייו.

המסר הוא : עדיין חי וקיים בן לבית דוד והתקווה לחידוש העצמאות היהודית בארץ יהודה לא תמה.

ירמיהו ל"א, פסוקים א' – י"א – נבואת הנחמה לקיבוץ גלויות

שיבת גלות ישראל לירושלים תקרה בהרבה אהבה. איך זה ירגיש? שמחה גדולה. "אַהֲבַת עוֹלָם אֶהְיֶיךָ עַל כֵּן מְשַׁתֵּיךָ חֶסֶד" (פסוק ב'), ובכוחה של האהבה "עוֹד אֶבְנֶה וְנִבְנֶיךָ בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל" (פסוק ג'). בתולת ישראל - אפילו הכינוי מלמד על אופי הגאולה. לא אלמנה, לא עזובה, לא אישה סובלת, אלא אישה צעירה שכל העתיד עוד לפניו. עוד ועוד ועוד. שלוש בשורות טובות בפסוקים ג'-ד' נפתחות במילה 'עוד', ומעבירות את המסר שהטוב עוד יקרה ויגבר עוד ועוד.. השומרון ישתקם. יהיה שלום וביטחון, שיאפשר גם לטעת כרם וגם ליהנות מיבולו. בתוך השיקום יהיה גם חידוש, ובין שבי ישראל תשמע הקריאה שלא נשמעה מיום פילוג הממלכה "קומו וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֶל ה' אֱלֹהֵינוּ" (פסוק ה'). בתיאור של ישעיהו יש תיקון של העוורים והפסחים (פסוק ו'). נבואת ירמיהו טוענת שאפילו מי שנמצא במצב הקשה ביותר יחזרו על אף הדרך הארוכה. ה' לא ישכח אף אחד, אפילו האנשים המרוחקים ביותר שכביכול אין להם סיכוי לחזור - חוזרים.

המסר הוא : עם ישראל חי וקיים

עזרא א', פסוקים א' – ט' - הצהרת כורש

בשנת 539 לפנה"ס, כבש כורש את העיר בבל וייסד את האימפריה הפרסית. כורש ירש מבבל אימפריה אדירה שתושביה עברו לא מעט חורבנות והגלויות. הצהרת כורש והאישור לשיקום המקדש בירושלים, הם ככל הנראה חלק ממדיניות שנהג כורש כלפי ערי מקדש נוספות ברחבי האימפריה. בשנה הראשונה למלכות כורש כמושל האימפריה הפרסית, ובדיוק כשהגיע הזמן "לְקַלּוֹת דָּבָר ה' מִפִּי יְרֵמְיָה", פרסם כורש בכל אמצעי התקשורת את ההצהרה: "כֹּל מְמַלְכֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פָקַד עָלַי לְבָנוֹת לוֹ בַּיַּת בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה". מי שרוצה לעלות מוזמן, ומי שלא, מוזמן לתרום למפעל הבנייה "בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבְכֹוֶשׁ וּבְבִהֶמָּה".

מי בעולים ? "רָאשֵׁי הָעָבוֹת לַיהוּדָה וּבְנֵיהֶם וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם", וגם "שֹׁשְׁבֵי הַנָּשִׂא לַיהוּדָה". מה הביאו איתם ? לא רק תרומות מהגולים שנשארו, אלא גם את כלי המקדש שנלקחו על ידי נבוכדנאצר ונשמרו בבית אלוהיו.

גיבורו של עזרא א' הוא כורש והצהרתו, 'הצהרת כורש'. כורש יוצא בהצהרה המאפשרת ליהודים לצאת מבבל, לעלות לארץ ולבנות את בית המקדש. יש זמנים בהם אנו סומכים על עצמנו, ויש זמנים בהם לא נותר לנו אלא להתפלל לעזרה חיצונית, משליטי העולם. ראשיתו של בית שני היא תקופה מעין זו. השאיפות הלאומיות מודחקות, אין לדבר על עצמאות או על חידוש המלוכה אלא לבקש שהשלטון יפרוש את חסותו והגנתו עלינו, ולקוות שנשיג ממנו תנאים טובים ביחס לשכנינו שיאפשרו לנו חופש דתי ושגשוג כלכלי. ברוכים הבאים לימי שיבת ציון ולימי בית שני. לפני כמאה עד מאה וחמישים שנה היוותה דווקא תקופת שיבת ציון השראה לראשוני הציונות. בחציה השני של המאה ה-19 נקראו יהודים לעלות לארץ במסגרת מה שבחרו לכנות אז 'שיבת ציון המודרנית'.

המסר הוא : ארץ ישראל כבית לאומי ליהודים.

תהליך העבודה

א. **קרא** את הפרקים ואת הסיכומים שלפניך בעיון רב, אל תסתפק בכך, ועיין בעולם התנ"ך ובכל ספר עזר שנגיש לך, וכן במרשתת. פרקים אלה הם מבוא לעם היהודי שבכל הדורות, עם המשברים והייאוש, ההשמדה וההתנכלות מאז שעבוד מצרים ועד היום, צמח כאן בארץ ישראל העם היהודי כבחזונו של הרצל "חוזה המדינה", וכפרי ביכורים של הצהרת בלפור. **המורה** בכיתה יהיה זמין לכל שאלה ובקשה במהלך השיעורים בהם תוצג העבודה בהערכה חלופית.

ב. ב(1) - חלופה 1 :

ערוך השוואה בין הצהרת כורש לבין הצהרת בלפור. על ההשוואה לכלול : (1) הקדמה ומבוא על עזרא הסופר ועל הלורד בלפור ; (2) סיכום בלשונך של ההצהרות ; (3) עריכת השוואה בטבלה מפורטת עם חמישה קריטריונים לפחות ; (4) הסבר את ההשלכות של הצהרות אלו ואת השפעתן על היהודים באותה תקופה

ב(2) – חלופה 2 :

בחר דמות המייצגת באישיותה את תהליך השיבה לציון, משואה לתקומה. דמות מן ההווה או מן העבר. ערוך ראיון עמה וכתוב מבוא כללי על פועלה של הדמות לאור תקופתה, בנוסף עליך להנכיח בכל דרך בה תבחר את הדמות (מצגת, סרטון קצר, הצגה, סטאנד אפ, משחק או חידון כיתתי בסגנון 'גלה את הדמות המסתתרת')

ג. בצע תלקיט של העבודה (מקורות בהם השתמשת) וערוך בתיקיה מסודרת להגשה עם שמך המלא (ניתן לעשות בזוגות)

ד. **משוב** – חובה להגיש משוב (הערכה אישית) על העבודה. אם בחרת להגיש בזוג, כל אחד מכם מחויבי במשוב אישי

תאריך ההגשה

יש להגיש את העבודה עד שבוע וחצי מתאריך אספת ההורים הראשונה של השנה, בכדי לאפשר לצוות התנ"ך לבצע הערכה ותיקון במידת הצורך ולהציג את העבודות בפני ההורים.

הערכה חלופית – מחורבן לגאולה

הערכה חלופית – מחורבן לגאולה

חלק א' – הצהרת כוונות ממעצמה גדולה - 40 נק'

בדרך לגאולה עם זקוק לתמיכה בינלאומית אז וגם היום.

א. ערכו השוואה בין שתי הצהרות שהשפיעו על העם היהודי. $2 \times 16 = 32$ נקודות

הצהרת כורש	הצהרת בלפור	הקריטריון
		מי כתב ? (רקע על הדמות וסמכויותיה)
		באיזו שנה לועזית ניתנה ?
		מי קהל היעד ?
		איזה חלק יישם את ההצהרה ומדוע ?
		הקשר בין הנמען למוען
		מה תוכן ההצהרה ?
		כיצד סייעה לעם היהודי ?

8 נקודות

ב. נסחו פסקת השוואה – הציגו את השונה והדומה בין ההצהרות.

חלק ב' – בדרך לגאולה ולתקומה – 60 נקודות

אנשים מובילים את העם על ידי חזון או נבואה. נכיר דמויות אשר השפיעו על עם ישראל במהלך ההיסטוריה – מהנביאים דרך הרצל ועד החלוצים ומקימי המדינה.

עליכם לבחור אחת מהאפשרויות הבאות:

1. סיפורי תקומה – בחרו דמות מאחת התקופות הבאות, בעלת סיפור תקומה מעניין:

שורדי שואה למשל: חנה רובינא, חיים נווה (טייס)

חלוצים למשל: רוזה האדומה, לובה אליאב, חיים ברנר

לוחמים למשל: אליהו גולומב, יצחק שדה, אלי כהן, ד"ר משה מרזוק ושמואל עזר (נידוני קהיר)

מעפילים למשל: ספינת אקסודוס (אירופה), אגוז (מרוקו)

א. כתבו מידע על הדמות (מהי ? מתי פעלה? היכן ? מה היו פעולותיה ? כיצד השפיעה על

הסביבה ?)

5 * 6 נק' = 30 נקודות

ב. הציגו את הדמות באופן יצירתי ומעניין (מצגת, ראיון, סרטון, כתבה עיתונאית, דגם, פוסטר).

20 נקודות

2. תכנון מדינה/ שיפור מדינת ישראל – על בסיס חזון הנביאים (ירמיהו) וחזונו של הרצל ב- 3 תחומים

לבחירתכם (חינוך, יחס לגר/לקבוצת מיעוט, דת ואמונה, הנהגה, תרבות ושפה, כלכלה).

א. תארו באופן מילולי כיצד המדינה תתנהל בכל תחום שנבחר. $10 \times 3 = 30$ נקודות

ב. הציגו את המדינה שיצרתם באופן יצירתי ומעניין (מצגת, ראיון, סרטון, כתבה עיתונאית, דגם, פוסטר).

20 נקודות

חלק ג' – רפלקציה אישית: 10 נקודות

- ✓ מה התחדש לי בעבודה זו ?
- ✓ ממה נהניתי ? מה היה לי קשה ? כיצד התמודדתי עם הקשיים ?
- ✓ מה הרשים אותי בדמות שבחרתי או בדמויות שהשפיעו בחזונם על עם ישראל ?

הערכה חלופית – מחורבן לגאולה - מחוון

משימה	ניקוד מקסימלי	ציון
חלק א' – הצהרת כוונות	השוואה בין הצהרת כורש להצהרת בלפור פסקת השוואה (שונה ודומה)	2×16 נק' = 32 נק'
חלק ב' – בדרך לגאולה ולתקומה	1. סיפור תקומה – מידע על הדמות ומעשיה הצגת הדמות באופן יצירתי 2. תיאור מילולי של תכנון מדינה/ שיפור מדינת ישראל ב- 3 תחומים נבחרים הצגת המדינה באופן יצירתי	2×4 נק' = 8 נק' 5×6 נק' = 30 נק' 20 נק' 10×3 נק' = 30 נק' 20 נק'
חלק ד' – רפלקציה חלק אישי	כל תלמיד/ה יצרף רפלקציה אישית בהתאם לשאלות המנחות	10 נק'
ציון העבודה		

עם שְׂרִידֵי חָרָב; הַלּוֹךְ לְהַרְגִּיעוֹ, יִשְׂרָאֵל

(ירמיהו, ל"א, א')

לפניכם ציטוטים של הנביא ירמיהו המתייחסים לחזון המדינה העתידית.
עם ישראל חווה טרגדיה לאומית בעת חורבן הסמלים הלאומיים כירושלים ובית המקדש ואובדן הדרך.
העם שהיה רובו ככולו חקלאיים ואנשי אדמה לא מצאו לנפשם מנוח ותקווה. הנביא ירמיהו הפיח שמחה
וציפייה לעתיד, עם חזרת השלטון היהודי בארץ ישראל.

עוד אֶבְנֶה וְנִבְנֶה, בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל (ג')

עוצמת המדינה העתידית היא בבנייה. בתים, שכונות וערים חדשות, מאגדים בתוכם את הארץ החדשה שמשנה את פניה ללא הכר. האוכלוסייה היהודית חוזרת לארצה ובונה את בתיה. הערים מתרחבות ומתפתחות והמרחב האורבני משנה את צורתו ומתרחב. כיום, גם הקיבוצים והמושבים הצטרפו למעגלי הבנייה והם מקימים בצידם שכונות הרחבה והמשך לדורות הצעירים.

עוד תִּטְעֵי כְרָמִים, בְּהָרֵי שְׁמֶרֶן (ד')

נטיעת הכרמים וחזון החקלאות של הנביא ירמיהו מציבים בפנינו עולם בטוח בפן האישי ובפן הלאומי, מי שמתעסק בחקלאות איננו צריך להתעסק בביטחון ובבניית צבא מפני האויבים הקמים עלינו. נטיעת כרמים מסמלת גם את השמחה, שכן הכרם מגדלת ענבים ומהם מפיקים יין המשמח לבב אנוש.

הִנְנִי מְבִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ צֶפֶן, וְקִבְצָתִים מִיִּרְכָּתִי-אֶרֶץ (ז')

קיבוץ הגלויות. במדינה העתידית יחזרו כל בניה לתוכה מכל קצוות הארץ. ארץ צפון מסמלת את כל הארצות בהם התפזרו היהודים במהלך שנות הגלות. המדינה תכנס לתוכה מחדש את כל עדות ישראל מכל מקום בעולם. עצם הקמת המדינה החדשה תזרז את יהודי העולם להגיע לכאן ולקבוע את מקום מושבם על אדמות הארץ המובטחת. קיבוץ הגלויות הוא חלום שמתגשם לנגד עינינו בשנים האחרונות, כמיהת כל מנהיגי המדינה.

וְבָאוּ, וְרִנְנוּ בְּמְרוֹם-צִיּוֹן (י"א)

בניית הסמלים הלאומיים לעם. ציון היא ירושלים, וירושלים מקום המקדש, מקום המשפט והחכמה. "ורננו" – התפללו, שמחו, ישוּחוּ וידונו בעניינים שברומו של עולם. "מרום ציון" – ציון מסמלת את המקום הגבוה בעולם שאיליו שואפים להגיע, לראות, ולקנות חכמה ועצה.

אם תרצו – אין א אגדה!

לפניכם ציטוטים של הרצל המתייחסים לחזון המדינה העתידית.

כאשר הרצל כתב את הדברים בשנת 1902 – לא הייתה באף מדינה זכות הצבעה לנשים, לא דיברו עברית, שעות העבודה ביום עבודה היו רבות ונעשו על ידי גברים (נשים לא יצאו מחוץ לבית כמעט), לא היה מושג של שירות לאומי ומעטים ביותר למדו בכלל בבתי ספר.

חינוך

"בבתי הספר אין הבדל בין הילדים – לא בביגוד ולא בשום דבר אחר, פרט להבדלים בכישרון ובחריצות. החברה החדשה שלנו לא דוגלת בשוויוניות. כל אחד מקבל שכר לפי עמלו ופועלו. לא חיסלנו את התחרות אבל תנאי הפתיחה שווים לכולם... כולם שווים בנקודת המוצא, אבל לא בסיום... אנחנו מעניקים לכל דור

חדש אפשרות להתחיל מהתחלה. הלימודים בבתי הספר, בה החל מבתי הספר היסודי ועד לאוניברסיטת ציון, אינם עולים כסף והילדים נדרשים ללבוש תלבושת אחידה עד תום בחינות הבגרות בתיכון". (הרצל, אלטנוילנד, עמ' 112).

שירות לאומי

....."את כח האדם הטיפולי אנחנו מספקים באמצעות מערכת חובות שמוטלות על החברים. כל אנשי החברה החדשה, גברים ונשים, חייבים להקדיש שנתיים מחייהם לשירות הציבור, בדרך כלל בין גיל שמונה עשרה לעשרים, לאחר סיום הלימודים. חובת השירות הציבורי מעניקה לנו מאגר בלתי נדלה של כח אדם, שמופנה לכל המוסדות והמשרות שתועלתן הציבורית הוכרה על ידי החברה. ניהול המוסדות ומקומות העבודה מופקד בידי פקידים בשכר".

(הרצל, אלטנוילנד, עמ' 56)

מעמד האישה

..."בחברה החדשה שלנו לנשים יש שיוויון זכויות מלא...זכות הנשים לבחור ולהיבחר מובנות מאליהן. הן עבדו יחד אתנו בבניית המוסדות...ובכן, ככה זה גם עם זכות הנשים לבחור ולהיבחר בחברה החדשה שלנו." (הרצל, אלטנוילנד, 1902)

שפה

לפניך ציטוט של הרצל העוסק בנושא השפה כפי שראוי שיהיה במדינת המופת אותה ראה לנגד עיניו. "אולי יחשוב מישהו, שיהיה בכך משום קושי, שאין לנו עוד שפה משותפת. הרי איננו יכולים לדבר זה עם זה עברית. מי מאתנו יודע עברית במידה מספקת, כדי לבקש בשפה זו כרטיס רכבת? זה לא קיים... כל אחד יחזיק בשפתו שהיא המולדת היקרה של מחשבותיו... אנו נישאר גם "שם" מה שהננו עתה, כשם שלעולם לא נחדל לאהוב מתוך צער וגעגועים את ארצות מולדתנו שמהן גורשנו... השפה השימושית ביותר בתקשורת הכללית תהיה מאליה, ללא כפיה לשפה הראשית. אכן קהיליית העם שלנו היא יחידה ומיוחדת במינה. בעצם אנו מזהים עצמנו כמשתייכים יחד רק עוד לפי אמונת אבותינו..."

(הרצל, מדינת היהודים, עמ' 26)

עבודה

לפניך ציטוט של הרצל העוסק בשעות העבודה כפי שראוי שיהיו במדינת המופת אותה ראה לנגד עיניו. "יום העבודה הרגיל הוא יום שבע שעות! אין זאת אומרת כי רק שבע שעות ביום ייגדעו עצים, תיחפר אדמה, תוסענה אבנים... בקיצור, תעשינה כל מאה המלאכות. לא. יעבדו 14 שעות, אבל גדודי העבודה יחליפו אלה את אלה כל 5.3 שעות... יום שבע השעות. הוא מאפשר 14 שעות עבודה כלליות - יותר מזה לא ניתן לדחוס ליום אחד. אני גם משוכנע שיום שבע השעות בוא בר ביצוע בהחלט..."

(הרצל, מדינת היהודים" ע"מ 43)

מגילת אסתר

מגילת אסתר	מבוא למגילה, הקשר לפורים נפילת ושתי ועליית אסתר, מרדכי ואסתר, פרקים א' – ב'
------------	--

מבוא למגילת אסתר, הקשר לפורים

מגילת אסתר נקראת כך על שם הגיבורה הראשית במגילה. המגילה מספרת את סיפור הצלת היהודים בממלכת פרס בימי המלך אחשוורוש. האירוע הזה הוא היסוד לחג הפורים ב-ידי אדר היום שבו נחו היהודים מהמלחמה. לכן קוראים את המגילה בפורים.

המגילה נכתבה כדי למסד את חג הפורים. המגילה מספרת סיפור היסטורי על הצלת היהודים ועל האיגרת שנשלחה אליהם ע"י מרדכי שבה הוא מורה להם לחגוג את חג הפורים (פרק ט') ומאז ועד היום החג נחגג. האופן שבו מעניקה המגילה הכשר לחג הזה הוא מסורתי למחצה, אך יחד עם זאת גם שייך לזמנו. מצד אחד הוא מסורתי, כיוון שהמגילה מציגה את הסיבה לחג כאירוע היסטורי שיש להנציח אותו כמו כל הסיפורים האטיולוגיים. מצד שני אופן המיסוד של החג הוא חיקוי של המנהג המשפטי בפרס. פורים נחקק בדיוק באותה דרך שבה נחקקו חוקי פרס. במסמך שכתוב ע"י המלך או ע"י נציגו שהופץ ברחבי הממלכה. במגילה ישנו שילוב בין נושא רציני (להשמיד את העם היהודי) ובין סגנון קומי, כאשר מספרים את הסיפור תוך כדי תיאור נלעג של הדמויות המשתתפות בתכנון השמדת היהודים. ותוך כדי תיאור חצר המלכות שעסוקה בחיי תענוגות, המלך שיכור, ובמצבים קומיים שנוצרים מאי הבנות קטנות וכל זה יוצר אווירה קומית שמתאימה לחג הקרנבלי פורים.

המסר של המגילה - כל אדם מקבל תגמול הראוי לו, המגילה משדרת את המסר שיש השגחה אלוהית. כמו כן, המגילה רומזת שלעולם לא מאוחר לחזרה בתשובה. הקהילה היהודית המתבוללת בפרס חזרה בתשובה ברגע של מצוקה. בעיקרון היו חכמים שהתלבטו האם להכניס את המגילה לכתבי הקודש והסיבה לכך היא כי במגילה נאמר שהיהודים יתנקמו בגויים וזה עלול היה להביא לשנאת היהודים. חז"ל אומרים שכבר אסתר אמרה להם, כן תכניסו אותי לכתבי הקודש מפני שממילא הדברים כתובים בספרי ההיסטוריה של הגויים כך שזה יהיה כתוב כך או כך. מטרת כתיבת המגילה והכנסתה לקודש.

הסיבות להכנסתה של המגילה:

- 1) להסביר על חזרה בתשובה.
- 2) ללמד שהכל מכוון ע"י ה' גם אם זה באופן נסתר.
- 3) לספר על האירוע שבגללם חוגגים את פורים ומקור השם "פורים".

מבחינה היסטורית אפשר לבסס דבר קטן מהמגילה שהיא נכונה - היה מלך בשם כסרכסס במאה החמישית לפני הספירה כשהמלכות שלו הייתה מהודו ועוד כוש והיה ידוע במשתאות שהוא ערץ, ובתעודות ארכיאולוגיות של אותה תקופה נתגלתה בפרס תעודה שכתוב עליה שם "מרדוק" שהיה פקיד בכיר בממשל לכן חושבים שאולי זה אחשוורוש של המגילה. אבל חוץ מהדבר הזה במגילה יש הרבה פרטים דמיוניים לחלוטין כי בתקופה הזאת לא היה ידוע על רדיפה של יהודים, כמו כן ידוע שלמלך הזה הייתה אישה אחת כל ימי חייו ולפי חוקי אותה תקופה רק בת אצולה פרסית יכלה להיות מלכה. וגם המשנה למלך חייב היה להיות ממוצא פרסי, ולכן לא היה יכול להיות שמרדכי התמנה לתפקיד הזה. במגילה בולטות המון הגזמות

בתיאור טיפשות המלך ורשעות המן ויש תיאורים סטריאוטיפים. כלומר הרשע הוא רשע לחלוטין, הטיפש, הוא טיפש גמור. **חוקרים רבים הסיקו** שהמגילה היא למעשה יצירה ספרותית בדיונית גם אם יש לה גרעין היסטורי מצומצם. במגילת אסתר שם ה' לא מופיע בכלל ואף על פי כן היא נכנסה לכתבי הקודש.

מדוע שם ה' לא נמצא במגילה ?

- א. זהו אמצעי ספרותי במקרא שנקרא הסיבתיות הכפולה. כלומר האירועים מתנהלים בשני מישורים- במישור הגלוי: העלילה מסופרת בצורה טבעית והכל הולך כרגיל והגיוני. במישור הסמוי: יש יד שמכוונת את העניינים ומסובבת אותם כרצונה.
- ב. יש הטוענים שהמגילה הזו שייכת לספרות החוכמה - וספרות חוכמה מקראית היא חילונית.
- ג. מגילת אסתר בבסיסה היא סיפור עממי, ובספרות עממית בד"כ אלוהות לא מתערבת.
- ד. את מגילת אסתר קוראים בפורים שהוא חג שמח ונוהגים גם להשתכר וקיים חשש שבזמן כזה יהיה חילול שם ה', לכן המחבר לא הזכיר את שם ה'.

חג פורים נקבע לזכר התשועה הגדולה שאירעה ליהודי פרס ומדי, ודיניו והלכותיו נלמדו מתוך פסוקי המגילה:

- **צום – תענית אסתר** "לך פָּנוֹס אֶת כָּל הַיְּהוּדִים הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְעַל תַּאֲכָלוּ וְעַל תַּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה וַיּוֹם גַּם אֲנִי וְנַעֲרַתִּי אֲצוּם כִּן" אסתר ד', ט"ז).
- **סעודת פורים, משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים**: "וַהֲחִדָּשׁ אֲשֶׁר נִהְפָּד לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה וַיַּמְאֵל לַיּוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יָמֵי מְשֻׁתָּה וְשִׁמְחָה וּמְשָׁלוֹחַ מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמִתְּנוֹת לְאֶבְיוֹנִים" (אסתר ט', כ"ב).
- **מנהג התחפושות** - "וַיִּנְהַפְּדוּ הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלָטוּ הַיְּהוּדִים הַמָּה בְּשָׁנָאֵיהֶם" (אסתר ט', א').

נפילת ושתי ועליית אסתר, מרדכי ואסתר, פרקים א' – ב'

מגילת אסתר - פרק א'

פסוקים א' – ח' הם אקספוזיציה שבה מוצגת דמותו של אחשוורוש. התיאור הוא מפורט, מלך שמולך על 127 מדינות עורך משתה לכבוד הכתרתו בשנה ה-3. יש הטוענים שלקח לו זמן לנצח את כל אויביו ולכן רק בשנה השלישית הוא עורך את המשתה.

פסוקים ט' – י"ב המחבר מגזים בתיאור העושר והמלכות של המלך כדי להראות עד כמה הוא גדול, משום שהוא רוצה לבסס את מעמדו ובאותה תקופה עושר נחשב לעמדת כוח. המלך עורך משתה שבעת ימים ובמשתה הזה משתתפים רק האנשים הקרובים אליו, אבל החגיגה נמשכת חצי שנה. כלומר המלך עסוק רוב הזמן בחגיגות ומשתאות נהנה ממעמדו וקשה לדעת האם הוא דואג לענייני הממלכה. הפירוט המוגזם בא גם כדי להראות את המהימנות של העושר (אמינות). כמו כן הוא מלמד גם על בזבזנות ועל חוסר המעש. גם ושתי המלכה עורכת משתה לנשים. המלך מבקש להביא את ושתי כדי להתגאות ביופיה, לא מכיוון שהתגעגע אליה אלא היא חלק מאוצרותיו. ושתי בניגוד למקובל מתנגדת, וההתנגדות הזאת גורמת למלך להיראות בזוי.

"עֲשֹׂר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ ... יָקָר תִּפְאָרֶת גְּדוּלָּתוֹ ... חוֹר כְּרֶפֶס וּתְכֵלֶת אָחוֹז בְּחִבְלֵי בּוֹץ וְאַרְגָּמָן עַל גְּלִילֵי כֶסֶף וְעִמּוּדֵי שֵׁשׁ מְטוֹת זָהָב וְכֶסֶף עַל רִצְפַּת בְּהֵט וְשֵׁשׁ וְדָר וְסֹחָרֶת וְהִשְׁקוֹת בְּכָלִי זָהָב וְכָלִים מַפְלִים שׁוֹנִים וְיֵין מַלְכוּת רַב כֹּהֵן הַמֶּלֶךְ וְהַשְׁתִּיָּה כְּדָת אֵין אִיֶּס " (פסוקים ד'-ח'). לתיאור היופי החיצוני הראוותני הזה אין אחורע במקרא פרט לתיאור בית המקדש (והמשכן) ששם כל חפץ שימש למטרה רוחנית, והיה קיים קשר פנימי מהותי בין המראה החיצוני שלו לקדושתו הפנימית ולחשיבותו. ואילו הצגת העושר הרב של אחשורוש באה כדי להאדירו בעיני שריו ועבדיו.

חצר הארמון הייתה מכוסה ביריעות בד מסוגים שונים: חור (אריג פשתן לבן), כרפס (אריג עשוי מצמר) ותכלת (צמר צבוע בצבע תכלת), חבלי בוץ (חבלים מפשתן לבן), ארגמן (צמר צבוע בצבע אדום-ארגמן). החבלים היו קשורים בגלילי כסף (מוטות עגולים מכסף) והיו מתוחים מעליהם. העמודים שבחצר היו עשויים משיש לבן ובוהק.

בחצר היו מפוזרות מיטות זהב וכסף ששימשו להסיבה בעת הסעודה. רצפת החצר הייתה משובצת באבני פסיפס יקרות: בהט (אבן שיש אדומה), שש (אבן שיש כחולה), דר (אבן שיש לבנה ושקופה כפנינה), סוחרת (אבן שיש שחורה). השתייה הוגשה בכלי זהב שונים (גביעים, כוסות וכו'). יין מלכות משובח חולק ביד רחבה לכל דורש כפי רצונו: "וְהַשְׁתִּיָּה כְּדָת אֵין אִיֶּס כִּי כֵן יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל רַב בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כְּרָצוֹן אִישׁ וְאִישׁ".

חז"ל מבקרים את מעשיו הראוותניים של אחשורוש ולועגים לניסיונותיו לרצות את כל נתיניו: "לעשות כרצון איש ואיש" אמר לו הקב"ה: אני איני יוצא מידי בריותי ואתה מבקש לעשות כרצון איש ואיש? בנוהג שבעולם שני בני אדם מבקשים לישא אישה אחת, יכולה היא להינשא לשניהם? אלא או לזה או לזה. וכן שתי ספינות שהיו עולות בלימן (נמל), אחת מבקשת רוח צפונית ואחת מבקשת רוח דרומית, אין יכולה רוח אחת להנהיג את שתיהן כאחת אלא או לזו או לזו, למחר שני בני אדם באים לפניך בדין איש יהודי ואיש צר ואויב יכול אתה לצאת ידי שניהם? אלא שאתה מרומם לזה וצולב לזה" (אסתר רבה פרשה ב').

חז"ל בשפתם הציורית מדמים את אחשורוש לאותה אישה ששניים מבקשים להינשא לה אך בפועל היא יכולה להיענות לאחד מהם בלבד. ובמשל השני שתי הספינות שמבקשות להגיע ליעדים הפוכים וזקוקות לרוח שתינשא אותם ליעד הרצוי, אולם רק הרוח שכיוונה מתאים תוכל לשאתן. אחשורוש ביקש לעשות רצון כולם, אולם בסופו של דבר הוא ייווכח שהוא יכול להיענות רק לאחד משני היריבים, מרדכי הוא זה שיינשא מעל כל עבדיו והמן יודח מתפקידו הרם ויתלה. תיאור המשתאות מוכיח שהמלך בעצמו היה שטוף בתענוגות ובהוללות, ונהנה מהצגת עושרו בפני המוני העם שבוודאי יתרשמו ממנו ויתגאו במלכם. במקביל למשתה המלך בחצר הארמון עשתה גם ושתי משתה לנשות הבית.

סירובה של ושתי ועונשה (פסוקים י" – כ"ב)

הפיסקה הראשונה מהווה פתיחה לאשר אירע בפיסקה השנייה. ביום השביעי חל מפנה כאשר המלך היה שיכור מאד: "כְּטוֹב לֵב הַמֶּלֶךְ בַּיּוֹם" והשימוש בביטוי "כטוב לב המלך" הוא אירוני, שכן דווקא אז הוא מבצע דבר רע עבירו ועבור ממלכתו. אחשורוש ציווה על שבעת סריסיו: "לְהָבִיא אֶת וְשֹׁתֵי הַמֶּלֶכָה לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ", ומכאן ואילך העלילה מתחילה להתפתח.

ושתי, בניגוד לאחשורוש, נקראת בשמה ובתוארה כבר מתחילת העלילה: "גם וְשֵׁתִי הַמֶּלֶכָה עֲשֵׂתָה מְשֻׁתָּה נָשִׁים", משום שהיא כדברי המדרש הייתה בתו של מלך. ושתי צוותה להגיע "בְּקֶטֶר מְלָכוּת" כדי להציג את יופייה לעיני כל שרי המדינות שהוזמנו למשתה. הצגת המלכה לראווה בכתר מלכות לעיני חבורת השיכורים המתהוללים נחשבה בעיניה להשפלת כבודה וכבוד הכתר ועל כן היא סירבה לבוא. חז"ל ניסו למצוא סיבה רצינית למיאונה שכן, זהו מעשה חריג ביותר בחברה הפרסית באותם הימים.

לכן חז"ל ראו בביטוי "בְּקֶטֶר מְלָכוּת", שהוא ביקשה לבוא עירומה למעט כתר המלכות שלראשה: "להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות" א"ר איבו: כשאומות העולם אוכלין ושותין מתעסקין הן בדברי תפלות, זה אומר מדיות נאות וזה אומר פרסיות נאות, אמר להם אותו טיפש [אחשורוש] כלי שאותו האיש [המלך] משתמש בו אינו לא מדית ולא פרסית, אלא כשדית מבקשים אתם לראותה? אמרו לו: הן ובלבד שתהא ערומה. אמר להם: הן תבוא ערומה.

בפסוקים י"ג – כ"ב בחצר המלכות אירוע משפחתי אישי הופך לאירוע לאומי כשהמלך שואל מה לעשות איתה (את הסריסים) הם מחליטים להפוך את העונש למשהו לאומי כדי שחלילה אם המלך יתפכח הוא עלול להצטער ואולי אפילו להעניש אותם, אבל אם הם מתייחסים לזה כמשהו לאומי ומחוקקים חוק אי אפשר יהיה לבטל. (באותה תקופה בממלכת פרס, חוק שנחקק אי אפשר היה לבטל אותו). העונש שהם מחליטים עליו הוא לגרש אותה מהממלכה ולהמליך במקומה מלכה אחרת. יש כאן **עיקרון של מידה כנגד מידה**, היא לא רצתה **להיראות** בפני המלך ולכן היא לא **תראה** יותר בפני המלך. בנוסף כדי שלא תהיה לגיטימציה לשאר בנות הממלכה להתנגד לבעליהן כמו ושתי השרים מציעים למלך לשלוח מכתבים בכל רחבי הממלכה שעל הנשים יש את החובה להקשיב ולהיענות לבעליהן, לכתוב את זה בספר החוקים וכדי שלא יהיה חלילה משבר לאומי.

לפי האקספוזיציה רואים דמות של מלך, נהנתן שתיין, נשלט על ידי השרים שלו. הספר פותח את העלילה ללא שום קשר לעם היהודי, רק על המלך. אלא שהאירוע של חקיקת החוק הזה של המלך מקדם את העלילה לקראת הסיפור היהודי.

תיאור העברת מלכותה של ושתי לרעותה הטובה ממנה מזכירה את הדחתו של שאול המלך והעברת המלכות לדוד: "וַיֹּאמֶר אֵלָיו שָׁמוּאֵל קָרַע ה' אֶת מְלָכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעֲלֶיךָ הַיּוֹם וְנָתַנָּה לְרֵעֶךָ הַטּוֹב מִמֶּנִּי" (שמואל א', ט"ו, כ"ח) אולם כאן באופן אירוני מועברת המלכות מושתי המלכה הפרסית לאסתר בת שבט בנימין (שבטו של שאול).

עצתו של ממוכן התקבלה, אגרות מטעם המלך, בכל הלשונוות הנהוגות ברחבי הממלכה, נשלחו וציוו על אזרחי המדינה: "לְהִיזֹת כָּל אִישׁ שֶׁרַר בְּבֵיתוֹ וּמִדְבַּר פְּלִשׁוֹן עִמּוֹ". כל בעל ימשול בביתו ויאכוף על בני משפחתו את צו המלך.

שאלות למגילת אסתר – פרק א'

1. ציין ארבעה פרטים מהמצג והסבר כיצד הם חשובים להמשך העלילה.
2. מדוע עורך אחשוורוש משתה רק בשנה השלישית למלכותו, ולא מיד כשעלה לכס השלטון ?
3. הבא שלושה תיאורים מהמשתה המוכיחים את עושרו של אחשוורוש ? מה הייתה מטרתו בכך ?
4. כמה משתאות עורך אחשוורוש בפרק זה ומיהו קהל היעד בכל אחד מהם ?
5. לדעתך, האם היהודים יכלו להיות שותפים למשתה אחשוורוש ? נמק.
6. מדוע סירבה ושתי להגיע למשתה אחשוורוש ?
7. הסבר מדוע הביטוי "כְּטוֹב לֵב הַמֶּלֶךְ בְּיָדִי", הוא ביטוי אירוני ?
8. קרא פסוקים א'-ה', ו- **מלכים א'**, א', ה'-ט', כ"ה.
 - א. בשני הקטעים מתוארת סעודת הכתרה, אולם בתזמון שונה ביחס ליום העלייה לכס המלכות. ציין את זמן הסעודה המופיע בשני הקטעים ביחס ליום ההמלכה, והסבר מדוע.
 - ב. הוכח משני הקטעים, כי לסעודת ההכתרה מוזמנים מעמדות שונים. חווה דעתך על הסיבה לכך.
 - ג. חווה דעתך מדוע לא עשו אחשוורוש ואשתו ושתי משתה משותף לכולם ביחד ? נמק.
9. קרא גם **בראשית**, י"ב, י' – כ'.
 - יש דמיון בין המצב שושתי נקלעה אליו ובין המצב ששרי נקלעה אליו אולם כל אחת מהן מתמודדת עם מצבה באופן אחר.
 - א. מהו הדמיון בין שני המצבים, וכיצד כל אחת מהן מתמודדת עם מצבה ? הסבר.
 - ב. עם איזו דרך התמודדות אתה מזדהה, עם הדרך של ושתי או עם הדרך של שרי ? נמק את תשובתך.
10. "וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ, לְרֵעִיתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה" (פסוק י"ט). על פי המסופר בקטע, מהי התכונה שבזכותה תיחשב המלכה לעתיד למלכה טובה יותר מן המלכה ושתי ? בסס את דבריך על הכתוב.
11. קרא פסוקים ג'-ד', ט'- כ"ב.
 - מגילת אסתר מציגה את אחשוורוש באור אירוני (גרוטסקי).
 - א. הבא שלוש הוכחות מפסוקים ג'-ד', ט'- ט"ו לכך שאחשוורוש מוצג באור אירוני, והסבר את האירוניה שבהן.
 - ב. בתגובתו של ממוכן בפסוקים ט"ז-כ"ב הופכת "תקרית משפחתית" ל"משבר לאומי" (על פי א' ברליון, "אסתר") בסס טענה זו על הכתוב.

מגילת אסתר - פרק ב'

מבנה הפרק - הפרק כולל ארבע פסקאות:

- א. פסקה ראשונה: עצת נערי המלך (פסוקים א'-ד')
- ב. פסקה שנייה: אסתר נלקחת אל ארמון המלוכה (פסוקים ה'-י"ד)
- ג. פסקה שלישית: המלכת אסתר (פסוקים ט"ו-כ')
- ד. פסקה רביעית: מעשה בגתן ותרש (פסוקים כ"א-כ"ב)

פסוקים א' – ד' אחשוורוש מתפכח מהיין מתגעגע לוושתי ומחליטים לחפש לו מלכה.

הפרק פותח בתיאור התפכחותו של אחשוורוש משכרונו. המציאות החדשה חודרת לתודעתו בהדרגה:
זָכַר אֶת וְשֵׁתִי – את אהבתו אליה.

וְאֵת אֲשֶׁר עָשָׂתָה – את חטאה ("אשר לא עשתה את מאמר המלך").
וְאֵת אֲשֶׁר נָגַזר עָלֶיהָ – אולי עונשה היה חמור מידי ביחס למעשה.

פסוקים ה' – ז' בפסקה זו חודרת העלילה לסיפור היהודי: "איש יהודי הָיָה בְּשׁוֹשָׁן הַבִּירָה וְשָׁמוֹ מֶרְדֳּכָי בֶּן יָאִיר בֶּן שָׁמְעִי בֶּן קִישׁ אִישׁ יְמִינִי". איש יהודי משמעו אדם אחד ממשפחות יהודה המיוחסות, אשר הוגלו עם יכניה מלך יהודה (כמתואר בספר מלכים ב', פרק כ"ד, י"ט-ו').

מקור השם "מֶרְדֳּכָי" בשמו של מרדוך האליל הבבלי, והוא מצביע על ההתבוללות שהייתה קימת בקרב יהודי הגולה עד כי לא נמנעו מלתת לבניהם שמות של אלילים.

חז"ל העריכו מאוד את מרדכי וראו בו את גדול הדור (ראש הסנהדרין) על שם סופו: "כִּי מֶרְדֳּכָי הָיָה וְיָאִיר בֶּן שָׁמְעִי בֶּן קִישׁ אִישׁ יְמִינִי".
מִשְׁנָה לְמֶלֶךְ אַחֲשׁוּרוֹשׁ וְגָדוֹל לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב אֲחָיו דָּרָשׁ טוֹב לַעֲמֹד וְדָבָר שְׁלוֹם לְכָל זָרְעוֹ" (אסתר י', ג').
בניגוד לפשט שמצביע על התבוללותם של מרדכי ואסתר (בשמותיהם הנכרים) חז"ל ביקשו לדרוש את שמותיהם כבעלי משמעות עברית. הם השתמשו בשם הדסה, שצוין כשמה העברי של אסתר, ואף דרשו את שמו של מרדכי כשם עברי. מרדכי רומז על הבושם מור המופיע ברשימת בשמי הקטורת במשכן (בחומש שמות ל', כ"ג) וריחו נעים לכל.

למעשה זוהי אקספוזיציה שמוצגות בה דמויות חדשות, אסתר ומרדכי היהודי. נאמר **איש יהודי** ובסוף הפסוק נאמר ימיני. המילה יהודי אין פירושה שבט יהודה אלא כלאום יהודי כי באותה תקופה החלו לקרוא לכולם יהודים למשתייכים לעם. על פי תיאור הדורות של מרדכי רואים שהוא משבט בנימין ממשפחת שאול המלך. מרדכי מוצג כאן במכוון כצאצא רחוק של משפחת שאול וזאת כדי להראות שמרדכי סוגר מעגל. שאול נלחם באגג מלך עמלק והשאיר אותו בחיים למרות המצווה המפורשת של ה' להשמיד את זרע עמלק. לכן שאול מפסיד את הממלכה. מרדכי נאבק בהמן האגגי מזרע עמלק. המאבק של מרדכי מסמל את המשך המאבק הקדום של ישראל ועמלק, ומרדכי מסיים בהצלחה את העבודה ששאול נכשל בה. בהמשך מספרים את קורות משפחת מרדכי, שמו של מרדכי הוא מרדוך בא מהשם מרדוך אל הגויים. נאמר שמרדכי הוגלה בגלות יהויכין אבל אין הגיון בכך שהוא עצמו הוגלה אלא הכוונה היא שאבותיו הוגלו.

לאסתר יש שני שמות האחד אסתר, שם יהודי גלותי על שמה של האלה אסתר והשם השני הוא שם יהודי הדסה. אסתר הייתה יתומה ומרדכי הדוד שלה אימץ אותה. בפס' ז' מדגישים את היופי המוגזם שלה כדי לקדם את העלילה.

פסוק ח' "ותילקח אסתר אל בית המלך" הפועל לקח במקרא הוא במשמעות של לקיחה בכוח כנגד רצונה. חייבו אותה בצו המלך שאומר להביא את כל הנשים היפות.

פסוקים ט' - י"ט דמותה של אסתר משתנה במהלך העלילה במגילה בתחילה היא פסיבית ועם הזמן היא הופכת להיות יוזמת ואקטיבית. אסתר מגיעה אל בית אחשוורוש יחד עם כל הנערות הבתולות על מנת לטפח אותה במשך שנה שלמה. היא לא מבקשת בקשות מיוחדות כדי שייפו אותה כמו שאר הנשים. היא מוצגת כאן כצייתנית, היא מצייתת למרדכי ולמשרתים. מרדכי מצווה עליה להסתיר את מוצאה משתי סיבות:

א. ייתכן שהיו בין השרים שונאי יהודים, וכדי שלא יתנכלו לה ולא תישאר בבית כפילגש פשוטה.

ב. ייתכן שהיא רצתה לשמור את המצוות בסתר.

מפסוק י"ט אנו למדים שלמרדכי היה מעמד בחצר המלכות, הוא יושב בשער המלך (אולי בשירות החשאי ולכן הוא מגלה את מזימתם של השרים) בגלל מעמדו יכול היה להסתובב בחצר הנשים ולראות מה קורה עם אסתר. מסתבר שהיא מוצאת חן בעיני כל רואיה גם בגלל היופי וגם בגלל הצייתנות ובהמשך היא גם מוצאת חן בעיני המלך. גם פה אחשוורוש מתואר באופן נלעג כאשר אומרים שכל אישה צריכה שישה חודשים להיות בשמן ושישה חודשים להיות בבשמים.

אחשוורוש ממליך אותה למלכה ועורך משתה לכבוד המלכתה ובמשתה הזה הוא מעניק מתנות למשתתפים

בפסוק י"ח "משאת כיד המלך" הכוונה היא הורדה במחירי המיסים. ובכך מודיע את אהבתו ושמחתו על אסתר שכולם יהיו שמחים יחד איתו. למרות שאסתר הפכה למלכה עדיין היא מצייתת למרדכי ושוב נאמר שהיא לא מסגירה את מולדתה כמו שמרדכי אמר לה. (יש הטוענים שהיא חששה לספר על יהדותה גם אחרי ההמלכה כדי שחלילה המלך לא יגלה שהיא רימתה אותו).

פסוקים כ' - כ"ב בסוף הפרק מספרים שמרדכי מגלה כי שני שרים משרי המלך מתכננים לרצוח את המלך והוא מבקש מאסתר שתגלה את זה למי שצריך בשמו. ואכן הדברים נכתבים ונשכחים, הוא לא מקבל על זה תמורה.

מרדכי בן דודה של המלכה היה יושב בשער המלך מקום מושבם של חשובי העיר: "ומִרְדֵּכִי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ" (פסוק י"ט).

הפיסקה השלישית תיארה באופן מקביל את שני גיבורי המגילה. את לקיחתה של אסתר והכתרתה, ואת מרדכי הדואג לשלומה בעודה נמצאת בבית הנשים: "וּבְכֹל יוֹם וַיּוֹם מִרְדֵּכִי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֹצֵר בֵּית הַנָּשִׁים לְדַעַת אֵת שְׁלוֹם אֶסְתֵּר וּמָה יַעֲשֶׂה בָּהּ" (פסוק יא).

פיסקה רביעית פותחת באזכור ישיבתו של מרדכי בשער המלך: "בַּיָּמִים הָהֵם וּמִרְדֵּכִי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ" (פסוק כ"א) כהקדמה למעשה הצלתו את אחשוורוש.

בגתן ותרש שני שומרי הסף זממו לשלוח יד במלך. משנודע הדבר למרדכי הוא העביר את הידיעה לאסתר. שני הקושרים הוצאו להורג ודבר ההצלה נכתב בספר דברי הימים שבו נכתבו כל המאורעות שאירעו למלך ושנקרא גם בשם "ספר הזיכרונות" (פרק ו' פסוק א'). הסיפור על בגתן ותרש נראה לכאורה כבלתי שייך לרצף האירועים, זוהי הטרמה של אינפורמציה שמטרתה לשתול בזיכרוננו של הקורא מידע פאסיבי עד לרגע שבו הוא יידרש לצורך המשך התפתחות העלילה.

בין פרק א' ל- ב' יש שני קשרים:

א. בשניהם מדובר על משתה.

ב. בפרק א' ושתי מורדת ובפרק ב' השרים מורדים (רוצים לרצוח אותו).

העשרה : מרדכי היהודי ואסתר בת דוד, מתוך עולם התנ"ך כרך מגילות :

המחבר מתייחס למשפט איש יהודי היה בשושן ושמו מרדכי (אסתר פרק ב', ה'). המשפט הזה מציג את הגיבורים הראשיים במגילה שהם :

מרדכי שם בבלי, אבל הוא איש יהודי מהעם היהודי. המחבר של המגילה מייחס לו ארבע דורות עד כיש אביו של שאול. אבל טוענים שהשם שמעי שמזכירים אותו למעשה שמעי בן גרא ממשפחת שאול, ולא סבו של שאול כפי שכתוב במגילה. ע"פ הידוע מהתנ"ך שמעי היה ממשפחת שאול שהתנגד לשלטון דוד, ואילו קיש היה אביו של שאול כך שלמעשה מגמת המגילה כאן היא להציג את מרדכי כצאצאו של שאול שנלחם במלך עמלק ולסמל את המשך המאבק ההיסטורי בין ישראל ועמלק וסגירת המעגל ע"י מרדכי. אסתר מוצגת כבת דודו של מרדכי שהייתה יתומה והוא אימץ אותה לבת אבל לא מזכירים את משפחתה.

עוד איזכור במגילה שמתייחס למרדכי הוא, כשהוא היה בגולה בבבל בגלות יהויכין ומבחינה כרונולוגית זה לא מתאים כי גלות יהויכין הייתה 120 שנה קודם, ולכן לא ייתכן שמרדכי ואסתר החזיקו עד היום הזה.

הפתרון לקושי הזה הוא ענייני. המגילה רצתה לומר שמרדכי ואסתר הם מצאצאי אנשים שהלכו לגלות בבל וחזרו לפרס. על מרדכי נאמר שהוא היה בשער המלך משפט זה מלמד שהיה לו תפקיד חשוב ולכן גם יכול היה להתהלך בארמון ולפקח על אסתר. וייתכן שבזכות קשריו קיבלה אסתר להיות עם הגא הסריס. (שהיה מקורב למרדכי והוא דאג לה).

שאלות למגילת אסתר – פרק ב'

1. הסבר את מקורות השמות של מרדכי ואסתר.
 2. כיצד מרדכי סוגר מעגל עם ימי שאול המלך ?
 3. מדוע מרדכי מצווה על אסתר שלא לגלות את עמה ומולדתה ?
 4. קרא פסוק ג', וגם **בראשית**, מ"א, ל"ד- ל"ו.
 - ההשוואה בין אחשוורוש לפרעה בפסוקים אלה מעמידה את אחשוורוש באור מגוחך. הסבר קביעה זו.
 5. בפסוקים ט"ז-י"ז מתוארות ההכנות לקראת פגישת הנערות עם המלך.
 - א. על פי הכתוב, מה הייתה המטרה של הכנות אלה ?
 - ב. קרא פסוקים י"ג, ט"ו : מה אפשר ללמוד על אסתר מן המסופר בשני פסוקים אלה ? בסס.
 6. קרא **אסתר**, ב', ה'- ט'.
 - א. איזה קושי עולה מההשוואה בין תחילת פסוק ה' לבין סופו, וכיצד פסוק ו' פותר קושי זה ?
 - ב. קרא מדרש אסתר רבה (ו', ו') :
- " וּבְכָל יוֹם יוֹם מְרַדְּכִי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית הַנָּשִׁים (**אסתר** ב', י"א). אָמַר [מרדכי]: אֶפְשָׁר לְצַדִּיקֵת זֹאת שֶׁתִּנָּשֵׂא לְעֶרְלָה, אֲלֵא שֶׁעֲתִיד דָּבָר גָּדוֹל שֶׁיֵּאָרֶעַ עַל יִשְׂרָאֵל וְעֲתִידִים לְהִנָּצֵל עַל יָדֶיהָ."
- איזה קושי מוצא המדרש בסיפור מגילת **אסתר**, וכיצד הוא פותר קושי זה ?
7. כיצד מציל מרדכי את המלך ? הסבר את חשיבות המקרה להמשך העלילה.

מגילת רות

מגילת רות	הקדמה למגילת רות – הקשר לחג השבועות, ערכי המגילה, תקציר הפרקים הנלמדים
מגילת רות, פרק א'	הטרגדיה במשפחת אלימלך א' – ט' תהליך הפרידה והחיבור בין נעמי לכלותיה י' – י"ז (חוק הייבום) החזרה לבית לחם (גיור וקבלת הזר) י"ח – כ"ב
מגילת רות, פרק ב'	דמותם של בועז, הקוצרים ורות א' – ז' בועז ורות (חוק הלקט) ח' – י"ז יחסי רות ונעמי י"ח – כ"ג
מגילת רות, פרק ג'	ההכנות למפגש עם בועז בלילה א' – ז' המפגש בחצי הלילה (תמר ויהודה) ח' – י"ג הציפייה לגואל י"ד – י"ח
מגילת רות, פרק ד'	הגאולה (מצוות החליצה) א' – ח' חתונת בועז ורות ט' – י"ג מגילת היוחסין של דוד י"ד – כ"ב

הקדמה למגילת רות

מגילת "רות" נקראת כך על שם הדמות הראשית בה עוסקת המגילה • המגילה נכללת בחמש המגילות ומופיעה בקובץ ה"כתובים" שבתנ"ך • מגילת רות עוסקת בסיפורה של רות המואבייה • זו שלאחר מות בעלה מחלון דבקה בחמותה נעמי וחוזרת עימה לישראל, כאן היא נישאת לבועז קרוב משפחתה של נעמי ולבסוף תלד ממנו את עובד סבו של דוד המלך.

מתי קוראים את המגילה ומדוע ?

המגילה נקראת בחג השבועות, והסיבות לכך הם :

- נאמר שרות ונעמי באו לבית לחם ב"תְּחֵלֶת קָצִיר שְׁעָרִים" (א, כ"ב) חג השבועות הוא זמן הקציר.
- בפרק א' רות מביעה במגילה נאמנות לאלוהי ישראל ולעם ישראל – חג השבועות הוא גם חג מתן תורה (בדומה לעם ישראל שנכנסו תחת השכינה במעמד הר סיני וקיבלו עליהם עול תורה ומצוות)
- רות באה לחסות תחת כנפי ה' "וּבִצְלוֹ שָׁרָה תְּלִינִי אֶלֶין עֲמֹד עֲמִי וְאַלֶּיךָ אֶלְהִי" (א', ט"ז) מגילה זו כולה עומדת בסימן חסד, ומתן תורה לעם ישראל נחשב כחסד גדול של ה' כלפי עמו
- על פי המסורת דוד המלך נולד ונפטר בחג השבועות, ומגילת רות מספרת על ייחוסו של דוד ועל כך שרות היא בעצם סבתא רבתא שלו.

מי חיבר את המגילה ?

- על פי המסורת שמואל הנביא כתב את הספר (ואת ספר שופטים)
- על פי ביקורת המקרא הספר נכתב בימי עזרא ונחמיה, בימי הבית השני (538-516 לפנה"ס) כפולמוס נגד השקפת עזרא ונחמיה שהביעו התנגדות נחרצת לנישואים עם נשים נוכריות ובכדי להראות את החיוב שבנשים אלו.

פרופ' יאיר זקוביץ' במאמרו מועד כתיבת המגילה (מתוך : אנציקלופדיה עולם התנ"ך, מגילות, עמ' 74) נסמך על המשפט בפרק ד', ז' : "וְזֹאת לְפָנֶיךָ בְּיִשְׂרָאֵל עַל-הַגָּאֵלָה וְעַל-הַתְּמוּרָה, לְקַיֵּם כָּל-דְּבָרֶיךָ וְטוֹעֵן שֶׁהַמִּשְׁפָּט מַעֲיֵד שֶׁמְדוּבָר בַּמִּנְחָה קָדוֹם וּבִימֵי הַמִּסְפָּר כָּבֵד אֵין נוֹהֲגִים בּוֹ. משמע: המחבר מדבר על האירועים מפרספקטיבה של זמן, כך שניכר שזמן הכתיבה הוא אחרי האירועים המתוארים במגילה.

מהי מגמת המגילה ?

א. לחנך אותנו לעשיית חסדים

המגילה כולה עומדת בסימן "חסד" של אהבה, מסירות ונאמנות לפני משורת הדין מצד הדמויות השונות: רות דבקה בנעמי על אף שאיננה חייבת, דואגת לכלכל את חמותה, ועושה חסד עם בעלה המת בהקימה לו זרע (מצוות הייבום). בועז עושה חסד עם רות כשהיא מגיעה לשדהו ונותן לה ולחמתה יחס מועדף, וכן מסכים ל"גאול" אותה ← והם זוכים לגמול על מעשיהם בכך שזכו שדוד המלך הוא מצאצאיהם ולברכות רבות.

ר' זעירא אמר: "מגילת רות אין בה לא טומאה ולא טהרה, לא איסור ולא היתר (כלומר: אינה מחדשת דבר בענייני החוק) אם כן למה נכתבה? ללמדך כמה שכר טוב מגיע לגומלי חסדים" (רות רבה, ב', ט"ו). להראות שמי שעושה חסד ה' נותן לו שכר על מעשיו – לחנך לעשיית חסדים.

המילה "**חסד**" מופיעה במגילה שלוש פעמים (מילה מנחה בכל המגילה) ומתקשרת למעשי החסד מצד הדמויות השונות: **א.** נעמי המודה לכלותיה על החסד שעשו עימה (א', ח'). **ב.** בועז הזוכה לשבחים על חסדיו לרות מפי נעמי (ב', ח'). **ג.** בועז המשבח את רות על שהתעקשה על מצוות הייבום (ג', י'). ← אשר זוכים בעקבות חסדיהם לגמול לטובה בדמות צאצא שהינו דוד המלך וברכות מופלאות.

ב. לספר על ייחוסו של דוד המלך

דעה זו נסמכת על העובדה שבספר שמואל חסרה שושלת היוחסין של ישי אבי דוד ולכן לדעתם פסוקים י"ח -כ"ב שבפרק ד', הינם ההשלמה לכך עוד היא נסמכת על שמואל א', כ"ב, ג'-ד': שם פונה דוד למלך מואב ומבקש שזה ייקח חסות על הוריו וטוענת שמלך מואב סייע לדוד ככל הנראה על שום קשרי הדם ביניהם.

חוקים חשובים להבנת מגילת רות

חוק הייבום - בדברים כ"ה, ה'-י' נאמר: "וְכִי-יָשָׁבוּ אֲחִים יַחְדָּו, וּמֵת אֶחָד מֵהֶם וּבֵן אֵין-לוֹ לֹא-תִהְיֶה אִשְׁתּוֹ-הַמֵּת הַחֹצֵצָה, לְאִישׁ זָר: יִבְמָה יָבֵא עָלֶיהָ, וְלָקְחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וַיִּבְמָהּ. וְהָיָה, הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד--יָקוּם, עַל-שֵׁם אָחִיו הַמֵּת; וְלֹא-יִמָּחַ שְׁמוֹ, מִיִּשְׂרָאֵל. זֶה וְאֵם-לֹא יִחַפֵּץ הָאִישׁ, לְקַחַת אֶת-יִבְמָתוֹ; וְעָלְתָה יִבְמָתוֹ הַשְּׂעִרָה אֶל-הַזָּקֵנִים, וְאָמְרָה מֵאֵן יִבְמִי לְהִקְיֵם לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל--לֹא אָבָה, יִבְמִי. ח וְקָרְאוּ-לוֹ זָקֵנֵי-עִירוֹ, וְדָבְרוּ אֵלָיו; וְעָמַד וְאָמַר, לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ. ט וְנָגְשָׁה יִבְמָתוֹ אֵלָיו, לְעֵינֵי הַזָּקֵנִים, וְחָלְצָה נַעַלָּהּ מֵעַל רִגְלוֹ, וַיִּרְקָה בְּפָנָיו; וְעָנְתָה, וְאָמְרָה, כִּכָּה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ, אֲשֶׁר לֹא-יִבְנֶה אֶת-בֵּית אָחִיו. י וְנִקְרָא שְׁמוֹ, בְּיִשְׂרָאֵל: בֵּית, חָלוּץ הַנָּעַל" **המשמעות:** כאשר אדם נפטר ואין לו בן, אחיו של המת יקח את אלמנתו אחיו, יינשא לה ובכך יקיים מצוות ייבום שתתממש בכך שהבן הראשון שיוולד להם יקרא על שם האב המת.

המטרה: הנצחת שם המת. מה קורה כשהאח אינו מעוניין? מבצעים טקס חליצה לשחרור האישה מהיבום **חוק גאולת השדה** - בספר ויקרא כ"ה, כ"ה נאמר: "כִּי-יָמוּת אָחִיךָ, וּמָכַר מִמָּחֳזָתוֹ--וּבָא גֹאֵלוֹ, הַקָּרֹב אֵלָיו, וְגָאֵל, אֶת מִמְכָּר אָחִיו"

המשמעות: אם אדם מתרושש מנכסיו ונאלץ למכור את אחוזתו/ביתו, הגואל (=בן המשפחה) הקרוב אליו ביותר יכול לגאול את האדמה (בתשלום) כדי שתישאר בידי המשפחה.

מגילת רות – פרק א'

"ויהי בימי שפוט השופטים" – (פסוק א')

משמעותו הפשוטה של הפסוק היא, "כאשר שפוט השופטים". אולם, חכמים פרשו את כפל הלשון כ"הימים בהם שפוט את השופטים!"

תקופת השופטים בישראל, אשר נמשכה למעלה מ-300 שנים (לפני תקופת המלכים), הייתה מיוחדת בהיסטוריה האנושית. השופט מונה על פי הסכמה כללית (לא בבחירות) והוא זה שהחליט בעניינים אישים וציבוריים וקבע את המדיניות הלאומית. למרות זאת, לא היו לשופט אמצעים לכפות את החלטותיו. לא עמדו לרשותו כוחות משטרה או צבא (אשר נבנה באותם ימים על בסיס התנדבותי לחלוטין, כאשר נוצר צורך בגיוסו לשם מלחמה). האומה כולה פעלה בשיטה של אמון הדדי, במשך למעלה מ-300 שנה! אף על פי כן, אנחנו מוצאים בספר השופטים, שני משברים לאומיים המיוחסים לעובדה, שבאותה תקופה "אין מלך בישראל". מה שרומז על כך, שאילו הייתה מלוכה בעלת סמכות ועוצמה, היו אירועים אלה עשויים להימנע.

תחילת סיפור מגילת רות, מתרחש בתקופה שבין השופטים, בזמן שלא הייתה בו סמכות. העניים היוו איום על העשירים, שחששו להתרושש ולא היה מי שימנע זאת. ייתכן שזו הייתה הסיבה, שגרמה לאלימלך להיבהל ולעזוב את הארץ.

פסוק ב' : "ושם האיש אלימלך (המשפחה המיוחסת של יהודה) "ושם אשתו נעמי (מלשון נועם, הייתה מפורסמת במעשי החסד שלה) ושם שני בניו מחלון (כמו חולי) וכליון (סוף וכליה)", שמות המסמלים את מה שקרה להם בסופו של דבר... "..."ויבואו שדי מואב ויהיו שם" - קל מאוד לעזוב את ארץ ישראל לטובת הגולה – עולים על המטוס ומגיעים. לחזור אחר כך, הרבה יותר קשה!

בטבלה שלהלן מופיעים לסיכום פרטי המידע שנמסרים במצג :

המידע	פירוט והסבר
התקופה	שפוט השופטים.
המצב הכלכלי	בפתיחת המצג – רעב ביהודה. בסיום- הרעב הסתיים.
הדמויות הפועלות	אבימלך- אבי המשפחה. נעמי- האם. מחלון וכיחלון- הבנים. הכלות- רות וערפה.
הייחוס השבטי	יהודה.
המקום	תנועה מבית לחם למואב. תנועה ממואב לבית לחם.
משך השהייה של המשפחה במואב	עשר שנים.
קורות המשפחה במואב	אבי המשפחה מת. הבנים נשאו נשים מואביות. הבנים מתו. נעמי וכלותיה יוצאות לדרכן ליהודה

אסון רודף אסון (פסוקים א' - ו')

המשבר הראשון – לאומי: "וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ". משפחת אלימלך מבית לחם (אלימלך נעמי ושני הבנים - מחלון וכליון) בוחרת להגר למואב. **המשבר השני** - משפחתי: "וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נָעֲמִי". נעמי והבנים נשארים במואב ואפילו מנסים להשתקע "וַיִּשְׁאוּ לָהֶם נָשִׁים מֵאֲבִיּוֹת שֵׁם הָאֶחָת עֲרָפָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רוּת וַיָּשָׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים". **המשבר השלישי** - מות הבנים: רק שלוש נשים נשארות. אבל יש אור בקצה המנהרה. בבית לחם כבר יש לחם "כִּי פָקַד ה' אֶת עַמּוֹ".

מותו של אלימלך - אף על פי שלאלימלך היו הרבה תירוצים לעזיבתו את ארץ-ישראל, בעיני א-לוהים הוא היה אשם בכך, שנטש את העם בזמן של צורך והוא נענש במות טרם עת. **נשואי תערובת** - עם מותו של אלימלך, הייתה צריכה נעמי האלמנה לחזור מייד לישראל. אבל היא נשארה "כתיירת" במשך 10 שנים נוספות! ללא ידו המכוונת והמשגיחה של אביהם ומתוך היעדר נשים יהודיות בסביבתם, נשאו הבנים נשים מקומיות – ערפה ורות, בנותיו של עגלון מלך מואב. גם נישואין אלה נחשבו כעלבון לעם היהודי וגם שני האחים הלכו בדרך של אביהם. **קודם הולך הכסף** - בתחילה א-לוהים שולח אותות אזהרה, אלימלך ובניו איבדו את כל עושרם, על מנת לעורר אותם להתחרט, אבל, כמה חבל, ללא הצלחה! "וימת אלימלך איש נעמי" (א', ג'). היא כבר לא הייתה אשתו של המיליונר החשוב, אלא הוא היה מוכר כ"בעלה של נעמי", שהייתה מפורסמת במעשיה הטובים (מלבי"ם). כשמתו שני בניה, לא נותר כסף אפילו לתכריכים עבור קבורתם והנסיכות ערפה ורות, היו צריכות לשלם עבור הוצאות הקבורה של בעליהן! מפלה כלכלית זו הייתה התוצאה, לעזיבת המסורת היהודית והעם היהודי (מדרש).

בדרך חזרה – פרידה והיקשרות (פסוקים ז' - י"ח)

באופן כללי - נעמי ושתי כלותיה – רות וערפה יוצאות לדרך לכיוון ארץ יהודה. בדרך, מנסה נעמי לשכנע אותן להישאר במואב ולא לבוא עימה: "לָמָּה תִּלְכְּנָה עִמִּי? הֲעוֹד לִי בָנִים בְּמַעַי וְהָיוּ לָכֶם לְאֻנְשִׁים?" לערפה ורות אין עתיד משפחתי עם נעמי. מוטב להן להישאר במואב ולהינשא מחדש. ערפה משתכנעת ונפרדת. אבל רות מתעקשת להישאר. היא מבינה את משמעות הוויתור ובוחרת בנעמי ובעמה על פני משפחה מואבית חדשה: "כִּי אֶל אֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלַי, וּבְאֲשֶׁר תִּלְיִנִי אֵלָיו, עֲמֹד עִמִּי וְאֵלֶיךָ אֵלְהִי. בְּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקְבְּרִי".

יחידה זו פותחת ביציאה של נעמי וכלותיה ממואב, בדרך לארץ יהודה, והיא מורכבת משלושה דיאלוגים שנעמי מנהלת עם כלותיה בדרך ממואב לבית לחם:

- דיאלוג ראשון: בין נעמי לכלותיה (פסוקים ח'-י')
- דיאלוג שני: בין נעמי לכלותיה (פסוקים י"א-י"ד)
- דיאלוג שלישי: בין נעמי לרות (פסוקים ט"ו-י"ח)

הדיאלוגים משקפים את מערכות היחסים שבין הדמויות. הם מסייעים באיפיון הדמויות, ומקדמים את העלילה.

ובפירוט יותר - נעמי דוחה את כלותיה

רקע: דרך שקטה בשדות מואב, שלוש נשים בוכות, נתח היסטוריה יהודית בהתהוות...

נעמי נמצאת בדרכה חזרה אל ארץ ישראל, מלווה בשתי כלותיה. נעמי ציפתה שהן ישובו למואב והופתעה לגלות, שהן ממשיכות יחד איתה. היא מנסה לשכנע אותן לחזור לבתיהן: "ותאמר נעמי לשתי כלותיה – לכה שובנה אישה לבית אימה. יעשה ה' עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי. יתן ה' לכם ומצאן מנוחה אישה בית אישה..." (א', ח'–ט').

נעמי אומרת לכלותיה לחזור אל אימותיהן ובו בזמן מייצעת להן, שאם הן באמת רוצות במנוחה, עליהן לשוב למואב ולהינשא בשנית.

"ותאמרנה לה – כי איתך נשוב לעמד" (א', י'). ניסיונה הראשון של נעמי נדחה, רות וערפה רוצות בכנות להישאר עם העם היהודי. מכיוון שבשלב זה אין להן מניעים נוספים, כל בית דין יהודי היה מקבל אותן כגרות אמיתיות. בכל אופן נעמי עדיין לא מוותרת. "שובנה בנותי! לכן כי זקנתי מהיות לאיש, כי אמרתי יש לי תקווה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים. הלהן תשברנה עד אשר יגדלו? הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש? אל בנותי, כי מר לי מאוד מכם כי יצאה בי יד ה'." (א', י"ב–י"ג).

נעמי מייצעת להן: מטרתן היא להינשא מחדש ולמצוא מנוחה עם בעל. איתי, אין לכן כל תקווה. גם אם אני אנשא מחדש כבר היום ואלד בנים נוספים – והם יגדלו וינשאו לכם – אפילו אם כל זה יתרחש, אתן לא תוכלו לחכות להם עד שהם יגדלו. לכן אני מציעה לכן לחזור למשפחה הלא יהודית שלכן.

ערפה עוזבת, רות נשארת

ערפה מגיבה: "כן, את אמנם המורה הרוחנית שלי, שלימדה אותי חכמה, אולם מכיוון שהמטרה שלי, להתקדם בחיים ולהינשא בשנית ואתך אין לי שום סיכוי, אני מוכרחת לעזוב." היא נשקה לחמותה ועזבה לדרכה.

רות לעומתה ממשיכה לדבוק בנעמי. "איך אני יכולה לעזוב אותך? מה זה משנה אם אני אתחתן שוב או לא? אני רוצה להמשיך איתך, להתחבר ליהדות יותר מכל!"

שנים רבות מאוחר יותר, נערך קרב בין אחד מצאצאיה של רות – דוד – לזה של ערפה – גולית. חכמים מעירים, שראוי היה שדוד – צאצאה של זו שדבקה בדרך האמת – ינצח את צאצאה של זו, שנשקה ועזבה. להחלטותינו עשויה להיות השפעה במשך דורות לאחר מכן!

בנקודה זו, רצונה של רות גלוי וברור ובכל זאת נעמי עדיין מנסה לדחות אותה: "שובי אחר יבמתך" (א', ט"ו), היא תובעת.

רות עונה: "אל תפגעו (תפצירו) בי לעזוב לשוב מאחריך. כי אל אשר תלכי – אלך, ובאשר תליני – אליך, עמד – עמי, וא-לוהיך – א-לוהי... כי המוות יפריד ביני ובינך!" (א', ט"ז–י"ז). בהצהרת אמונה זו, רות מקבלת את עול התורה בשלמותו.

מכאן למדו חכמים, שיש להסביר לגר המיועד מצוות ספציפיות, קלות וקשות (ואף מדויקים מלשון הכתוב מה היו המצוות שבהן יידעה נעמי את רות).

בבית לחם (י"ט - כ"ב)

יחידה זו של הסיפור מדווחת בקיצור רב; הנה הן הולכות, והנה הן כבר מגיעות לבית לחם. כל מה שהתרחש בדרך שרוי בפערים, ואין למספר עניין לדווח אודותיו: "וַתֵּלֶכְנָה שְׁתֵּיהֶם עַד-בּוֹאֲנָהּ בֵּית לָחֶם". שתיים מגיעות לבית לחם. רות ונעמי. ובית לחם לא נשארת אדישה "וַתֵּהֶם כָּל הָעִיר עָלֶיהֶן". נשות הקהילה בשתי מילים משקפות את עומק השבר של נעמי "וַתֵּאמְרָנָה: הַזֹּאת נְעָמִי?". נעמי שיצאה לפני שנים מבית לחם מלאה, ושובה ריקה מבקשת "אֵל תִּקְרָאנָה לִי נְעָמִי, קָרְאֵן לִי מָרָא כִּי הָמָר שָׂדֵי לִי מָאד".

"אל תקראנה לי נעמי (מלשון נועם), קראנה לי מרה (מלשון מרירות), כי המר שד-י לי מאוד... וה' ענה בי ושד-י הרע ליי" (א', כ'- כ"א). עבור רות היה זה בהחלט מבלבל לשמוע את חמותה – ומורתה הרוחנית – מתלוננת כך בציבור!

אבדן משפחתה הופך את נעמי לריקה. המילה "ריקם" היא מטפורה שמתארת את נעמי כאילו רוקנו מגופה את כל התוכן שבו. נזכור את המילה "ריקם", היא תוזכר שוב בהמשך העלילה.

שאלה: כיצד כל העיר שמה לב וצפתה בכניסתן העירה? איך היה להם לב להביך אלמנה בציבור ולשאול בקול: "הזאת נעמי?"

תשובה: יום קודם לכן, אשתו של השופט בועז נפטרה וביום שלמחרת נערכה ההלוויה בנוכחות הציבור כולו. זה היה הרגע, שבו נכנסו שתי הנשים לעיר. התושבים זכרו את נעמי כאישה צעירה, נאה ועשירה. אישה שתמיד עוזרת לאחרים ולפתע עומדת מולם אלמנה זקנה ושבורה, שנראית להם מוכרת באופן מוזר. מתוך תדהמה הם קוראים: "האם ייתכן שזאת נעמי?!" (הרב בראוודה)

"והמה באו בית לחם בתחלת קציר שערים" - ציון הזמן:

קציר השעורים וקציר החיטים משתרעים על פני תקופה קצרה בת שלושה חדשים לערך. והם משתנים מאיזור גיאוגרפי אחד למשנהו. לפי מסורת חז"ל קציר השעורים הוא המכונה 'ראשית הקציר' שמביאים למקדש (ויקרא כ"ג, י') בסמוך לפסח, וקציר החיטים בתקופת חג השבועות (שמות ל"ד, כ"ב). הפרק פותח ברעב, ומסיים בקציר שעורים. סיום כזה מכונה "סיום מהופך". קציר השעורים מסמן את תחילת השינוי.

לסיכום - למה כדאי לשים לב?

א. **בימי שפט השפטים.** פתיחת המגילה קושרת בינה ובין תקופת השופטים. בסוף המגילה (בעוד ארבעה פרקים בסך הכל) נבין יותר את המיקום של הסיפור המשפחתי בציר הזמן הלאומי.

ב. **שמות מספרים.** לכל הדמויות בפרק יש שמות, לגברים וגם לנשים. "אֶלְמֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נְעָמִי וְשֵׁם שְׁנֵי בָנָיו מְחִלּוֹן וְכִלְיוֹן... נְשִׁים מְאֻבָּיוֹת שֵׁם הָאִחָת עֶרְפָּה וְשֵׁם הַשְּׁנִית רות" (פסוקים ב-ד). צליל שמות הבנים מְחִלּוֹן וְכִלְיוֹן מתאים לסיפור על סופם הטרגי. שמה של ערפה יכול ללמד על הפרדה, הפניית העורף לרות (אם כי הסיפור אינו שופט אותה לשלילה). נעמי מעידה על עצמה ששמה עם צלילו הנעים כבר אינו מתאים לה "קָרָאן לִי מָרָא כִּי הָמָר שְׂדִי לִי מָאֵד" (פסוק כ). וגם על שמה של רות יש מדרשים ופירושים.

ג. **חסד.** נעמי בפסוק ח פותחת את החסדים במגילה בחסדן של רות וערפה כלפיה "יַעַשׂ ה' עִמָּכֶם חֶסֶד כְּאִשֶּׁר עָשִׂיתֶם עִם הַמֵּתִים וְעַמָּדִי". תשאירו את הרשימה פתוחה.

ד. **יד ההשגחה.** ה' מתואר כאחראי לרעב ולסיומו: "כִּי פָקַד ה' אֶת עַמּוֹ לָתֵת לָהֶם לֶחֶם", נעמי רואה עצמה כמי שהאסונות באו לה מאת ה': "כִּי יָצָאָה בִּי יָד ה'". יד ה' מסמלת את היד שהיכתה בה והיא שאחראית לאסונות שפקדו אותה: "אֲנִי מְלָאָה הִלַּכְתִּי וְרִיקָם הֵשִׁיבֵנִי ה'". כמו כן שזור שמו של ה' בפרק ללמד שהוא זה שעומד מאחורי האירועים ומנהלם.

ה. **דבקות.** רות בוחרת להישאר עם נעמי ולוותר על משפחה. מלבד הצהרת הנאמנות המרגשת, מעיד עליה הכתוב "וְרוֹת דִּבְקָה בָּהּ" (פסוק יד), ומדהדה את הכתוב "עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד" (בראשית ב כד).

ו. **ד"ש מאברהם.** לפני 787 פרקים (בראשית יב) יצא אברהם מחרן לכנען. עזב את ארצו מולדתו ובית אביו לטובת אמונה חדשה ועם חדש. אם רות מזכירה לכם אותו, אולי זה לא במקרה.

שאלות למגילת רות – הקדמה ופרק א'

1. קרא פסוקים א'-ה' וגם **בראשית**, י"ב, י'; כ"ו, א'.
 - א. בקטעים אלה מתוארת תופעה דומה. מהי התופעה? בסס את דבריך על כל אחד מן הכתובים.
 - ב. קרא גם את הקטע מן התלמוד הבבלי שלפניך:
"ר' שמעון בן יוחאי אומר: אלימלך, מחלון וכליון, גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו, ומפני מה נענשו?
מפני שיצאו מהארץ לחוצה לארץ."
(תלמוד בבלי, בבא בתרא צ"א, ע"א)
מהו הפרט שמוסיף התלמוד הבבלי על הנאמר במגילה. כיצד לדעתך פרט זה עשוי להסביר את חומרת העונש של אלימלך, מחלון וכליון?
2. קרא **רות**, א' א'-ד'; ואת מדרש רות רבה (ב', ט'): "רבי ביבי בשם רבי ראובן אמר, רות וְעָרְפָּה בְּנוֹתָיו שֶׁל עֲגִלוֹן הָיוּ, שְׁנַאֲמַר (שופטים ג', י"ט): דָּבָר סֵתֶר לִי אֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הָס וּגּוֹ', וּכְתִיב (שופטים ג', כ'): וַיֹּאחֲזֵד בָּא אֱלֹהֵי וּגּוֹ' וַיֹּאמֶר אַחֲזֵד דָּבָר אֱלֹהִים לִי אֱלֹהִים וַיִּקָּם מַעַל הַפֶּסָא, אָמַר לוֹ הַקְדּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: אֵתָה עֲמַדְתָּ מִפְּסָאָד לְכַבֹּדִי, חִיָּד הָרִינִי מַעֲמִיד מִמֶּד בֶּן יוֹשֵׁב עַל פֶּסָא ה'".
 - א. מהו הקשר המשפחתי בין עגלון מלך מואב לדוד המלך, על פי המדרש? היעזר ב**רות**, ד', י"ג-י"ז.
 - ב. קרא **שופטים**, ג' ט"ו-כ"א. כיצד בא לידי ביטוי במדרש עקרון הגמול של 'מידה כנגד מידה'?
3. קרא פסוקים כ'-כ"א וגם **איוב**, א', כ'-כ"א.
 - א. הן נעמי הן איוב סבורים כי הגורל שלהם הוא תוצאה של מעורבות האל. בסס טענה זו על דוגמה אחת מכל כתוב. והסבר כל דוגמה.
 - ב. נעמי מבקשת להיקרא בשם חדש. הסבר במה בקשה זו מבטאת תחושה של היפוך גורל. בתשובתך התייחס הן לשם המקורי והן לשם החדש.
4. ברות א', יש כמה סיפורים שמתואר בהם מעבר ממקום אחד למקום אחר: המעבר של אלימלך ומשפחתו מבית לחם למואב, המעבר של נעמי ממואב חזרה לבית לחם והמעבר של רות ממואב ליהודה.
 - א. מה היה המניע למעבר של אלימלך ומשפחתו, ומה היה המניע למעבר של נעמי? בסס את דבריך.
 - ב. המניע של רות למעבר מלמד על אופייה. הסבר כיצד.
5. קרא את דברי יאיר זקוביץ': [...] מגילת רות היא בבחינת ביטוי להתנגדותם החריפה של חוגים מסוימים לגירוש הנשים הנוכריות [בימי בית שני]. (זקוביץ, תשמ"ז בתוך אנציקלופדיה, עמ' 73)
 - א. הבא **שתי** ראיות מפסוקים א'-י"ט התמוכות בדברי זקוביץ'. והסבר כל אחת מהן.
 - ב. קרא גם **רות**, ד', י"ג-י"ז והבא מפסוקים אלה ראיה נוספת התומכת בדברי זקוביץ'.
6. קרא פסוקים ז'-י"ד.
הסבר את ההתייחסות של נעמי בקטע זה לחוק הייבוש הנזכר ב**דברים**, כ"ה, ה'-ו'.

7. א. קרא פסוקים ט"ו-י"ז. נעמי ורות קושרות בדבריהן בין עם לאלוהים. מהי המשמעות של קישור זה, ואיך הוא בא לידי ביטוי בבחירה של כל אחת מכלותיה של נעמי ?
ב. קרא את מדרש **רות רבה**, פרשה ב', סעיף כ"ב :

"ותאמר רות אל תפגעני בי לעזבך לשוב מאחריך (רות א', ט"ז), מהו אל תפגעני בי, אמרה לה [...] מפל מקום דעתי להתיגר, אלא מוטב על ידך ולא על ידי אחרת. כיון ששמעה נעמי כך התחילה סודרת לה הלכות גרים, אמרה לה בתי אין דרךך של בנות ישראל לילך לבתי תיאתראות ולבתי קרקסיות של גוים. אמרה לה, אל אשר תלכי אלך. אמרה לה בתי אין דרךך של ישראל לדור בבית שאין שם מזוזה. אמרה לה, באשר תליני אליו. עמד עמי-אלו ענשין ואזהרות. ואלהיך אלהי-שאר מצוות."

מה מאפיין את סגנון התשובה של רות לנעמי בפסוק ט"ז? הסבר כיצד המדרש שלפניך מתייחס אל עניין סגנוני זה.

מגילת רות – פרק ב'

רות בשדה בועז

בפרק הקודם בעקבות הירידה למואב, איבדה משפחת אלימלך את נחלתה בארץ ישראל. רות ונעמי החוזרות ארצה לבית לחם עומדות כעת בפני בעיה כלכלית חמורה כיצד יקיימו את עצמן.

פסוקים א'- ב' - שיח בין רות לנעמי לשיפור מצבן הכלכלי

"וּלְנַעֲמִי מִידַע (מוֹדַע = מכר) לְאִישָׁה (=מצד בעלה) אִישׁ גִּבּוֹר חֵיל (=בעל כוח גופני, עצמה וחריצות או איש עשיר ונכבד) מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וְשָׁמוּ בְּעוֹז. פסוק זה הינו הערת מחבר שתפקידה להוות רמז מטרים לנו הקוראים שהפתרון לבעייתן הכלכלית של רות ונעמי יהיה בעזרתו ובזכות הקשר שירקם בינו לבין רות בהמשך.

כמו כן, בועז- מדרש השם של שמו הוא : בו – עז =בו גבורה, ואכן זה יצטייר מדמותו בהמשך כשיסייע בגבורה לרות ונעמי.

רות שידועת כי מצבן הכלכלי כעת עם חזרתן לבית לחם קשה מציעה לנעמי הצעה: "אֶלְכָּה-נָא הַשָּׂדֶה וְאֶלְקָטָה בַּשָּׂבִלִים אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֶמְצָא-חֵן בְּעֵינָיו". רות מחליטה לצאת לשדות ללקט שיבולים אחר הקוצרים כדי לכלכל אותה ואת חמותה כשהיא מסתייעת בחוק של סיוע לנזקקים, ויקרא י"ט, ט'-י' **האומר:** "וּבְקֶצְרְכֶם אֶת-קֶצִיר אֲרֻצְכֶם ... וְלָקֶט קֶצִירָךְ לֹא תִלְקֹט....לְעֹנִי וְלְגֵר תַּעֲזֹב אֹתָם ... " : כלומר: על פיו שיבולים שנופלות בעת הקציר -אסור לאסוף אותם אלא יש להשאירם למען עניים, גרים וחסרי רכוש ופרנסה שילקטו אותם.

פסוקים ג'- ז' - שיח בועז והנער על רות

רות מגיעה במקרה ללקט בשדה בועז: "תִּלְכִּי וְתִבּוֹא וְתִלְקָט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וַיֵּקֶר מִקֶּרֶךְ חִלְקֹת הַשָּׂדֶה לְבַעֲז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ". המקריות כאן מלמדת על מגמה היסטוריוסופית וסיבתיות כפולה על פיהן ה' הוא העומד מאחורי השתלשלות האירועים ומכוון אותם כדי שתתקיים תוכניתו על פיה תיוסד שושלת דוד. בועז מגיע אל שדהו מברך את הקוצרים ושואל את הנער המשגיח על הקוצרים: "לָמִי הַנַּעֲרָה הַזֹּאת?" הוא שואל זאת כנראה משום שרצה לדעת שאכן שייכת לקטגוריה של המורשים ללקט. הנער המשגיח משיב: "נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשָּׂדֶה עִם-נַעֲמִי מִשְׁדֵּי מוֹאָב", תשובתו מבהירה שאכן היא זכאית ללקט על פי החוק, שכן היא נְכָרִיָּה.

הנער מוסיף ומהלל את רות בפני בועז על חריצותה: "וְתִאֲמָר אֶלְקָטָה-נָא וְאַסְפֹּתִי בְּעֵמְרִים (=אלומות) אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וְתִבּוֹא וְתַעֲמֹד מֵאֵז הַבֶּקֶר וְעַד-עֹתָה זֶה שְׂבֵתָה הַבֵּית מְעֻט" הנערה ליקטה מהבוקר ועד זמן לכתה הביתה, ורק מעט ישבה לנוח.

פסוקים ח'- י"ד - הדו - שיח בין רות לבועז

פסוקים ח'- ט' - בועז מתנהג בחביבות יתרה עם רות הוא מכנה אותה: "בְּתִי" (גם נעמי מכנה אותה כך בפסוק 2) הוא מתרשם מאוד מחריצותה ומענוותה ומשום כך מעניק לה יחס אישי, הכולל: הגנה ושמירה תחת חסותו ולכן מבקש ממנה שלא תלך לשדה אחר: " אֶל-תִּלְכִּי לְלָקֶט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי וְגַם לֹא תַעֲבוּרִי מִזֶּה..." שהייה במחיצת נערויות המלקטות (העובדות) כדי שלא תחוש בודדה ולא תתבזה ממצבה: " וְכֹה תִדְבָּקִין עִם-נַעֲרֹתֵי".

הוא מצווה על נעריה, הקוצרים השובבים שלא יציקו לה: " הלא צויתי את-הנערים לבלתי נגעו". בועז מרשה לה לשתות מן המים ששאבו נעריה והיו מיועדים ככל הנראה לפועלים הקוצרים: "וְנָצְמַת וְהִלְכְתָּ אֶל-הַכְּלִים וְשִׁתִּית מֵאֶשֶׁר יִשְׁאַבוּן הַנְּעָרִים."

פסוקים י" – י"ג - רות משתחוה בפני בועז לאות כבוד על מחוותיו כלפיה ושואלת בתמיהה: "מִדּוּעַ מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְהַכִּירַנִי וְאֹנְכִי נִכְרִיהָ? " ← בועז בתגובה עונה: " הֲגֵד הֲגֵד לִי כָל אֲשֶׁר-עָשִׂית אֶת-חֲמוּתְךָ אַחֲרֵי מוֹת אִישֶׁךָ וַתַּעֲזָבִי אֲבִיךָ וְאֶמְךָ וְאֶרְצְךָ מוֹלְדְּךָ וַתֵּלְכִי אֶל-עַם אֲשֶׁר לֹא-יָדַעְתָּ תְּמוּל שְׁלֹשׁם." בועז משבח את רות על הקרבתה לטובת חמותה בדבריו ניכר כי הוא מייצר הקבלה בינה לבין אברהם אבינו שה' ציווה אותו: " לֵךְ-לָךְ מֵאֶרֶץךָ וּמִמּוֹלְדְּךָ וּמִבֵּית אֲבִיךָ אֶל-הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ" (בראשית י"ב, א') שכמוהו היא עוזבת את דתה, מולדתה, ארצה ומשפחתה והולכת אל ארץ חדשה ולא מוכרת בעקבות חמותה וזה מאיר את רות ב"אורם המיוחד" של אבות האומה. גם ההבדלים בין רות לאברהם מאדירים את דמותה שהרי היא ביצעה זאת מתוך צו מצפונה ולא מצו אלוהי ושלא על מנת לקבל פרס כלשהו (כגון: הבטחות ה' לאברהם).

בועז מברך אותה שתזכה בשכר רב על מעשיה: " יְשָׁלֶם ה' פְּעֻלָּךְ וְתִהְיֶה מְשֻׁכָּרֶתָ שְׂלֵמָה מֵעַם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וגם על כך שבאה: " לַחֲסוֹת תַּחַת-כְּנָפָיו (=כנפי השכינה של ה'). "

רות בתגובה מודה לו על הדברים החמים שאומר לה ומצטנעת באומרה: " וְאֹנְכִי לֹא אֶהְיֶה פְּאֻחַת שְׁפָחֶיךָ." – היא טוענת שאינה ראויה להתנהגות כשלו כזו המיועדת לשפחות שהרי היא נוכרייה ולא שייכת לעם ישראל כמותן.

פסוק י"ד - בסיומו של הדו-שיח מראה לה בועז גם באמצעות מחוות סמליות את הערכתו אליה כאשר מזמין אותה לאכול עימו ועם הקוצרים, מאפשר לה לטבול את לחמה בחומץ. וכן: " וַיִּצְבֹּט-לָהּ קָלִי (= מגיש לה שיבולים קלויים) וַתֹּאכַל וַתִּשְׂבַּע וַתֵּתֵר (= היא אוכלת ומשאירה גם מעט לחמותה). יש הטוענים שניתן לראות בכל מחוותיו אלו אליה כי בועז חושק בה ונותן לה יחס מועדף.

פסוקים ט"ו – י"ח - בועז מעניק לרות יותר מהנדרש בחוק, בועז מצווה על נעריה שירשו לה לקחת יותר ממה שמשאירים לגר ולעני: בפסוק ט"ו- הוא מאשר לה ללקט בין החבילות שנקשרו לאלומות: "וַתִּקֶּם לְלֶקֶט וַיֵּצֵא בָּעֵז אֶת-נַעֲרֵיהָ לֵאמֹר גַּם בֵּין הָעֹמְרִים תִּלְקֹט וְלֹא תִכְלִימוּהָ." אישור זה הוא תוספת לחוק הלקט עליו דיברנו בפסוק ב' כי היא יכולה ללקט ביניהם ולא רק אחריהם ושלא יביישו אותה על כך.

בפסוק ט"ז- הוא מצווה על נעריה לשלוף שיבולים מהערמות שמסודרות לקשירה אך לא נקשרו עדיין ולזרוק אותם כאילו נשכחו: " וְגַם שֶׁל-תִּשְׁלֹף לָהּ מִן-הַצִּבְתִּים וַיַּעֲבֹתֵם וְלִקְטָהּ וְלֹא תִגְעְרוּ-בָהּ." כדי שהיא תאסוף אותן מבלי שתחשוש שיגערו בה. אישור זה הינו תוספת למצוות השכחה המוזכרת בדברים כ"ד, י"ט:

" כִּי תִקְצֹר קִצְרֶךָ בְּשֹׁדְךָ וְשִׁכַּחְתָּ עֹמֶר (=אגודת שיבולים שנכרכו יחד לאלומה) בְּשֹׁדְךָ לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לְגֵר לִיתּוֹם וְלְאַלְמָנָה יִהְיֶה..." – אסור לחזור ולקחת אותם אלא להשאירם למעוטי היכולת.

בפסוקים יז' – יח' - אנו רואים שבגלל יחסו הנדיב של בועז, רות מלקטת בסוף היום כמות מכובדת של שעורה = " כְּאֵיפָה שְׁעָרִים" וכן מביאה לנעמי גם מהנותר מהסעודה שאכלה בשובע: " וַתֵּרָא חֲמוּתָהּ אֶת אֲשֶׁר-לִקְטָהּ וַתֹּצֵא וַתֵּתֶן-לָהּ אֶת אֲשֶׁר-הוֹתִירָה מִשְׁבָּעָה."

פסוקים י"ט – כ"ג - הדו-שיח בין רות לנעמי

פסוקים י"ט – כ' - בפסוק י"ט- רות שבה לביתה ומספרת לנעמי חמותה, ששם האיש שליטה בשדה שלו הוא בועז. **בפסוק כ'** - נעמי בתגובה אומרת: " בְּרוּךְ הוּא לֵה' אֲשֶׁר לֹא-עָזַב חֲסִדּוֹ אֶת-הַחַיִּים (=נעמי ורות) וְאֶת-הַמֵּתִים (= אלימלך, מחלון וכיליון)..." ניתן לייחס את הביטוי המודגש לבועז או לה', ובהתאם ישתנה ההסבר לדבריה של נעמי, כיצד?

אם מייחסים את הביטוי לבועז (הוא): אז נעמי מברכת את בועז שיבורך על ידי ה' משום שהוא עשה חסד עם החיים, כלומר: עם רות ונעמי – כאשר נתן לרות יחס מיוחד ובכך דאג לפרנסתן, וכי חסד זה שלו הוא גם עם המתים – שהרי הוא קרוב משפחה של אבימלך ובניו שנפטרו ובמעשיו לרות ונעמי הוא למעשה מקיים את המחויבות של כלפי קרובי משפחתו המתים.

אם מייחסים את הביטוי לה': הרי נעמי אומרת שבועז הוא בעצם שליח מאת ה', ושה' הוא שעשה חסד עם החיים (איתה ועם רות) כאשר כיוון את רות דווקא לשדהו של בועז כדי שזה יעזור להן בקיומן הכלכלי. וכן ה' עשה חסד עם המתים כי בהפגשת רות עם בועז קיימת כעת אפשרות להמשכיות לבעלה ובניה המתים, כשבועז בהמשך ידאג לזכר המתים באמצעות נישואין לרות כלת מחלון (ייבום).

בפסוק כ"ב - נעמי גם מוסיפה ומציינת בפני רות כי בועז הוא ממקורבי המשפחה: "קרוב לנו האיש מגאֵלנו (= ממקורבינו) הוא". מהי הכוונה של נעמי באומרה "מגאֵלנו הוא", מהי משמעות המילה גואל? גואל הוא קרוב משפחה שחובתו לדאוג לקרובו ולתקן עיוותים שנגרמו לו, בין החובות המוטלים על הגואל: פדיון עבדים, שבויים, ייבום וכד'.

על פי ויקרא כ"ה, 25 – "כִּי-נִמוּךְ אָחִיד וּמִכָּר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֹאֵל הַקָּרֵב אֵלָיו וְגָאֵל אֶת מִכְּפָר אָחִיו." מדובר ב"גואל", קרוב משפחה שמוטלת עליו חובת גאולת הקרקע שקרובי משפחתו היו חייבים למכור.

דבריה של נעמי "קרוב לנו האיש מגאֵלנו הוא" עומדים בסתירה לדבריה בפרק א' פסוקים י"א-י"ג, **מדוע?** דבריה בפרק א' עומדים בסתירה כיוון ששם היא שללה את האפשרות שמישהו מבני משפחתה יוכל לגאול או לייבם את כלותיה, והציגה כמה נימוקים לכך כשהכלות ביקשו לדבוק בה. וכאן בפסוק כ' יש רמז לכך שיש גואל במשפחה = בועז שאולי יכול להינשא לרות ולגאול אותה (ייבום).

פסוקים כ"א – כ"ג

פסוק כ"א - רות ממשיכה ומספרת לנעמי על חסדיו של בועז איתה כשאמר לה: "... עם-הנַעֲרִים אֲשֶׁר-לִי תִדְבָּקִין עַד אִם-כָּלוּ אֶת כָּל-הַקָּצִיר אֲשֶׁר-לִי." כלומר: שהיא יכולה להמשיך ללקט בשדהו עם הנערים כל תקופת הקציר ללא הגבלה. בדבריה אלו משנה רות את הגרסא המקורית של דבריו של בועז בפסוקים ז'-ח' ומוסיפה על הנאמר מפיו, מהי התוספת ומדוע היא עושה זאת?

היא מוסיפה על דבריו את המשפט: "עַד אִם-כָּלוּ אֶת כָּל-הַקָּצִיר אֲשֶׁר-לִי" – רות המאדירה את בועז בפני חמותה מוסיפה שבועז כביכול אמר לה שתלקט עד סוף תקופת הקציר היא מוסיפה את הפרט הזה כדי להרגיע את חמותה שבתקופה הקרובה יהיה להן יציבות ובטחון כלכלי.

פסוק כ"ב - רות אמרה לנעמי שבועז התיר לה ללקט עם הנערים, נעמי מתקנת אותה ומבקשת שהיא תמשיך ללקט בשדהו של בועז אבל עם הנערות (כפי שאמר לה בועז בפס' ח'-ט') "וְתֹאמַר נַעֲמִי אֶל-רוּת כְּלֶתָה טוֹב בְּתִי כִי תִצְאִי עִם-נַעֲרֹתַי", נעמי מסבירה כי היא חוששת שעם הבנים עשויים לפגוע בה "וְלֹא (=פן) יִפְגְּעוּ-בָךְ בְּשָׂדֶה אֲחֵר". ישנם מספר הסברים לחששה של נעמי, מהם? היא חוששת כפי שחשש קודם לכן בועז שיפגעו בה הנערים, למרות שאמרנו שהוא אולי גם חשש כי חשק בה לעצמו ולא רצה שהנערים ישימו עינם בה. ייתכן שנעמי חוששת גם מסיבה אחרת והיא שאולי היא תמצא חן בעיני אחד הנערים ואז עשוי להיפגע הסיכוי לייבום.

פסוק כ"ג - רות מקשיבה ומציינת להנחיות חמותה "וְתִדְבָּק בְּנַעֲרוֹתַי עַד-כְּלוֹת קָצִיר-הַשָּׂעִרִים וְקָצִיר הַחֲטִים וְתִשָּׁב אֶת-חֲמוֹתָה".

אם נסכם:

מהסתכלות על פסוקים א' -ט' ופסוקים י"ט-כ' ניכר כי רצף האירועים הנראים כביכול כמקריים וביניהם:

פסוק ג'- העובדה שרות מגיעה במקרה לשדה בועז .

פסוקים ח'- ט'- התעניינותו המקרית של בועז דווקא ברות והענקתו לה יחס אישי ומיוחד לפנים משורת הדין .

פסוק כ'- העובדה שבוועז הוא במקרה קרוב משפחה של אלימלך (בעלה המת של נעמי).

אינם מקריים כלל ועיקר אלא הם למעשה אירועים המכוונים על ידי ה' לפי רצונו להגשמת התוכנית האלוהית שהיא ייסוד שושלת בית דוד. (רעיון היסטוריוסופי)

=====

שאלות למגילת רות – פרק ב'

1. קרא רות, ב', א' – ח'.

- א. בעל מגילת **רות** משתמש בקטע זה באמצעים הספרותיים הבאים: כינויים שונים לאותה דמות ורמז מקדים. הדגם מהכתוב כל אחד מהאמצעים אלה,
ב. הסבר כיצד כל אמצעי שהדגמת (בסעיף א') תורם לעיצוב הדמויות אן לקידום העלילה.

2. יש הטוענים כי בפרק ב' במגילת **רות** התערבותו של ה' היא עקיפה בלבד. הוכח טענה זו מהקטע שלפניך.

3. קרא **רות**, ב', ט'- י"ג.

- א. בפסוקים אלה מתאר המחבר מנהג קדום, הנוהג גם בימינו. ציין את המנהג ואת משמעותו, הסבר. (היעזר **בדברים**, כ"ה, ו'-ז')
- ב. קרא את פירוש הרמב"ן (בראשית, ל"ח, ח'): "עניין הייבום - הנהיגו לפנינו בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה, וקראו אותו גאולה, וזהו עניין בועז"
(1) הסבר את עניין הגאולה, המופיע בפסוקים אלה על פי פירוש הרמב"ן.
(2) מהו השינוי שחל בין תקופת המקרא לתקופת הרמב"ן בהגדרת ה"גאולה"
?? (היעזר במה שכתבת בסעיף (1)).

4. קרא רות, ב', ט"ו – י"ח; ואת התלמוד במסכת סנהדרין (צ"ג, עמוד ב') :

"...רַמְזָא רַמְזָא לֵה, שְׁעִתִּידִין שְׁשֵׁה בְנִים לְצֹאֵת מִמֶּנָּה שְׁמֵתִבְרִכִין בְּשֵׁשׁ בְּרֻכּוֹת, וְאֵלּוּ הֵן : דוד, שנאמר "יודע נגן, וגבור חיל, ואיש מלחמה, ונבון דבר, ואיש תאר, וה' עמו" (שמואל א', ט"ז, י"ח); משיח, שנאמר "ונחה עליו רוח ה' : רוח חכמה, ובינה, רוח עצה, וגבורה, רוח דעת, ויראת ה' " (ישעיהו, י"א, ב'); דניאל, חנניה, מישאל ועזריה, שנאמר "ילדים אשר אין בהם כל מאוס, וטובי מראה, ומשכילים בכל חכמה, ויודעי דעת, ומביני מדע, ואשר כח בהם לעמוד בהיכל מלך" (דניאל א', ג'-ו')."

על איזו בעיה בפשט הפסוקים עונה התלמוד ?

5. קרא רות, ב' א'-ט'; וגם **ויקרא**, י"ט, ט'-י'. הסבר כיצד החוק בויקרא י"ט בא לידי ביטוי בקטע שלפניך.
6. בעז לא רק נוהג ברות ברוח החוק, אלא הוא עושה בשבילה אף יותר (פסוקים ח'-ט'). ציין **שתי** דרכים שבהן בעז דואג לרות יותר מן האמור בחוק.
7. יש הטוענים כי ברות ב', האל מתערב בנעשה התערבות עקיפה.
 - א. מהו הביטוי בפסוק ג' המרמז על ההתערבות העקיפה של ה' בקטע שלפניך ? הסבר.
 - ב. קרא **רות ד'**, י"ז-כ"ב. הסבר למה הובילה ההתערבות העקיפה של ה'.
8. א. קרא פסוקים י"א-י"ב וגם **בראשית** י"ב, א'-ג'. לדעתך, למי מן הדמויות היה קשה יותר לעזוב את מולדתה – לאברהם או לרות ? נמק את דבריך.
 - ב. על פי דברי בעז (י"א-י"ב), מה מבטאת הליכתה של רות אחר חמותה ? בסס את דבריך על הכתוב.
9. קרא פסוקים א'-ד' ואת דברי פרנק פולק :

[...] כאשר מתרחש אירוע מקרי לכאורה, קיימת לעולם האפשרות שהדברים זומנו על פי ההשגחה.

(פולק, פ' [1994]. הסיפור במקרא- בחינת בעיצוב ובאמנות, ירושלים : מוסד ביאליק, עמ' 253)

הסבר והדגם את דברי פולק על פי פסוקים אלה.

מגילת רות – פרק ג'

המפגש בין רות ובוועז בגורן

פסוקים א'-ב'-ה' - ההוראות של נעמי לבלתה

פסוק א'-ב'-ה' נעמי מתגלה בפרק כיוזמת וכמעשית, כאשר היחס הטוב של בועז אל רות מצית בה את הרעיון שבוועז הוא: "מִן־עֲתָנִי" (=קרוב משפחה שלנו) ויכול להיות גואל של המשפחה. לשם כך היא שולחת את רות לבועז ומסבירה לה את הסיבה לכך: "הֲלֹא אֲבִקֶשׁ-לָךְ מְנוּחַ (=נישואין) אֲשֶׁר יִיטֵב-לָךְ" = דאגתה לעתידה. נעמי נותנת לרות תוכנית פעולה אותה זו תבצע בחסות אותו הלילה כאשר בועז יסיים את פעולת הזריעה ויישאר לישון בגורן בין ערמות התבואה כדי לשמור עליהן: "הֲנֵה-הוּא זֶרָה אֶת-גֵּרְן הַשְּׁעָרִים הַלֵּילָה".

פסוקים ג'-ד' - תוכנית הפעולה של נעמי כולל את השלבים הבאים:

א. **וְרַחֲצֵת וְסָכְתָּ וְשָׁמַתְּ שְׂמִלְתְּךָ (שְׂמִלְתִּיךְ) עָלֶיךָ וִירְדָּתִי (וִירְדָּתְךָ) הַגֵּרָן** – רות תגיע אל בועז לאחר יום עבודה מפרך שלו כשהיא רחוצה ומבושמת וכך תוביל לפיתויו.

ב. **"אֶל-תִּנְדְּעִי לְאִישׁ (=שלא יראה אותך) עַד פִּלְתּוֹ (=שיסיים) לְאַכֹּל וּלְשִׁתּוֹת**. " – נעמי רוצה לוודא שרות תגיע אליו לאחר שהוא שבע וטוב לב.

ג. **"וְיִהְיֶה בְּשָׁכְבוֹ וְיִדְעֵתְ אֶת-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב-שָׁם וּבָאת וְגִלִּית מִרְגְּלֹתַי (=מקום רגליו) וְשָׁכַבְתְּ וְהוּא יְגִיד לָךְ אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין**. " – נעמי מובילה כאן לסיטואציה אינטימית ביותר בין בועז לרות. סיטואציה זו יכלה להעמיד את שמה הטוב של רות בסכנה, אך זה נראה לנעמי כמוצא אחרון להציל את מצבה הקשה של רות כאלמנה נוכרייה.

פסוק ה' - רות מתגלה ככנועה וצייתנית לחמותה ואומרת לה: **" כָּל אֲשֶׁר-תֹּאמְרִי (אֵלַי) אֶעֱשֶׂה**. "

פסוקים ו'-ט'-ו' - מימוש התוכנית – המפגש בין רות לבועז בגורן

רות יורדת אל הגורן ומבצעת את אשר הציעה לה חמותה: **"וַתֵּרֶד הַגֵּרָן וַתַּעֲשׂ כְּכָל אֲשֶׁר- צִוְתָהּ חֲמוּתָהּ"**, האם התנהגותה של רות באמת תואמת לחלוטין את תוכניתה של נעמי?

החלק בתוכנית	ההוראה של נעמי כפי שניתנה	הביצוע של רות על פי הכתוב	תואם / לא תואם
הנחייה לרדת אל הגורן	"וְרַחֲצֵת וְסָכְתָּ וְשָׁמַתְּ שְׂמִלְתְּךָ (שְׂמִלְתִּיךְ) עָלֶיךָ וִירְדָּתִי (וִירְדָּתְךָ) הַגֵּרָן" (פסוק ג')	"וַתֵּרֶד הַגֵּרָן..." (פסוק ו')	כן
הצעה להתגלות/ להתוודע אליו רק לאחר שאכל ושתה	"אֶל-תִּנְדְּעִי לְאִישׁ עַד פִּלְתּוֹ לְאַכֹּל וּלְשִׁתּוֹת" (פסוק ג')	"וַיֵּאכֹל בָּעֶז וַיִּשְׁתַּ וַיִּיטֵב לָבֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַב בְּקֶצֶה הָעֶרְמָה וַתָּבֹא" (פסוק ז')	כן
לאחר שישכב לישון להתגב בשקט ולשכב למרגלותיו	" וְיִהְיֶה בְּשָׁכְבוֹ וְיִדְעֵתְ אֶת-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב-שָׁם וּבָאת וְגִלִּית מִרְגְּלֹתַי וְשָׁכַבְתִּי (וְשָׁכַבְתְּ)" (פסוק ד')	"וַיָּבֹא לִשְׁכַב בְּקֶצֶה הָעֶרְמָה וַתָּבֹא בִלְט וַתִּגַּל מִרְגְּלֹתַי וַתִּשְׁכַּב" (פסוק ז')	כן
הצעה להמתין עד שיבחין בה ויאמר לה מה לעשות	"וְהוּא יְגִיד לָךְ אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין" (פסוק ד')	"וְיִהְיֶה בְּחֹצֵי הַלַּיְלָה וַיִּחְרַד הָאִישׁ וַיִּלְפַּת וְהָנָה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מִרְגְּלֹתָיו. וַיֹּאמֶר מִי-אַתְּ וַתֹּאמֶר אֲנֹכִי רֹת אֶמְתָּךְ	לא היא לא מחכה שיגיד לה מה לעשות אלא

נוקטת יוזמה ולמעשה מציעה לו נישואין – להיות ה"גואל" שלה.	וּפְרָשֶׁת כְּנָפָךְ עַל-אַמְתֶּךָ כִּי גֹאֵל אֶתְּהָ. " (פסוק ח'-ט)		
--	---	--	--

פסוקים ח'-ט' - בקשתה של רות מבוועז

בועז מתעורר באמצע הלילה ומגלה את רות שוכבת למרגלותיו: "וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה וַיִּחְרַד הָאִישׁ וַיִּלְכֹּת וַהֲנֶה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מִרְגְּלָתוֹ". בועז שואל את רות "מי-אַתָּה?" - כנראה כי אינו מזהה אותה בחסות החשכה. רות לא מבזבזת זמן ומזדהה כי "אֲנֹכִי רֹת אַמְתֶּךָ" - אני רות שפחתך, זו מן השדה, זוכר? ואז באופן ישיר ובוטה ובמקום להתחיל לתת הסברים רות מציעה לו הצעת נישואין באמרה: "וּפְרָשֶׁת כְּנָפָךְ (=נתינת מחסה) עַל-אַמְתֶּךָ כִּי גֹאֵל אֶתְּהָ" – על פי דברים כ"ג – הכנסת האישה תחת כנף הבגד מסמלת נישואים. ← שימו לב: שדבריה אלו של רות משלימים את דבריו של בועז מפרק ב': "יִשְׁלַם ה' פְּעֻלָּךְ ... מֵעַם ה' ... אֲשֶׁר-בָּאת לְחַסוֹת תַּחַת-כְּנָפָיו" רות מנמקת את דרישתה: "כִּי גֹאֵל אֶתְּהָ" = קרוב משפחה שמחובתנו לקחת אותה לאישה ע"פ חוק הייבום על אף שהמילה ייבום לא מופיעה במגילה.

פסוקים י'-י"ג - תגובת בועז

בועז מברך את רות "בְּרוּכָה אַתְּ לַה' בְּתִי", הוא ממשיך ואומר: "הִיטַבְתָּ חֲסִידְךָ הָאֲחֵרֹן מִן-הָרִאשׁוֹן לְבִלְתִּי-לָכֶת אַחֲרֵי הַבְּחוּרִים אִם-דָּל וְאִם-עָשִׁיר". בועז משבח את רות על בקשתה זו שמבקשת ממנו שהרי היא צעירה ויכולה להינשא למי שתירצה ובכל זאת מבקשת ממנו לשאת אותה כדי לקיים את חוק הייבום. בועז טוען שחסדה זה שעושה עם נעמי שממשיכה את שם בנה הוא אף גדול יותר מהחסד הראשון שעשתה איתה כשדבקה בה ובאלוהיה ובאה איתה לבית לחם.

בין החסדים (פרק א' וג') יש קשר לשוני המבוסס על: השורש ה.ל.ך והכינוי בתי.

בועז מבטיח: "וְעַתָּה בְּתִי אֶל-תִּירְאִי כָל אֲשֶׁר-תֹּאמְרִי אֲעֹשֶׂה-לָּךְ כִּי יוֹדַע כָּל-שֶׁעַר עָמִי כִּי אִשָּׁת חֵיל אַתְּ" - בועז מבטיח שימלא את בקשתה והיא תזכה לגאולה, שהרי היא כבר ידועה בשמה הטוב בעיר כְּאִשָּׁת חֵיל = חרוצה, מסורה, נבונה, אמיצה וחזק. על פי חוק הייבום - חובת הגאולה חלה קודם כל על הקרוב יותר ורק אם זה אינו יכול לגאול עוברת לקרוב הרחוק יותר.

לכן בועז מוסיף ואומר: "וְעַתָּה כִּי אָמְנָם כִּי אִם גֹּאֵל אֲנֹכִי וְגַם יֵשׁ גֹּאֵל קְרֹב מִמֶּנִּי. לִינִי הַלַּיְלָה וְהִנֵּה בְּבֹקֶר אִם-יִגָּאֶלְךָ טוֹב יִגָּאֵל וְאִם-לֹא יִחַפֵּץ לִגָּאֶלְךָ וְגֹאֲלְתִּיךָ אֲנֹכִי חִי-ה' שְׂכָבִי עַד-הַבֹּקֶר." - בועז מציע לה להישאר ללון אצלו ואומר שבבוקר הוא יברר אם הגואל הקרוב יותר לאלימלך ממנו מסכים לגאול אותה. בועז ממשיך ואומר שאם הוא לא יסכים, הוא נשבע (=חי-ה') שהוא יגאל אותה.

פסוקים י"ד – ט"ו

רות חזרה לשכב למרגלותיו (=מקום רגליו), והשכם בבוקר "בְּטָרָם יָכִיר אִישׁ אֶת-רַעְהוּ", משמע: כשעדיין חשוך, בועז שולח אותה כדי לשמור על כבודה ולוודא שלא ייוודע שהיא הייתה אצלו בגורן בלילה: "וַיֹּאמֶר (=בבליבו) אֶל-יְוֹדַע כִּי-בָאָה הָאִשָּׁה הַגֵּרָה". לפני שנפרדו בועז שם במטפחתה של רות שש שעורים: "וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת אֲשֶׁר-עָלְיָךְ וְאֶחָזִי-בָּהּ וְתֹאחֲזִי בָּהּ וְנִמְדַּ שֶׁש-שְׁעָרִים וְנִשְׁתַּ עָלֶיךָ " שתיקח עימה לחמותה. " וַיָּבֹא הָעִיר " - בועז הולך אל העיר כדי לברר ולחפש את הגואל הקרוב ממנו.

יש הטוענים כי מדבריה של רות אפשר למצוא רמזים לכך שהתקיימו יחסי אישות בין רות לבועז, מהם הרמזים ?

א. ההצעה להתרחץ, להתבשם ולהתהדר בשמלה חגיגית מעלים בראשו תמונה של כלה המתקשטת ומתהדרת לקראת חופתה/ ליל כלולותיה.

ב. הביטוי "מְרַגְלָתִי" (פסוקים ד', ז', ח' וי"ד) יכול להתפרש כמגע מיני.

ג. השורש ש.כ.ב מופיע שמונה פעמים בפרק (פסוקים ד', ז', ח', י"ג, י"ד) ורומז להקשרים מיניים.

ד. המילה "וַיִּלְכְּתָה" (פסוק ח') במשמעות התפתל, זו או נאחז ברות שחיבקה את רגליו - גם היא יוצרת אסוציאציה של מגע אינטימי.

ה. הפגישה בין רות לבועז נעשית ללא נוכחות אחרים, בחסות הלילה, בסיטואציה שבה בועז שוכב והיא למרגלותיו - כל האווירה הזו היא בעלת אופי ארוטי משהו.

פסוקים ט"ז – י"ח – רות שבה מה"לילה הייחודי" ועומדת בפני חמותה

פסוק ט"ז – "וַתָּבֹא אֶל-חַמּוּתָהּ וַתֹּאמֶר מִי-אַתָּה בְּתִי?" משאלתה של נעמי עולה קושי, מהו? וכיצד ניתן לפתור אותו?

הקושי: איך ייתכן שנעמי אינה יודעת מי זאת רות ? ואם היא קוראת לה בתי – האם זה לא אומר שהיא זיהתה שזוהי רות ?

הפתרון:

ייתכן שהיה עדיין חשוך ונעמי רק הבחינה בדמות האישה הצעירה שקראה לה בתי אך לא הבינה שזוהי רות **או** שיש שטוענים שנעמי התכוונה לומר: מה קרה איתך בתי? – כלומר: תהתה האם היא אשת בשורות, והאם חל שינוי ברות ובמעמדה נוכח הפגישה עם בועז בגורן.

רות משיבה לחמתה על בקשתה "וַתֵּגֶד-לָהּ אֵת כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה-לָּהּ הָאִישׁ"

פסוק י"ז – רות מוסיפה ומספרת לחמותה שבועז נתן לה: "שֵׁשׁ-הַשָּׁעֲרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִי אָמַר (אֵלִי) אֶל-תָּבֹאִי רִיקָם אֶל-חַמּוּתְךָ." כדי שלא תבוא אל חמותה בידים ריקות. רות מוסיפה כאן אמירה שבועז לא אמר ככל הנראה כדי להעניק לחמותה תחושת בטחון שבועז דואג להן ולכל מחסורן.

פסוק יח' – עם סיום דבריה של רות, נעמי מציעה לרות: "וַתֹּאמֶר שְׁבִי בְּתִי עַד אֲשֶׁר תִּדְעִין אֵיךְ יִפְּלֶה דָּבָר כִּי לֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי-אִם-כָּלָה (= יסיים) הַדָּבָר הַיּוֹם." - מציעה לה להמתין בסבלנות לעדכון מבועז לגבי עתידה ולא לעשות יותר דבר כי נעמי מאמינה שבועז יפעל במרץ לטפל בעניין הגואל. אמירה זו עומדת בניגוד להצעותיה של נעמי מפסוקים ג' -ד', כיצד? ומהי הסיבה להבדל ?

בפסוקים ג'-ד' נעמי **האיצה** ברות לפעול למען עתידה ואילו כאן היא **מבקשת ממנה להימנע מפעולה** ולראות כיצד יפעל בועז.

הסיבה להבדל:

לאחר שנעמי שמעה על ההתרחשויות בלילה בגורן, היא הבינה מהתנהגותו של בועז שהוא מעוניין ברות ומסכים להיות לה לגואל. ולכן להבנתה רות אינה צריכה עוד לעשות דבר, משום שבועז יפעל לסיים את פרשה בדרך הטובה ביותר כפי שהבטיח.

שאלות למגילת רות – פרק ג'

1. א. המעשים של רות המתוארים בפסוקים א' – ט"ז היו עלולים להיחשב לא יאים בתקופתה. הסבר קביעה זו לנוכח הנאמר בפסוק י"ד.
ב. קרא גם רות, ב', י"ב.
דברי רות שבפרק ג', ט' – רומזים לברכה שבועז מברך אותה ברות, ב', י"ב.
הסבר את הרמז שבדברי רות.
2. קרא את רות, ג', י', רות, א', ח'–י, ב', י"ח–כ', ד', י"ג–כ"ב וגם את דברי המדרש (רות רבה, ב') :
"אמר רב זעירא, מגילה זו [...] למה נכתבה? ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים."
הסבר כיצד המעשים המתוארים בפסוקים אלה מבססים את דברי ר' זעירא.
3. בפסוקים א' – ד' מפורטות הנחיותיה המפורשות של נעמי לרות כלתה לקראת הפגישה עם בעז, אולם בפגישה עצמה (פסוקים ה'–ט') רות יוזמת יותר ממה שהציעה נעמי.
א. ציין את השוני בין ההוראות של נעמי למעשים של רות.
ב. קרא את דברי רות לבעז בפסוק ט', ואת דברי בעז ברות, ב', י"ב. הסבר כיצד דברי רות לבעז בפרק ג' נותנים פירוש מעשי לדברי בעז ברות, ב', י"ב?
4. קרא פסוק י"ח ורות ב', כ"ג. בשני הפסוקים האלה מתואר השינוי במצבן של רות ונעמי בעזרת השורשים י-ש-ב ו-כ-ל-ה. הסבר כיצד השימוש באותם הפעלים בשני פסוקים אלה תורם להבנת השינוי לטובה במצבן של נעמי ורות בפסוק י"ח בפרק ג'.
5. קרא רות, ג', א'–י"ג.
א. על פי הפרק, רות צייתה לדברי נעמי אך גם נקטה יוזמה.
הבא מן הקטע דוגמה לצייתנות של רות ודוגמה ליוזמה שלה, והסבר כל דוגמה.
ב. קרא פסוקים י"ב–י"ג וגם רות ד', ה'.
בפסוקים י"ב–י"ג בועז רומז בדבריו על שני סוגי גאולה שיש ביניהם קשר. על פי רות ד', ה', מה הם שני סוגי הגאולה, ומהו הקשר ביניהם במגילת רות. הסבר את דבריך.
6. קרא פסוקים א' – י"א. בפסוקים אלה מסופר על פגישתם של רות ובעז בגורן.
א. קרא את דברי נעמי בפסוק ד'. במה התנהגותה של רות תואמת את דברי נעמי, ובמה התנהגותה אינה תואמת את דברי נעמי? בסס את תשובתך על הכתוב.
ב. בועז מכנה את רות "אשת חיל" (פסוק י"א). מה משמעות הביטוי "אשת חיל" בדברי בועז, ומה בהתנהגותה של רות מצדיק את הכינוי הזה? בסס את תשובתך בפרקנו ועל רות ב', י"א.
7. קרא פסוקים א'–ה' וגם בראשית, ל"ח, י"ג – י"ז.
א. מה ניסו תמר ורות להשיג באמצעות המעשה שהן עשו, וכיצד כל אחת מהן התכוונה לקראתו? בסס את תשובתך על הכתובים.
ב. קרא גם דברים, כ"ה, ה' – ו'. בסעיף (א) ציינת מה ניסו תמר ורות להשיג. מהי החשיבות בכך, על פי החוק בדברים? הסבר.

מגילת רות – פרק ד'

הקדמה

פרק ד' מהווה תמונה מהופכת של פרק א' :

פרק ד'	פרק א'
רעב - ירידת משפחת אלימלך בגלל הרעב.	שיקום כלכלי - בעז האמיד נושא לאישה את רות.
מוות - מות אלימלך והבנים מחלון וכיליון.	חיים - לידת הבן שנושא את שם המת.
עוני - נעמי ורות עניות.	עושר - נעמי ורות משתקמות כלכלית.
גולה, נכר וזרות - נעמי זרה וגולה במואב. רות, זרה ונוכרייה בבית לחם יהודה.	היאחזות בארץ - נעמי ורות נקלטות בחברה.
אומללות וסבל - נעמי מרירה ועצובה.	שמחה ואושר - נעמי מבורכת בנכד ובמעמד מכובד.
מקהלת הנשים ממחישה את סבלה של נעמי.	מקהלת הנשים ממחישה את אשרה של נעמי.

תקציר

הפרק פותח במפגש שיזם בעז עם הקרוב, הגואל, שלפי הדין צריך היה לשאת, לגאול את רות. המפגש מתרחש בשער העיר; המקום המרכזי שם מתנהלים חיי התושבים, המשפט, השוק ולעתים גם הפולחן. במעמד משפטי, בנוכחותם של עשרה עדים מזקני העיר הנכבדים, מסביר בעז לגואל שנעמי עומדת למכור את הנחלה שלה, ולפי הדין הוא זה שמחויב לקנותה. הגואל מסכים, אבל כשבעז מבהיר לו שאין די בקניית השדה, אלא הוא צריך גם לשאת את רות לאישה, כדי לייבם אותה ולהקים זרע לבעלה המת, הגואל מסרב בנימוק שהנישואין עם רות עלולים להזיק למשפחתו (ראו בהמשך). כדי להעביר את זכות הגאולה (קניית השדה) לבעז מתבצע תהליך משפטי של חליצת נעל לפני העדים. בעז מעיד עליו את העדים שקנה מידי נעמי את השדה, הרכוש ואת רות (גם אישה נתפסת כקניין). הוא מדגיש שמטרת המעשה להקים שם למת. הקהל מברך את בעז שצאצאיו ירבו כמו אלה של רחל ולאה נשותיו של יעקב, אבי עם ישראל, ושיהיה מבורך כביתו של פרץ בנם של תמר ויהודה שבעז היה צאצאו. בעז לקח את רות לאישה ונולד להם בן. בחלק האחרון של הפרק מתואר עץ היוחסין של דוד המלך שמתחיל ברות.

רות זוכה לגאולה

רקע: בבוקר שלאחר ההתרחשויות בגורן, בועז מגיע לשער העיר כדי לברר לגבי הגואל הקרוב ממנו לאלימלך, איכן הוא והאם ירצה לגאול את רות. אנו נראה שהפרק לא יעסוק רק בגאולת רות (ייבום) אלא גם בגאולת השדה שבעז בהמשך יקשור בין שתיהן ולכן נזכר לרגע שוב בחוק גאולת השדה:

חוק גאולת השדה – בויקרא כ"ה, כ"ה אומר: "כִּי-יָמוּךְ (=יתרושש) אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וַיָּבֹא גֹאֲלוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו וְגָאֵל אֶת מִמְכָּר אָחִיו."

המשמעות: אם אדם מתרושש מנכסיו ונאלץ למכור את אחוזתו/ ביתו, הגואל (= בן המשפחה) הקרוב אליו ביותר יכול לגאול את האדמה (בתשלום) כדי שתישאר בידי המשפחה. אם ההצלה לא תבוא מידי הגואל – אז בשנת היובל (ה-50), הנחלה שנמכרה תחזור לבעליה המקוריים.

על פי פרק א' – חלקת השדה של אלימלך הייתה במשך עשר השנים של ישיבת נעמי במואב בידי איש אחר. נעמי כאלמנה ענייה וחסרת רכוש, לא יכלה לפדות אותה בכספה שלה עם חזרתה לבית לחם. כעת באמצעות הגואל היא תוכל להשיב את השדה למשפחתה.

פסוקים א' – י' – הצעת בועז וסירובו של הגואל (הפלוני – אלמוני)

פסוקים א' – ב' – בועז בנוכחות עשרה מזקני העיר, עולה לשער העיר (=בית הדין דאז), ומזמין את הגואל הקרוב ממנו המכונה פלוני – אלמוני לשם .

פסוקים ג' – ד' – במסגרת השיח מזכיר בועז ל"גואל הפוטנציאלי" כי נעמי נאלצה למכור את חלקת השדה שלה: " חֲלֻקַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לְאַחֵינוּ לְאֵלִימֶלֶךְ מְכָרָה נְעָמִי הַשָּׂבָה מִשָּׂדֶה מוֹאָב. " בועז מוסיף כי לאור כך כעת יש באפשרותו לגאול את חלקת השדה: " וְאֲנִי אֲמַרְתִּי אֲגַלָּה אֲזַנְךָ לְאֹמֶר קָנָה נָגֵד הַיִּשְׁבִּים וְנָגֵד זִקְנֵי עָמִי אִם-תִּגָּאֵל גָּאֵל וְאִם-לֹא יִגָּאֵל הִגִּידָה לִּי וְאָדַע (וְאָדַעָה), כִּי אֵין זֹלָתְךָ לְגֹאֹל וְאֲנֹכִי אֲחָרִיךָ... " בועז משתף את הגואל שכיוון שהוא מקורב יותר לנעמי ממנו הרי שיש לו זכות ראשונית לגאול, ואם לא ירצה אז בועז יגאל. בתחילה הגואל מסכים " וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֲגָאֵל. " – כי הקנייה תגדיל את נחלתו ואת רווחיו הכלכליים. פסוק ה' – לאחר שקיבל מהגואל הפוטנציאלי את הסכמתו הראשונית לגאולת הקרקע, בועז מקשה ומוסיף כי בעת גאולת הקרקע עליו יהיה גם כגואל לקיים גם את חוק הייבום, ככתוב: " וַיֹּאמֶר בְּעֵז בְּיוֹם-קִנּוּתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נְעָמִי וּמֵאֵת רוּת הַמּוֹאָבִיָּה אִשְׁתִּי-הֵמֶת קִנִּיתִי (קִנִּיתָ) לְהַקִּים שָׂם-הֵמֶת עַל-נַחֲלָתוֹ. " יש הטוענים שבועז בדבריו מנסה לגרום לגואל הפוטנציאלי לוותר על העסקה, באמצעות שלושה שכנועים :

- א. רוּת מוֹאָבִיָּה, כלומר : נוכרייה.
- ב. בועז מתנה את גאולת האדמה בתנאי של ייבום, כלומר : הגואל הפוטנציאלי חייב להתחתן עם רוּת, ולא רק לגאול את האדמה ולהרוויח ממנה.
- ג. הנחלה לא תהיה על שמו של הפלוני – אלמוני – אלא על שם הבעל המת של רוּת . עם קניית השדה הוא יהיה חייב " לְהַקִּים שָׂם-הֵמֶת עַל-נַחֲלָתוֹ. " ומכאן שגם הבן שיוולד להם יישא את שמו של המת והוא היחיד שיוכל לרשת את הנחלה = עניין זה מייצר בעייתיות לגואל הפוטנציאלי למול ילדיו מאשתו הנוכחית כי הוא ישלם מכספו הנוכחי למשהו שאשתו וילדיו הנוכחיים לא יזכו להנות ממנו .

פסוק ו' – לתנאי השני בדבר הייבום הגואל הפוטנציאלי כבר מסרב, באומרו : " לֹא אוּכַל לְגֹאֹל- (לְגָאֵל) לִּי פֶן-אֲשַׁחִית אֶת-נַחֲלָתִי גָאֵל-לְךָ אֶתָּה אֶת-גָּאֻלְתִּי כִּי לֹא-אוּכַל לְגָאֵל. " מהי משמעות נימוקו של הגואל "פֶן-אֲשַׁחִית אֶת-נַחֲלָתִי"? ← התשובה:

- א. נימוק אישי – נַחֲלָתִי = משפחתי – ככל הנראה לגואל כבר יש משפחה, אישה וילדים שהוא לא רצה במריבות איתם או שחשש שיהיו מריבות בין הבנים נוכח עניין הירושה - שהרי בניו מאישה זו לא יוכלו לרשת את האדמה הזו.
- ב. נימוק כלכלי – הבכור אשר תלד לו רוּת ייקרא בשם מחלון בעלה הראשון, הנחלה שקנה תהיה שייכת לבן הזה , והגואל יזכה להנות רק מפירותיה באופן זמני ובינתיים יצטרך לפרנס את רוּת ואת נעמי.
- ג. נימוק דתי – לא אקח מואבייה, שאסורה לבוא בקהל ישראל (לפי דברים כ"ג, ד') – כי אז אפגום בייחוס המשפחתי שלי ובסיכויי השידוכים של ילדיו .

לאור הנימוק האפשרי האחרון של ה"גואל הפוטנציאלי" נעצור לרגע ונעבור לחוק בדברים כ"ג -

פסוקים ד' – ז' – איסור חיתון עם נוכריות , החוק אומר: " לֹא-יָבֹא עִמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בְּקֹהֶל ה' גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא-יָבֹא לָהֶם בְּקֹהֶל ה' עַד-עוֹלָם. " משמעות האיסור (לפי פסוק ד'): אסור לצרף את העמוני

והמואבי לעם ישראל (כמו בעבודת ה'), אסור להתערבב איתם, ויש הטוענים שהכוונה היא לאיסור חיתון עימם. הסיבות לאיסור זה :

❖ **נימוק דתי - לפי בראשית י"ט פסוקים ל' - לח' - סיפור משכב בנות לוט עם אביהן** - הולדתם של עמים הללו הינה תוצאה של גילוי עריות ושכרות ולכן יש איסור חמור בקבלתם לקהל ה'.

❖ **נימוקים היסטוריים - לפי החוק שלפנינו בדברים כ"ג :**

1. פסוק ה', א' – "עַל-דָּבָר אֲשֶׁר לֹא-קָדְמוּ אֲתָכֶם בְּלֶחֶם וּבַמִּים בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם", אסור להסביר להם פנים על שלא אפשרו לעם ישראל לעבור בארצם ולקנות מהם לחם ומים בזמן יציאתם ממצרים .
2. פסוק ה', ב' - ו' – "וְאֲשֶׁר שָׁכַר עֲלֵיךָ אֶת-בָּלְעָם בֶּן-בְּעוֹר מִפְתּוֹר אֲרָם נְהָרִים לְקַלְלֶךָ.", בלק מלך מואב ביקש לקלל את ישראל ושכר את בלעם מכסף בעל כוחות טומאה לעשות זאת (במדבר , כ"ב), אלא שה' סיכל את תוכניתו ובמקום קללה יצאה מפיו רק ברכה לישראל : "וְלֹא-אָבָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְשַׁמֵּעַ אֶל-בָּלְעָם וַיַּהַפֵּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לָךְ אֶת-הַקְּלָלָה לְבִרְכָּה כִּי אָהַבְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ.", לכן בשל עוינותם זו של המואבים מבחינה היסטורית כלפי ישראל יש דרישה של : "לֹא-תִדְרֹשׁ שְׁלָמָם וְטַבְתָּם כָּל-יָמֶיךָ לְעוֹלָם." (פסוק ז')

מגילת רות משמשת יסוד לפירוש שהציעו חז"ל לכתוב בחוק, ואשר על פיו ביססו את ההלכה :
" עמוני ומאובי אסורים ואיסורן איסור עולם, אבל נקבותיהם מותרות מיד " (מסכת יבמות ח', ג')
החוק אוסר על נישואים עם גברים מואביים, אך אומר כי מותר לשאת נשים מואביות ועמוניות, החיזוק לכך על פי חז"ל הינו כי בחוק כתוב מואבי ועמוני בלשון זכר ולא עמונית ומואבית בלשון נקבה .
נחזור שוב לרות פרק ד'-פסוק ז' – המחבר בפסוק חושף אותנו למנהג "שליפת הנעל" האומר :
"וְזֹאת לְפָנֶיךָ בְּיִשְׂרָאֵל עַל-הַגָּאֻלָּה וְעַל-הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל-דְּבָר שְׁלֹף אִישׁ נָעִלו וְנָתַן לְרַעְהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל."

בכל מעשה של גאולת אדמה בכסף או בעסקת חליפין של שדה בשדה אחר (= על-הגָּאֻלָּה) כדי לתת תוקף חוקי לעסקה (= על-התְּמוּרָה) המנהג היה (= לְקַיֵּם כָּל-דְּבָר) שהאיש המוותר על הגאולה שולף את נעלו ונותן אותו לצד השני בהסכם. **מדוע?**
כי הנעל מסמלת אדנות, בעלות ושליטה על הקרקע (כי האיכר דורך איתה על אדמתו) והורדת הנעל מנגד מסמלת ויתור על הבעלות על השדה והעברתו לאחר. מעשה זה היווה דאז אישור לקיום העסקה, ככתוב :
"וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל."

פסוק ח' - לאור המנהג האלי התוודענו בפסוק ז' אומר הגואל הפלוני - אלמוני לבועז : **"קְנֵה-לָךְ"** הגאולה שלך אני מוותר וכדי לתת לכך תוקף הוא : **"וַיִּשְׁלֹף נָעִלו."** הגואל באמירתו זו מוותר גם על זכות גאולת הקרקע וכמובן גם על ייבומה של רות. **מכאן ... שכעת בועז רשאי להיות הגואל הרשמי !**
פסוקים ט' - י' – בועז מציין בפני הזקנים (=הדיינים) וכל העם העדים לנעשה בשער העיר כי " עֲדִים אַתֶּם הַיּוֹם " = כי הם עדים לכך שהוא מתחייב לגאול את רות ונעמי **ב-2 סוגי גאולה :**
גאולת הקרקע, שמטרתה : השבת הקרקע למשפחה = **" כִּי קָנִיתִי אֶת-כָּל-אֲשֶׁר לְאֶלִימֶלֶךְ וְאֶת כָּל-אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נְעָמִי."**
מצוות ייבום - שמטרתה : גאולת שם המת = **" וְגַם אֶת-רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אִשְׁתּוֹ מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהַקִּים שָׁם-הַמֶּת עַל-נַחֲלָתוֹ וְלֹא-יִכָּרֵת שֵׁם-הַמֶּת מֵעַם אֲחִיו וּמִשְׁעַר מְקוֹמוֹ עֲדִים אַתֶּם הַיּוֹם."**

ניכר כי לבועז חשוב שלגאולה יהיה תוקף חוקי, ולכן הוא חוזר פעמיים בפני הזקנים והעם הנוכח במעמד על הביטוי עדים אתם היום. בין החוק המקורי בדבר ייבום המצוי **בדברים** כ"ה פסוקים ה' י' לבין מנהג הייבום המוצג לפנינו במגילה ישנם נקודות דמיון ושוני :

קריטריון	דמיון	שוני	הסבר לשוני
חובת הייבום / הגאולה מוטלת על	בשניהם מוטלת על קרוב משפחה	בדברים – רק על האח . ברות – נעשית על ידי קרובי משפחה רחוקים יותר	
שם החוק ותוקפו	בשניהם מתקיים חוק הייבום	בדברים – הייבום עומד בפני עצמו ונקרא ייבום ברות- יש חיבור של 2 סוגי הגאולה = חיבור בין חוק הייבום לחוק גאולת הקרקע והחוק הכללי המאוחד נקרא : גאולה .	יש הטוענים (ביקורת) שמחבר המגילה הכיר את שני החוקים והוא שיצר את השילוב ביניהם על אף שלא קושרו במקור בחוק
מטרת הגאולה והיותה חובה / רשות	הקמת שם המת	דברים – חובה - להמשיך את שם המת על צאצאיו . רות- רשות - "להקים שם המת על נחלתו" – הדגש הוא גאולת הקרקע = המשכיות השם של המת על הנחלה - שהנחלה תחזור למשפחה.	נעמי דוחפת לנישואיה של רות לגואל על אף שלא הייתה חייבת היא מנצלת זאת כדי להביא לה " מנוח " לכן בהמשך נאמר בפסוק יב' שזרע מרות הוא של בועז על שם בועז.
מעמד הגאולה	נעשה בשער העיר = בית הדין לעיני זקני העם = הדיינים .		
טקס החליצה ומבצעו	בשניהם הגואל מסרב לגאול ומתבצע טקס חליצה	בדברים – מבצעת האלמנה , הנדרשת לחלוץ את נעלו של היבם וגם לירוק עליו כדי לבזותו על שלא רצה לייבמה - אקט משפיל! ברות – הגואל המסרב שולף את נעלו בפני בועז ולא בפני רות ויש בו רצון לתת תוקף לעסקה – אקט מכובד!	
מטרת טקס החליצה		דברים- שחרור ממצוות הייבום רות- אין אפשרות שחרור מייבום אחרת הגואל הפלוני - אלמוני היה מקיים בעצמו ולא בועז , טקס שליפת הנעל הוא בכדי לתת תוקף להעברת הבעלות על הנחלה	

מכל אלו ניתן להסיק שהמחבר הכיר את החוקים ושילב ביניהם כפי רצונו (ביקורת) או שלאורך השנים החוקים עברו עידכון בהתאם לנעשה בשטח וחוברו וחדיו והמחבר מציג את השינוי בחל בהם.

פסוקים י' - י"א - העם מברך את בועז ואת רות

זקני העיר והעם הנוכח במעמד מברכים את רות ואת בועז בברכות הבאות: "יתן ה' את-הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל-בֵּיתְךָ כְּרַחֵל וְכַלְאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת-בֵּית יִשְׂרָאֵל" = מאחלים לרות שתהיה כאחת מאימהות האומה ובכך מבטאים את קבלתה לעם ישראל. יש כאן מבנה כיאסטי כדי להדגיש שהברכה ניתנה בשם ה' כל מה שכלול בה יהיה תוצאת ברכת ה' וחסדו.

"וַעֲשֵׂה-חַיִּל בְּאִפְרָתָה" = הם מאחלים לבועז הצלחה ב"אפרתה" שזהו שם נרדף ל"בית לחם". "וַקְרָא שֵׁם בְּבֵית לָחֶם." = מאחלים לו שיבנה לו בבית לחם עם משפחה גדולה וארוכת ימים ששמו ייקרא עליה, ושמו יהיה מקור לתהילה.

"וַיְהִי בֵּיתְךָ כְּבֵית פְּרָצַ אֲשֶׁר-יָלְדָה תִּמְרָ לַיהוּדָה מִן-הַזֶּרַע אֲשֶׁר יָתַן ה' לָךְ מִן-הַנְּעִרָה הַזֹּאת." = יש כאן רמז לקשר בין סיפור יהודה ותמר וסיפורנו כי בועז הוא (על פי דברי הימים א', ב' פסוק ד'-יא') צאצא של פרץ בנם של יהודה ותמר שנולד מייבום כפוי של תמר על יהודה. לגבי מטרת האזכור יש הטוענים שנועד כדי לבזות את דוד ויש אחרים הטוענים דווקא הפוך כדי להאדיר את דוד.

הברכות מעידות שרות הפכה מקובלת ואהודה בקרב קהל ישראל בבית לחם על אף היותה נוכרייה (או שהיא הגיורת הראשונה = התקבלה כיהודייה לכל דבר בשל מעשיה)

פסוקים י"ג – י"ד – הולדת עובד והגנאלוגיה של דוד

פסוק י"ג – מנישואיה של רות ובוועז נולד בן .

פסוק י"ד – ט"ז – נשות העיר מברכות את נעמי על הולדת הילד ולא את רות באומרן: בנה של רות יהיה גואל לנעמי, כי כשיגדל ירש את נחלת אלימלך ויכלכל את נעמי. הוא יזכה להקים משפחה בישראל וכך שם משפחתך יונצח. אבל חסר לנו השם ?
פתרון : ייתכן שהשם הושמט או שזו ברכה שמשמעותה שיהיה מפורסם בישראל.

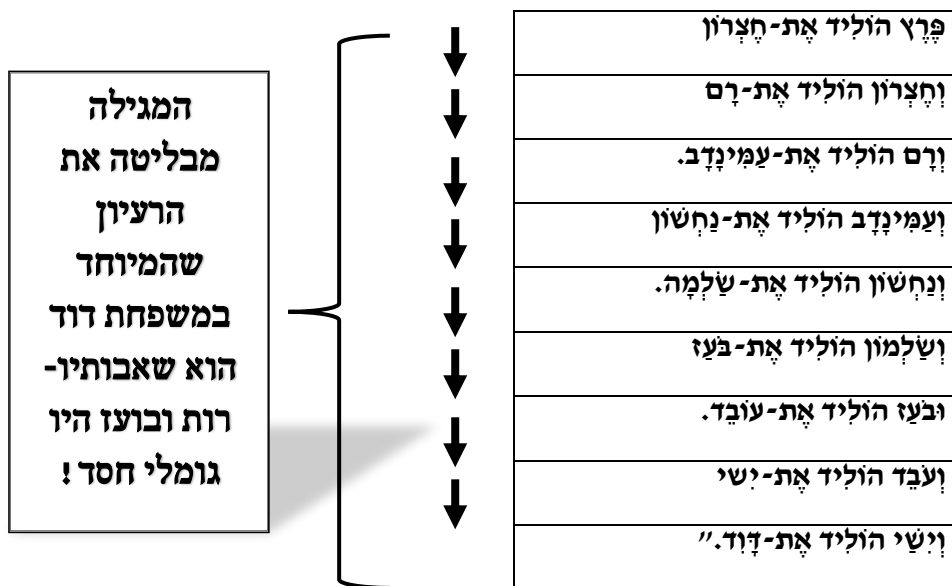
"וְהָיָה לָךְ לְמִשִּׁיב נֶפֶשׁ" = בנה של רות יחיה את נפשה, יחזיר לך את הרצון לחיות ואת שמחת החיים וישכיח ממנה את אבלה על מות בעלה ובניה. "וְלִכְלָכַל אֶת-שִׁיבְתְּךָ" = מאחלות לה שהוא ידאג לצרכיה בעת זקנתה כמו כלתה שדאגה לה עד כה "כִּי כָלְתָךְ אֲשֶׁר-אַהֲבִתְךָ יִלְדְתוּ אֲשֶׁר-הִיא טוֹבָה לָךְ מִשְׁבֶּעָה בָּנִים."

פסוק ט"ז – "וַתִּקַּח נְעָמִי אֶת-הַיֶּלֶד וַתִּשְׁתָּהוּ בְחִיקָה וַתִּהְיֶה-לוֹ לְאִמָּנָה." – ככל הנראה הילד גדל בבית של נעמי ולא אצל אימו רות. יש הטוענים שזאת כדי שיגדל על ברכי היהדות וידע את כל החוקים והמנהגים .

פסוק י"ז – המחבר מוסיף כאן הערה כי נשות העיר נותנות בעקבות הברכות את השם "עובד" וכי "הוא אָבִי-יְשִׁי אָבִי דָוִד". בגלל חסדיה של רות לחמותה ודבקותה בה, ניתנה לרות הזכות להיות סבתא רבתא של דוד המלך (הנין שלה) שעל פי המסורת מצאצאיו יקום מלך המשיח .

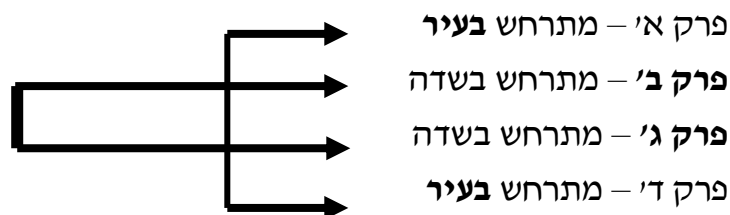
פסוקים י"ח – כ"ב- מפרטים את השושלת שיצאה מפרץ:

" וְאַלֶּה תּוֹלְדֹת פֶּרֶץ = בנם של תמר ויהודה כדלקמן :

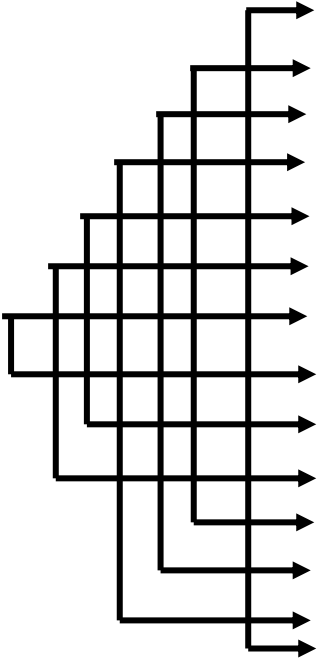

מבנה המגילה

מגילת רות הנה יצירה ספרותית דרמטית בעלת מבנה כיאסטי ברור. מבנה כיאסטי הוא מבנה מוצלב; המבנה הכיאסטי של מקום התרחשות העלילה במגילת רות ניתן לתיאור ברור גם באמצעות החלוקה הפורמאלית של העלילה לפרקים :

המבנה הכיאסטי בתיאור תחלופת הנפשות הפועלות, ניתן לזיהוי באמצעות חלוקת המחזה ל-14 סצנות. בתרשים דלהן מציינים שניים מן היסודות הכיאסטיים, המקום והעלילה (באמצעות הסצנות) המבנה הכיאסטי של מגילת רות איננו משמש קישוט ספרותי בלבד, אלא מדריך ומכוון את הקורא למוטיבים ואידאות החשובות למחבר היצירה, כגון : מוטיב הייבוס וגאולת הקרקע, מוטיב הגרות, ומוטיב החסד לחי ולמת

הקבלות	סצנות	מקום	פסוקים
	אלימלך נספה בנכר	עיר	א' – ו'
	נעמי ושתי כלותיה השונות		ז' – י"ח
	"יתן ה' לָכֶם, וּמִצָּאן מְנוּחָה" (ברכת נעמי)		(ט')
	נעמי ושכנותיה		י"ט – כ"ב
	רות ונעמי	שדה	א' – ב'
	רות ובוֹעַז		ח' – י"ד
	רות ונעמי		י"ט – כ"ג
	רות ונעמי		א' – ו'
	רות ונעמי	שדה	ז' – ט"ו
	רות ובוֹעַז		ט"ז – י"ח
	רות ושני יבמיה השונים		א' – י'
	"יתן ה' אֶת-הָאִשָּׁה" (ברכת העם)		(י"א – י"ב)
	נעמי ושכנותיה	עיר	י"ד – י"ז
	בית בוֹעַז נבנה בארץ		י"ח – כ"ב

הקשר הרעיוני בין הפרקים א'-ד' לפי הטבלה (בעמוד הבא) :

- 1) **מנוחה** כנגד פורענות.
- 2) הדמויות עושות **חסד** זו לזו : רות לנעמי (גם ערפה לפי דבריה של נעמי גמלה חסד לנעמי ולמתים), נעמי לרות, בעז לרות.
- 3) ההתאמה בין בעז לרות : הוא '**גיבור חיל**', והיא '**אשת חיל**'.
- 4) מתאם בין **החסות** שבקשה רות אצל אלהי ישראל, לבין **החסות** שבעז עתיד לתת לה כבעל.
- 5) הפעל '**יזע**' מרמז על קרבתו המשפחתית של בעז למשפחת אבימלך. הוא מופיע בקשר לירידתה של רות אל הגורן בלילה : "אֶל תִּנְדְּעִי לְאִישׁ" (פרק ג', ג'), ויש לו קשר לפעולת הייבום הכרוכה בילדעת אישה.
- 6) הפועל **שו"ב** מתאר את הנדודים וחוסר הוודאות, לעומת השיבה לארץ והשיבה בה.
- 7) **הגאולה** של נעמי ורות מושגת בזכות הסכמתו של בעז לגאול את השדה ואת האלמנה.
- 8) הסיפור פותח ב**מוות ומסיים בהקמת שם למתים**.
- 9) **קציר השעורים** היא התקופה המאחדת את חלקי הסיפור ; בה פותח החלק האופטימי של הסיפור ובה הוא מסתיים.

סיכום מגילת רות

במגילת רות יש קשר הדוק בין המילים והאמצעים האמנותיים לבין הרעיונות. בטבלה שלהלן מופיעים מילים וביטויים שחוזרים בפרקים א'-ד', והחזרה שלהן מדגישה רעיונות ותוכן של המגילה.

פרק א'	פרק ב'	פרק ג'	פרק ד'
ומצאן מנוחה אשה בית אישה (פסוק ט')		בתי הלא אבקש לך מנוח (פסוק א')	
יעש ה' עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי (פסוק ח')	ברוך הוא לה' אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים (פסוק כ').	היטבת חסדך האחרון מן הראשון (פסוק י')	
וריקם השיבני ה' (פסוק כ"א)		אל תבואי ריקם אל חמותך (פסוק י"ז)	
	איש גבור חיל (פסוק א')	כי אשת חיל את (פסוק י"א)	ונעשה-חיל באפרתה (פסוק י"א)
ורות דבקה בה (פסוק י"ד)	וכה תדבקין עם נערתך (פסוק ח). עם הנערים אשר לי תדבקין (פסוק כ"א); ותדבק בנערות (פסוק כ"ג).		
	אשר באת לחסות תחת כנפיו (פסוק י"ד)	ופרשת כנפך על אמתך (פסוק ט')	
	ולנעמי מודע לאישה (פסוק א').	אל תודעי לאיש (פסוק ג'); אל יודע כי באה (פסוק י"ד)	
	יברכך ה' (פסוק ה'); ברוך הוא לה' (פסוק כ').	ברוכה את לה' בתי (פסוק י').	ברוך ה' (פסוק י"ד)
בשדי מואב (פסוקים א', ב', ה', כ"ב).	השבה עם נעמי משדי מואב (פסוק ו')		השבה משדה מואב (פסוק ג')
	מגאלנו הוא (פסוק כ')	ופרשת כנפך על אמתך כי גאל אתה (פסוק ט'). גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני	אם-תגאל גאל ואם לא יגאל הגידה לי ואדעה כי אין זולתך לגאול ואנכי אחריך ויאמר אנכי אגאל (פסוק ד')
	אלכה נא השדה (פסוק ב'; ג', ט', כ"ב)	ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי (פסוקים י"ב-י"ג).	
וימת אלימלך (פסוק ג'); וימתו גם שניהם (פסוק ה'); באשר תמותי אמות (פסוק י"ד); המות יפריד ביני ובינך (פסוק י"ז)	אחרי מות אישך (פסוק י"א)		שם המת (פסוקים ה', י').
ושם האיש אלימלך ושם שני בניו מחלון וכליון (פסוקים ב', ג', ה')	ממשפחת אלימלך (פסוק א')		לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון (פסוק ט')
והמה באו בית לחם בתחלת קציר שערים (פסוק כ"ב)	ותדבק בנערות בעז ללקט עד פלות קציר השערים וקציר החטים (פסוק כ"ג)	זרה את גרן השערים (פסוק ב')	

שאלות למגילת רות – פרק ד'

1. הסבר מהו "גואל".
2. מדוע מחפש בועז גואל לרות ?
3. כתוב בלשונך את חוק הייבום (ספר דברים) והבא שתי נקודות שוני בינו לבין הביצוע בפרקנו.
4. כיצד מברכות נשות העיר את רות ובוועז לנישואיהם ?
5. קרא רות ד', י"א – י"ז.
- א. העתק מן הקטע שני ביטויים המביעים קבלה של נישואי בעז ורות, והסבר כל אחד מן הביטויים שהעתקת.
- ב. הסבר מדוע היה צורך להביע קבלה של נישואים אלה.
6. קרא רות ד', י', י"ג-כ"ב.
- א. על פי החוק **בדברים** י"ז, י"ד-ט"ו, מה צריך להיות המוצא של מלך בישראל? האם מוצאו של דוד המלך תואם את הנדרש על פי החוק ? נמק ובסס את דבריך.
- ב. על אף המוצא המשפחתי-לאומי של רות היא הייתה האם של שושלת מלכי יהודה.
- מהו הערך הבא לידי ביטוי במעמד שקיבלה רות ? הסבר.
7. קרא רות ד', א-י'. על פי המתואר בפסוקים אלה, בועז פועל על פי מנהגים משפטיים שהיו מקובלים באותה תקופה. הבא מן הפסוקים האלה שתי דוגמאות למנהגים אלה והסבר.
8. קרא רות, ד', י"א-י"ב. על פי פסוקים אלה, העם והזקנים מברכים את רות ובוועז. הבא שתיים מן הברכות, והסבר אותן.
9. קרא פסוקים א'-י'.
- א. כיצד בועז גורם לגואל לחזור בו מכוונתו לגאול את שדה אלימלך ? בסס את דבריך.
- ב. ציין מפסוקים אלה שתי דרכים שבהן ניתן תוקף חוקי לגאולה שבועז גואל.
10. קרא גם **דברים**, כ"ג, ד'-ז'. בקטע מרות נאמר פעמיים שרות היא מואבייה.
- א. מה מצווה החוק **בדברים**, כ"ג, ד'-ז' בנוגע למואבים ?
- ב. בפסוקים י"א-י"ז מתואר מצב העומד בסתירה להוראות החוק **בדברים**.
- הבא שתי ראיות מן הכתוב לביסוס טענה זו.
11. קרא **בראשית** ל"ח, י"ג-י"ח; **רות**, ד', ג'-ט', י"ג-י"ז.
- א. קרא גם את חוק הייבום **בדברים**, כ"ה, ה'-ו'.
- רות ותמר פעלו כדי להשיג מטרה דומה, אולם דרך פעולתן שונה. על פי הקטעים שלפניך, מהי דרך הפעולה של רות, ומהי דרך הפעולה של תמר ? (היעזר גם **ברות** ג', ה'-י')
- ב. ציין הבדל אחד בין הייבום כפי שנעשה בסיפור רות ובסיפור תמר, לבין חוק הייבום. איזו דרישה **ברות** ד', ג'-ה', מהווה תוספת על חוק הייבום ?
12. לפניך פירוש חזקוני: "אין מעמידין פרנס (=מנהיג) על הציבור, אלא אם כן קופה של שרצים (=חטאים) תלויה לו בצווארו, פן יתגאה על הציבור".
- איזה פגם אפשר מצוא בשושלת היוחסין של דוד, וכיצד מסביר חזקוני את בחירתו של דוד למלך למרות פגם זה ?

מילון מושגים

הקדמה

מילון המושגים ישמש אתכם להבנה כללית של החומר הנלמד בשיעורי התנ"ך. עשו בו שימוש נכון. המושגים מסודרים לפי סדר הא'... ב'...

המושגים

1. אטיולוגיה

'אָטִי'וֹ, ביוונית: סיבה. 'סיפור אטיולוגי' הוא סיפור המסביר את הסיבה לתופעה מסוימת בעולם.

תופעת טבע כמו הקשת, תופעה חברתית כמו העובדה ששולת מלכים מסוימת שולטת במדינה, או שם של אדם או של מקום. למשל, המקרא מספר שיעקב נקרא בשם זה כי כשנולד הוא אחז בעקב של עשיו אחיו.

2. אירוניה

צורת התבטאות ובה המשמעות הגלויה מנוגדת למשמעות הסמויה. צורה שמביעה לעג, יחס של ציניות, הגזמה וסלידה. האירוניה מציגה ניגודים. הדובר משמיע משפט שנשמע לכאורה כפשוטו, אך רומז שהכוונה היא מנוגדת למה שנאמר. מטרת האירוניה היא בדרך כלל לבקר על ערכים מסוימים בחברה, על פעולות או על מוסר לקוי ובכך לערער את המוסכס לגביהם. האירוניה הבסיסית מציגה ניגודים כמו סובייקטיביות ואובייקטיביות, חיים ומוות ועוד.

בקומדיה היוונית הציג הטיפש והחלש את דעתו בצורה לעגנית ומגוחכת ובכך מתח ביקורת למוסכמות חברתיות. סוקרטס הגדיר זאת כדרך עקשנית להוכיח את מה שאינו נכון. להוכיח את מי שאינו מבין, שאינו יודע. זוהי גם דרך של העמדת פנים לא כדי להשיג יתרונות, אלא להשיג את האמת. האירוניה הסוקראטית מוצגת בדרך של היתממות. לכאורה ישנה הסכמה, אך בדרך היתממות נחשפים הלעג והביקורת.

אריסטו הגדיר זאת כלעג עצמי. הדובר לועג לעצמו. אדם שצוחק על עצמו ועל אחרים מתוך רצון לחלוק עם אחרים את הרגשת הנחיתות.

האירוניה מופיעה כבר במקרא. בספר איוב מביע הדובר יחס של אירוניה ולעג כלפי התנהגות רעיו.

3. אלילות

פולחן אלילים (שהם פסלים ותמונות העשויים מעץ, אבן, מתכת וכד'). פעמים רבות חוזר בתורה האיסור על עבודת אלילים: "לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני. לא תעשה לך פסל וכל תמונה... לא תשתחוה להם ולא תעבדם" (שמות כ', ג'-ה'). היהדות גם אוסרת להעמיד מִצָּבָה לעבודת האלוהים, או לעבוד לאלוהים בדרכים שבהן עובדים עמים אחרים לאליליהם.

עבודה זרה היא אחת משלוש העבירות החמורות ("שלושת הלאוין") - עבודה זרה, גילוי עֲרִיזוֹת (=ניאוף) ושפיכות דמים (=רצח), שאסורות על אדם מישראל אפילו אם חייו נתונים בסכנה וביצוע העבירה עשוי להציל אותו - "ייהרג - ובל יעבור".

בני ישראל חטאו בעבודה זרה או בסינקרטיזם פעמים רבות, למרות האיסורים החמורים על חטאים אלה; כבר בתקופת הנדודים במדבר, בעת מתן תורה, חטאו בעבודת עגל הזהב, והם חזרו על חטאים אלה פעמים רבות בתקופת השופטים ובימי בית ראשון.

השופטים והנביאים הוכיחו אותם וקראו להם לחזור לעבודת ה' המונותיאסטית (=המִצָּנוֹה על אמונה באל יחיד).

עֲצָמִים פולחניים המשמשים בעבודת אלילים הם: אבן, מִצָּבָה, עֲצִים מסוימים, וכן חפצים שונים ומגוונים: פסל, מסכה, תמונה, צֶלֶם, אליל, סמל, מפלצת, עֲצָבִים, תַּרְפִּים, אֲשֵׁרוֹת/אֲשָׁרִים ועוד.

4. אקספוזיציה

אקספוזיציה (בעברית: מצג) היא הכללת חומר רקע חשוב בתוך מסגרת העלילה. האקספוזיציה כוללת למעשה את המצב הראשוני שממנו מתחילה שרשרת האירועים של העלילה והיא כוללת מידע לגבי מצב העניינים לפני נקודת הפתיחה של הסיפור. המידע שהאקספוזיציה מספקת יכול לכלול למשל: דמויות והיחסים בניהן, הקשרים היסטוריים, אירועים שקדמו לעלילה וכיוצא בזה.

האקספוזיציה היא מידע ולא בהכרח חלק ספציפי מהסיפור.

5. דימוי

דימוי הוא אמצעי לשוני המשווה בין שני רכיבים לשוניים מתחומים שונים, שיש ביניהם יסוד משותף, דומה אך לא זהה.

בדרך כלל הקישור היוצר את ההשוואה נעשה באמצעות כ' הדימוי. מילות דימוי נוספות העשויות להופיע ביצירה: כמו, כאילו, כך, בדומה ל..., כפי ש... וכדומה.

מטרת הדימוי ליצור אפקט של הפתעה ורושם על הקורא. דימוי אדם לאריה – גיבור כארי, מעניק לאדם תכונות רבות. מלבד גבורה גם עוצמה פיזית, כוח, אומץ לב ותעוזה. תכונות הנגזרות מהשוואת גבורת האדם לגבורת האריה.

דימוי עשוי להיות רחב ומורכב או לחילופין קצר ופשוט כמו: אדום כדס. דוגמה לדימוי רחב במקרא, בראשית כ"ב נאמר: "ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים".

6. הגזמה

הגזמה (היפּרְבּוּלָה) היא אמצעי פיגורטיבי (ציור לשוני), ואמצעי רטורי שמהותו תיאור מוגזם ומופרז, מעבר לאמת הגלויה. תיאור זה נועד להעצים את האובייקט המתואר, ובכך ליצור רושם, תדהמה ופליאה בקרב המאזינים או הקוראים.

הגזמה אינה קריקטורה: מטרתה אינה ליצור רושם מגוחך או משעשע, אלא להדגיש את האובייקט או את עמדתו של הדובר. לצורך זה היא משמשת גם במסגרת הרטוריקה (אמנות הנאום) ובשפת הדיבור, במשפטים כגון "אבל אמרתי לך כבר מיליון פעם..." או "עמנו, הקיים לנצח נצחים..."

ניתן לממש את ההגזמה באמצעות מטונימיה, על ידי החלפת מושג מדויק במושג קרוב אליו אך גדול ממנו, כמו בדוגמת "אמרתי לך מיליון פעם" לעיל או בשורה "אותו רגע וברחובות עמדה מלכת כל האנושות" (אמיר גלבע). לחלופין, ניתן לממש אמצעי זה גם באמצעות מטפורה או דימוי, על ידי השוואה המאדירה את האובייקט ("מנשרים קלו, מאריות גברו").

7. הדרגתיות

מבנה של כתיבה, צורה של תיאור, שבה לא נאמרים הדברים בבת-אחת, אלא בהדרגה. מבנה מדורג יכול להיות בביטוי, בפסוק ואף בסיפור שלם.

8. היסטוריוגרפיה

ההיסטוריוגרפיה היא כתיבה היסטורית המונעת על ידי נטיות, דעות ומגמות של ההיסטוריון המעלה את תולדות האירועים על הכתב. למעשה כל כתיבה היסטורית היא היסטוריוגרפיה, מכיוון שכל כותב מונחה על ידי נטיותיו, דעותיו ומגמותיו. אולם יש היסטוריונים השואפים לכתיבה נקייה החותרת אל האובייקטיביות עד כמה שניתן (תוך מודעות לחוסר היכולת להשיגה), ולעומתם יש היסטוריונים שכתובתם מונעת על ידי השקפת עולמם. ההיסטוריוגרף המקראי נמנה עם האחרונים – הוא אינו שואף לתאר

באובייקטיביות את מהלך האירועים אלא מונע על ידי מגמות שחלקן גלויות ומוצהרות ועל חלקן אפשר לעמוד מתוך ניתוח הכתובים.

9. מדרש שם

(אטימולוגיה) – דרך סיפורית להסביר שמות וכינויים. ביוונית: אטימוס משמעו אמת, לוגוס משמעו תורה. סיפור קצרצר (ואפילו משפט אחד) המסביר את פירושו של השם (של אדם, של מקום, של באר, של עץ וכיו"ב). קורה שהאטימולוגיה המקורית נשכחת, ואז מותאם הסבר - השם לצלילו של השם (אטימולוגיה עממית). דוגמא: "ויולדת בן, וקראת שמו ישמעאל, כי שמע ה' אל עוניך" (בראשית ט"ז, י"א). סיפור אטיולוגי מסביר גם תופעות כגון: מדוע יש קשת בענן, מדוע הישמעאלים נודדים במדבר, מדוע מתרחשת הלידה בכאב ועוד.

10. מונותאיזם

אמונה באל אחד (מונו = אחד, תיאוס = אל), לעומת פוליתאיזם – אמונה באלים רבים. היהדות, הנצרות והאסלאם מוגדרות כדתות מונותאיסטיות, ומאמיניהן עובדים אל אמת אחד ויחיד. אל זה ברא את כל החי והדומם שעל פני האדמה בכוחותיו העצומים, קבע את חוקי הטבע, והוא מנהיג את העולם על פי רצונו. בהתגלויותיו הטיל האל על בני האדם לקיים מערכת של מצוות, המצויה בספרי הקודש. האל גומל בני האדם על מעשיהם – נותן שכר למאמינים ולמקיימים את המצוות, ומעניש את הכופרים ואת המפרים את המצוות. על פי המונותאיזם, משמעות חיי האדם היא עשיית רצון האל - רק בו ראוי להאמין, רק לו ראוי להתפלל, ורק אותו ראוי לעבוד.

11. מטאפורה

המטאפורה, אחד מסוגי הלשון הציורית, היא ביטוי לשוני, אשר בו תכונות של דבר מתחום אחד מושאלות ומועברות לדבר מתחום אחר. במלים אחרות: מטאפורה היא ביטוי המערב באמצעות השפה בין תחומים שונים של המציאות. למשל: אש האהבה לא תכבה. המלה "אהבה" מסמנת רגש, ואילו המלה "אש" מסמנת תופעה פיסיקלית בעלת תכונות ידועות: להט, סכנה, סגולת התפשטות וכד'. אש בוערת כאשר יש לה חומרי בערה, והיא נכבית כאשר היא מכלה חומרים אלה, או כאשר שופכים עליה מים, למשל. הצירוף הלשוני בין שני התחומים - אש ואהבה - מעביר את תכונות האש (החום, הלהט, אולי גם הסכנה) אל האהבה.

12. מידה כנגד מידה

עונש שאדם מקבל על חטא שחטא, בהתאם לעיקרון שמידת העונש תהיה בדיוק כמידת החטא.

זהו חוק הטאליו, שמשמעותו: הגמול - "ונתתה נפש תחת נפש, עין תחת עין, שן תחת שן, יד תחת יד, רגל תחת רגל, כְּנִיָּה תחת כוֹיָה, פצע תחת פצע, חבורה תחת חבורה" (שמות כ", כ"ג-כ"ה)..

יש מחלוקת בין הפרשנים בנוגע לכוונת הפסוקים: אחדים טוענים שהכוונה היא שיש לפגוע בפועל בעינו של אדם שפגע בעין חברו, ואילו אחרים סבורים שהכוונה היא שצריך לחייב את הפוגע לתת לנפגע פיצוי כספי – הַחֲזָר ממון בערכה של עין, רגל או יד. בכל הפירושים קיים העיקרון החינוכי המדגיש שיש להעניש אדם במידה שחטא או פגע באחרים.

בעשרת הדיברות לא מודגש הרעיון של מידה כנגד מידה, אלא העיקרון של "שכר ועונש". לפי עיקרון זה, האדם אחראי למעשיו, והוא יקבל מה' שכר על מעשיו הטובים (פסוק ה': "עושה חסד לאלפים..." , פסוק י"ב: "למען יאריכון ימיו..."), ועונש על מעשיו הרעים (פסוק ד': "אל קנא, פוקד עון אבות..." , פסוק ז': "כי לא ינקה ה'..."). פרשני המקרא מימי הביניים פירשו את הגמול במקרא כ"מידה כנגד מידה".

13. מילה מנחה

אמצעי-אמנותי (ספרותי). תיאור התופעה בטקסט: מילה, או שורש, או ביטוי, החוזרים בקטע. מטרת האמצעי: לרמוז על רעיון חשוב (או עיקרי) בקטע, ולעיתים אף לקשור עניינים שונים בסיפור. דוגמא: בבראשית כב' מובא הסיפור על עקידת-יצחק. הסופר המקראי עושה שימוש מרובה במילה "בן" ובנגזרותיה, כדי להעיד הן על גודל המעשה והן על גודל האמונה של אברהם.

14. מספר טיפולוגי

(מספר נוסחאי) – מספר סימלי, שערכו המתמטי אינו משמעותי. לעיתים מיוחסת לו משמעות של קדושה, אך הוא איננו "מספר קדוש" – "קדוש" הוא כינויו של אלהים, ויכול להשתמע אף כשייך לאלהים. דוגמא: שלוש, ארבע, שבע, עשר, שנים-עשרה, ארבעים (וכן גם כפולותיהם ונגזרותיהם).

15. סינקרטיזם

מיזוג ושילוב של יסודות, בדת או בפילוסופיה. בחלק מהדתות הקדומות היה מקובל סינקרטיזם דתי. למשל, בתקופות מסויימות עבדו בני ישראל לה' אלוהי ישראל בדרכי

הפולחן של עובדי אלילים : עבדו לו בַּבָּמֹת, הקימו מזבחות, והקריבו את הזבח ליד עצים מסוימים.

מגמה סינקרטיסטית אחרת הייתה עבודת ה' לצד עבודת אלילים, כמו פולחן לשמש, לירח ולכוכבים שונים. שני סוגי הסינקרטיזם אסורים בתנ"ך, ונחשבים לעבודה זרה.

16. עיקרון הסיבתיות

סיבתיות כפולה הוא ביטוי שטבע יחזקאל קויפמן והתקבל במחקר המקראי בשאלה "כיצד מנהל אלוהים את העולם". האירועים מתרחשים לכאורה בתהליך סיבתי-רציונלי וטבעי בעולם המציאות, אך בפועל בני האדם מונחים על ידי אלוהים.

סוגיית הסיבתיות הכפולה מעלה את השאלה : אם האל מתערב בחיי האדם וכופה עליו את רצונו וכל שמתרחש על פני האדמה נקבע על ידי אלוהים, כיצד יכול האדם לבחור ולקבל החלטות בעצמו? ובניסוחו של אוריאל סימון : "דטרמיניזם אלוהי אינו מתיישב, לכאורה, עם חירות אנושית - כאשר האדם אינו אלא כלי בביצוע התוכנית של האל דומה שהוא פטור מאחריות למעשיו, ולהפך, כאשר הרשות נתונה, דומה שהאל אינו מנהיג את בריותיו אלא רק מגיב על מעשיהם"

17. קרי וכתוב

המילים "כתיב" ו"קרי" הן מילים ארמיות, ותרגומן לעברית : אופן הכתיבה ואופן קריאת הטקסט. בעלי המסורה לא תיקנו את הטקסט המקודש, גם כשברור היה להם מעבר לכל ספק שהמילה מיותרת או מוטעית. לכן, במקום לתקן את הטעון תיקון העדיפו להשאיר את המילה ככתבה (=הכתיב), ורק העירו בצידי העמודים על הנוסח הנכון שאותו יש לקרוא (=הקרי).

* **דוגמה :** בשמות כ"א, ח' : הכתיב : "אשר לא יעדה" והקרי : "אשר לו יעדה".

* **כתיב ולא קרי :** במקרה זה נתכוונו בעלי המסורה לכך שאין לקרוא כלל את המילה למרות שהיא כתובה בטקסט. דוגמאות : ירמיהו נ"א 4 : אל ידרך (ידרך) הדורך קשתו". המילה "ידרך" חוזרת בטעות פעמיים. לכן אין לקרוא את המילה פעמיים, אלא פעם אחת בלבד. שמואל ב' י"ג, ל"ג "כי (אם) אמנון לבדו מת". גם כאן המילה "אם" מיותרת, ואין לקרוא אותה, למרות שהיא כתובה.

* **קרי ולא כתיב :** בכל המקרים שבהם היתה חסרה מילה בטקסט ציינו אותה בעלי המסורה וחייבו את קריאתה. דוגמאות : שמואל ב' ט"ז, כ"ג "כאשר ישאל בדבר האלהים". במשפט זה חסרה המילה "איש", לכן צריך לקרוא "כאשר ישאל (איש) בדבר האלהים". ירמיהו ל"א, ל"ח "והנה ימים נאום ה' ונבנתה העיר". בפסוק זה חסרה המילה "באים". לכן צריך לקרוא "הנה ימים (באים) נאום ה'".

18. ריבוי פעלים

אמצעי-אמנותי (שמייעתי, ספרותי). מילה, שורש או ביטוי, החוזרים כמה פעמים בקטע. מטרתם להדגיש רעיון, לזרז, להביע התרגשות (רגשות מסוגים שונים), ולעיתים להעיד על עשייה מושלמת. דוגמא: אירוח אברהם את שלושת המלאכים (בראשית י"ח) רצוף פעלים.

19. שאלה רטורית

אמצעי-אמנותי (ספרותי). שאלה שהתשובה עליה מובנת מאליה, ידועה מראש. אמצעי מקובל בפי הנביאים, שכן מטרתו למשוך תשומת-לב, לעורר עניין, לפתוח דיון או וויכוח, וכמובן להדגיש את הרעיון המובע ע"י הדובר.

20. תורת גמול

תורת הגמול היא הדרך בה מקשרים בין קיום או אי קיום החובות המוטלות על ידי ה' לבין הגמול המוענק ממנו עבור כך (או, להבדיל, אצל מאמיני העבודה הזרה - בחובות ובגמול שעל ידי האלילים), בחייהם, לאחר מותם או באחרית הימים. תורת הגמול דנה בשאלות על חוסר ההתאמה לכאורה בין הגמול הנראה לעין לבין מעשיו של האדם, ומעלה שאלות על היחס לשלטון החוק ולנורמות החברתיות המספקים אף הם 'תורת גמול' מקבילה.

21. תיקון סופרים

בשמונה-עשר פסוקים במקרא, שבהם היה חשש לפגיעה בכבוד ה', תיקנו הסופרים את הטקסט, בבחינת: "מוטב שתיעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא" (יבמות, ע"ט, ע"א).

דוגמאות: מלכים א' כ"א, י"ג "ברך נבות אלהים ומלך" במקום: קלל נבות אלהים ומלך". בראשית י"ח, כ"ב "ואברהם עודנו עומד לפני ה'" במקום: "וה' עודנו עומד לפני אברהם".

22. תקבולת

השיר התנכ"י מורכב ממשפטים בני 2-3 צלעות (ולפעמים יותר), המקבילות זו לזו. תקבולת נבחנת בשני מדדים: תוכני וצורני. מבחינה תוכנית התקבולת יכולה להיות נרדפת, ניגודית, וחסרה. מבחינה צורנית התקבולת יכולה להיות מתאימה, חסרה, כיאסטית (מוצלבת).